

БАЗААР АЙ ХАРХАНУУД

Туужа

1

Һанаха ганса хүбүүгээ уһанда оруулжа алдажархихадаа, Шаглай архи уудагхан болоһон юм. Тиигһээр тэрэ айл хотон сооһоо шабхаруушье һаань оложо балгаад, нюдээ бөөһэтэнги, манаранхай юумэн гэртээ ерэдэг болобо. Тиихэдэнь адага шүбгэ цэнги хэлэтэй һамганинь түрүүшээр тэсэхысэ тэсээд, хазаарһаа мултарһан эмниг яажа дошхорон тангаршаажа гүйгшөб, тэрээндэл аяг аашань һуладажа, Шаглайе хараахысэ хараажа эхилбэ. Анханһаа бага сагын юумэндэ үмэд гэдэггүй, хүндэлэндэ хүлөө табилга, хүндэшье хоро хэнгүй өөрынгөө мур хараад ябажа һураһан Шаглай найгама һогтуушье һаа, унтаридеа ороод, ута ба наринаар татажа байжа хурхиршадаг һэн. Элүүртээшье тэрэ шэхээе хүбэнгөөр таглажархихандал, дүйрэжэ дүнгишһэндэл байха. Ажалеа орхингүй, Арынгаа булагай гахайнуудай эдеэ саг соонь шанахадань, тэрэниие ехээр зэмэлхэш хүн олдохогүй. Халаһандань хан гэхэ мүнгэ һамганайнгаа үлөөхэгүдэнь, тэрэ нэгэ тээһээ мүнгэ олоһон, архи ууһан лэ байха. Үбгэнэйнгөө хайшан гээд, ямар арга хургаар архи оложо уудагыень һамганинь энэ хабар мэдэжэрхөөд, гани ехэ хэрэлдээ хараал хэшоо бэлэй. Ушарынь хадаа гахайн ториисо, хүрпээ, бурдууг гэхэ мэтэ эдеэ хоолыень һэмээхэнээр, хүнэй хараагүйдэ, нютагайнгаа шуран бэрхэшүүл хомхойшуулда мэшээг мэшээгээр үгэжэ, архи болгодог байшоо бшуу. Ганирмаа һамганинь үдэшэ орой үнээгээ бэдэржэ ябаһаар, энээхэн нюусыень элирүүлхэ үйлэтэй байшоо. Айлай хойгуур ябатарһы, Дарматай тэргээр ерэхыень дуулаад, хүлээжэ зогсоо бэлэй.

— Ши энээ руу юугээ бэдэрбэш? Гэртээ харихаяа яабаш? Али баһа баринги гүш? — гэнээр Ганирмаа харанхы сооһоо ойронь дүтэлбэ.

Һамганайнь абяа абаһаар, дархан Дарма тэргэ дээрэхээ һуга хүрэхэ, хүл мэдэн, саашаа харайшоо һэн. Тэргэдээ хоёр мэшээг ториисо тээнхэй байһыень харахадаа, һамгандань хамаг юумэн эли болоо һааб даа. Уур охин соогоо Ганирмаань галаб гани боложо, боожыень буляжа абаһан бэээрээ тэргэдэ һуужа, участково милиционерэй гэр тээшэ гүйлгэхэдөө:

— Улаан нюурааршни абаашажа тушаахам! Үзэхээ үзэхэш үрзыһэн хара нохой! — гэжэ байжа хараал табиба. Дарматай дахасалдаад, совхозой зөөри тонохыетнай болуулхал байхаб, милицидэ ороходоо мэдэхэт!

Милици гэжэ дуулахадаа, Шаглай гансата элүүр болошобо. Годируу буланда моринойгоо аалидахада, газарта хүрэхэ бууба. Урагшаа үгсыһэн һамганиинь бууһыеньшье ойлгонгүй, саашаа түергэнөөр ошобо.

Шаглай тэрэ һүниндөө гэртээ унтангүй, айлда хоноод, үглөөдэрынь ажалдаа гараа һэн. Угтажа байһан һамганиинь уладай нюур дээрэ гэдэргээ унамаар хараажа оробо:

— Хара хулгайшан! Гахайн эдеэгээр гахай болотороо энээгүүр архи залгихаш! Энээнһээ хойшо тиимэ һонин байхагүй! Милицидэ мүшхүүлхэдээ мэдэхэш! Хажуугаар намайе хара хулгайшан болголсохош гү? Хүнүүд тиигэжэл һанаха ха юм. Һалаабша даһаа! Хара архиншан шамайе бэшэ, һамгантаяа хамтараад, хулгай хэдэг байба гэлсэхэ. Хүн зон дуулаг, мэдэг!

Газар доро орожо болодог юм һаань, нээрээшье, Шаглай жаахашье бодонгүй, һээгүй орошохо байгаа. Теэд яахабши, газар дуулаг, гахай шагнаг гэжэ тэрэ сэдхэн, хасарайнгаа халуу бусалтар, ара нюрганһаань хүлһэнэйнгөө гоожотор зогсожо, бэцхэнтэй хамта Ганирмаагай гашай дуулаха баатай болобо.

Ганирмаа үнэхөөрөөшье милицидэ дуулгаһан, акт табюулһан, үнгэржэ ерэхэдээ, сомон зүблэлтэй зүбшэжэ,

Грязнухын эмшлэлгын газар эльгээхэ гэһэн хэлсээ хэһэн байгаа. Яла яншаншье байгаа юм бээ, түлэгдөөд халаха. Харин Грязнуха гээшэнь Шаглайн улаан зүрхые хурса хутагаар таһа отолжо абхуулжархиһандал шэмшэрбэ. Тэрэ унтаха нойроо мартажа, эдээнһээшье гараад, саарһанай бэлдэгдэжэ, милиционерэй хойноһоонь ерэхээ байһыень мэдэхэдээ, һамганайнгаа хайрсаг соо холо нюуһан хоёр зуун солхооб оложо абаад, Улаан-Үдын шууян руу орожо ерээ бэлэй.

Урдань ногоон базаар гэгдэдэг, мүнөө колхозой дэлгүүр болоһон наймаанай газарта дүтэшэг, баруун үйлсын нэгэ таһалгатай модон гэртэ Шаглайн холын түрэлэйн хүгшөөдэй аша басагантаяа байдаг юм. Хаа яахан хото ерэхэдээ, тэрэ тэндэ орожо хонодог, нютаг нугынгаа һонин һорьмоһо хөөрэдэг һэн. Мүнөө Шаглай город юүндэ ерэхэнээ хүгшэндэ яажа ойлгуулха тухай ухаагаа гүйлгэнэ. Сэхэ бүхээ хэлээ һаань, даншье таарамжагүй, долооной доромжо болоод, халтад гэбэл газашалуулжа болохо ха юм. Эмшэндэ ерээб гэхэдэньшье тааранагүй.

«Город нүүжэ ерэхэ һанаатайбди» гэһэн бодол сахилгаандал ялас гэжэ, тэрэ һууриһаа түргэн бодоод, столово ошожо эдеэлһэн бээерээ хүгшэнэйхи тээшэ гондирбо.

Дари хүтшэн даншье муугаар угтабагүй. Удааншаг байха хэбэрыень дуулаад, нүдэнэйнгөө шэл заһан заһан, урдаһаань һэжэг түрэнгээр хараба. Тиигээд тэрэ хүгшэн һүр һүлдэгүйхэн, хоршыжо харлашаһан Шаглайн сэдхэлэйн хёмороото зоболон зүрхөөрөө таажа ойлгоод, абяагүй үнгэргэбэ.

Хорёод хоног соо тэдэнэртэй суг байхадаа Шаглай эдихэ эдеэгээшье асардаг, уһанаа мэдүүлхэгүйе оролдодог байба. Тээд аманһаа анхилһан үнэрөө хайшань хэхэб. Гутахаараал гутаа һааб даа. Мүнгээ хэды дараа хабшаашье һаань, хорожо эхилхэдэнь, — яаха болообиб гэжэ Шаглай мэгдэжэ эхилбэ. Нэгэтэ нютагайнгаа танилтай уулзажа, зада архидаад, үглөөгүүрнь толгойнгоо үбдэхэдэ,

базаар дээрэ ерэжэ, нүхэрөө хараашалан ябасагааба. Тэрэньшье бии болобо. Тэдэ хоёрой толгойгоо яагаад заһаха тухай ухаалдижа байхада, пэтэн хара нюуртай, пэдхэгэр багашаг бзетэй хүбүүн бии боложо, ехэл зоримгойгоор:

— Толгойтнай үбдөө гү? Мүнгэтэй һаатнай энэ дороо оложо үгэхэб, — гэжэ дурадхаба.

Нюдые нь харахада, дан худалаар хэлэнэгүй янзатай. Өөрөөшье толгойгоо үбдэжэ, мангарлажа байһыень Шаглай ойлгоно.

Нүхэртэнь мүнгэн байжа, Шаглай хорин солхообоор хахадые абхуулба. Самса дорохи һугадаа архи хабшуулжа ерэнэн хара хүбүүниинь уршыжа, арзайжа байгаад:

— Нүхэд, битнай мангарлашоод, үхэжэ ябанаб. Ехые бэшэ, нэгэ багаханиие балгуулыт даа, һайн болохот, — гэжэ боһожо оробо.

— Зэ, яашахань һэм. Уулсыт даа, — гэжэ Шаглайн нүхэр зүбшөөбэ. — Теэд хаанахана ошохо зон гээшэбибди?

— Намайе дахаад ябаарайгты. Эндэхэнэ холо бэшэ, хорёогой араар ороходоол шолд гүүлэхэбди, — гээд, хараһаал хара шарайтань дахуулаад, зоной дундуур урагшаа алхалан хорёогой арада гараба.

Архияа уужа, танилсажа байхадаа, тэрэ сээжэээ тоншон:

— Битнай Мишка гэжэ нэрэтэйб. Хара, хара Мишка, — гээд, мориной инсагаалжархиһандал эльгэ хатаба. — Мүнгэгүй болоходоо, энээгүүр бага сага архишье наймаалжархидагби. Яахабши, баһа ууха эдихэ хэрэгтэй. Хээ болодог ажални: халтура юм даа.

— Тэрэтнай ямар ажал гээшэб? — гэжэ Шаглай һонирхобо.

— Барилга ааб даа.

— Аа-а, ойлгосотой, — гэбэ Шаглай.

Тэрэ үдэрһөө хойшо базаар дээрэ үдэр бүри шахуу хара Мишкые харадаг болоо һэн. Тэрэнэинь танихагүй архиншаншье үгы янзатай. Гуядаа гурба сагаангүй тэрэ

энээнтэйш, тэрээнтэйш дахасалдаад, ууһан, һогтоһон байха. Хэн хаана архи наймаалнаб гэжэ, хара Мишкэнээ һураха хэрэгтэй гэшэл ха. Үнэтэйгөөр архи худалдагшадта дураа гутаһан нэгэн: «Базаарай харханууд», — гэжэ хара Мишкые шоо үзөө һэн.

Хэдэн хоногой үнгэрөөд байхада, Шаглай өөрөө «базаарай хархануудай» тоодо орохоёо хаанаһаа мэдэхэб даа. Мүнгэнэйнгөө дууһахада архи наймаалаад туршахада яахаб гэжэ сэдхээд, Шаглай оошорто байжа, хоёр шэл абаад, үдэшэндөө хоёр нугалжа худалдаа һэн. Тэрэ үдэрһөө хойшо Шаглай архи худалдаха ажалтай боложо, үлүү гаргажа уухаданшье хамаагүй, мүнгэтэйхэншье, балгаатайханшье ябажа эхилээ бэлэй. Ядалсаһан газартань хара Мишка мүрынь оложо үгэдэг юм. Хүдөөһөө ерэжэ, ажалгүйдэһыень мэдэхэдээ, барилгашадай бригададаш оруулха хэбэртэй хэлэгшэ. Материал үгэдөөд, городто дүтэшэг совхозой нэгэндэ баригдажа байһан гэрынь орхигдонхой юм хаш. Шаглай барилгада балай хүзэг үгы аад, үгы, зайшье гэнгүй үнгэргэдэг һэн. Нархигар хара тулам соо хээд архияа түргэн наймаалха болоходоо, Шаглай базаар дээрэ нютагайхидни үгы бээ гэжэ һэргылэн ябажа, тойрожо наринаар хараашалдаг һэн. Тэрэ нютагайхидтаа мэдэгдэбэл, аягүй, эшхэбтэр байдалда орохо. Илангаяа Грязнуха хүргүүлхэдээ болохо гэжэ тэрэ һамганһаа сагаагаараа айдаг, тэбшэдэг юм.

— Базаарай харха ерэл даа, — гэжэ нэгэтэ үглөөгүүр хажуу тээһэнь нэгэ хүн хэлэбэ.

Эрьежэ харахадань, наһажаалшаг, арайл пенсидэ гараагүй хүн зогсобо. Шаглай тэрээндэ хоёр үдэрэй саана архи худалдаһанаа һанаба. Тэрэ һарабша дорохи һандали дээрэ һуугаад, Шаглайе ерэ гэжэ хургаараа дуудаба. Архияа худалдажа үрдийэн Шаглай харха гүүлэһэндээ дураа гутангыар гараараа зангажархёод, гэдэргээшье эрьенгүй, саашаа алхалшоо һэн.

Байн байн Дари хүгшэн хашарад гэхэн тамиртай болобо. Шаглайн архиин үнэртэй ябадагыень ойлгожо ядаагүй ааб даа. Теэдшье айлда үлүү хүн хэзээдэш үлүү байдаг ха юм. Хүгшөөдэй мүнөөдөө хүндэлэн үгэ дуугараад, үлдөөд орхиногүй. Шаглай ажал бэдэржэ, гэр нурагшалжа, хэрэг бүтээхэ хэбэртэй эртэ үглөөгүүр гаража ошоод, орой үдэшлэн ерэжэ, хүйтэ нойтоор юумэ эдihэн нэрэтэй болоод, абяагүйхэн унтаридаа ородог байба.

Нэгэтэ Шаглай архидаа ногтоод, гурбан шэл улаан архияа худалдажа шадабагүй. Хүгшөөдэйн газраа обоологдохон түлээнэй хажуудахи шүүрхэ дээрэ нуужа, хахад хүниһөө үнгэртэр тэндээ нуумга унтаад, гэртэ орохо ханаатай үүдэ татахадань, шэбхэтэй байба. Унтажа байһан зониие хара хүниин зоргоор яажа һэрээхбши. Тиймэһээ тэрэ газраагуур ябажа хонохо баатай болоо һэн. Эгээл эндэ архитай байһаниинь туһа боложо, нэгэнэйнь таглаа нээгээд, бага багаханаар хоолойгоорнь хорожо, бэе махабадаа бадайруулба. Үглөөгүүр тээ Үдын эрье ошожо, яаралгүй нуураа угаажа нуугаад, базаар ерэжэ, үлэгшэ хоёр шэлээ эд болгобо.

Хүсэд унтаагүй, пүлхэгэр улаан нюдэтэй Шаглайн үглөөгүүр ороходо, Дари хүгшэн:

— Гэртээ харишоо юм гү гэжэ ханаалби. Хаана хонообши? — гэжэ ханаагаа зобонгёор асууба.

— Нэгэ хүбүүнтэй танилсаад, гэртэнь архи уугаад унташооб, — гэжэ Шаглай шал худалаар хэлэбэ.

— Город хото гээшэш хүдөө бэшэ. Ойлгожол ябаха юм. Хулигаангуудта хадхадуулжаш болохош, — гэхэнээ бэшэ юумэ Дари хүгшэн хэлэбэгүй.

Одоол яба гэхэнь гү гэжэ жэхьһэн Шаглай уушхараадхиба. Сай уугаад, унтажа бодоһон бэээрээ, сагаа харахадань, хахад үдэрһөө үнгэржэ байба. Баһа магазин руу архидаа гүйхэ хэрэгтэй.

— Шаглай, үшөө хэды шэнээн байха болонош? — гэжэ тэрэнэй үндыхэдэ ушаагайнгаа амһарта гаһаһаяа хорожо нууһан хүгшөөдэй асууба.

«Эхилбэ даа. Юун гэхэ болообиб», — гэнэн бодолдо Шаглай абтаад:

— Яараха яарал намда үгыл даа. Лаб таб хэрэгээ бүтээтэрээ байхамнил бэээ. Ондoo яалтайб, — гэжэ ойлгосогүйхэнөөр хэлээд, уруугаа харан нууба.

Дари хүгшэн тамхияа бааюулжа нууд гээд:

— Тэндэхэнэ, түлөөнэй хажууда нэгэ сарайтайбди. Үбгэмни амиды байхадаа, зундаа тэндэ хонодог юм хэн. Дулаараа хадань, али тэндэ ороод байха гүш даа? — гэбэ.

— хү-ү, яаһан хайн юм, — гэжэ Шаглай олзуурхан баярлаба. — Оронгүй яахабиб. Ороол гүби.

Үнэндөө гостиницада байгаад турша даа. Халааһатай үмдэтэй үлэхэ хаабза. Шаглай тэрэнээ ойлгоод, үлдөөгүйнь болоо гэжэ бурхандаа зальбарба. Тиигээд лэ тэрэ үдэрһөө хойшо Шаглай сарай соонь байдаг болоо хэн. Гэбэшье эндэ тооһо шоройень аршаха, арилгаха, өөрынгөө дураар юумэн бүхэниень байрадань табиha хэрэгтэй байгаа. Унтаха модон орон, стол, стул, ябаган шэрээ хүрэтэрөө хуу бии. Мүн зайн гал оруулагданхай. Хахад үдэрһөө хойшо магазинаа ошожо архияа абаад, сарайнгаа тооһо шоройень сэбэрлэжэ, хамажа эмхи гуримдань оруулба, намар болотор налайгдахань гээшэ. Ньюр таладань угалза хээ зураһан үхэг нээхэдэнь, аяга амһарта, забьяа, сай шанаха плиткэ хүрэтэрөө байба. Юрэдөө, үбгэжөөлэй юумэнэй ойро хүн гар хүрөөгүй хэбэртэй. Хоёр жэлэй урда наһа бараһан Баади үбгэжөөл нарин нягта хүн байгаа гэжэ эдэ бүгэдыень харахадаа мэдэгдэнэ. Нүүлэй үедэ ехэнхидээ гансаарханаа архи уужа нурашаһан Шаглай шэнэ байраяа угааха ханаатай хахадаа стол дээрэ гаргажа табиһан аад, ханаа орожо, хүгшөөдэйе урижа, сэргэм үргүүлхэ гэбэ.

Шаглай базаар гүйжэ ошоод, гахайн килограмм мяха, хартаабха, дабһалһан үгэрсэ худалдажа асараад, мяхаяа шанажа, столоо бэлдээд, бэээ хүйтэн уһаар угаагаад, Дари хүгшөөдэйгөө урихаяа ошобо.

— Битнай байраяа хуушан түхэлдэнь оруулааб, — гэжэ хэлэбэ. — Ошожо харагты, сэгнэлтэ үгэгты.

— Шини өөрынгөө дураар байха юм хадаш, ошоодшые яахамниб, — гэжэ хүгшөөдэй арсаба.

— Үгы, үгы. Заабол хараха ёһотойт. Ошогты, ошогты. Би сай шананхайб, — гэбэ Шаглай.

— Уряа хадашни, ошожо хараял даа, — гээд, Дари хүгшөөдэй дохолһоор бодожо, таягаа тулаба.

Сарайн үүдэ алхажа ороод, Дари хүгшөөдэй бодолгото болон, дуугай зогсошобо. Үбгэжөөлөө ханаандаа оруулаад, стулаа лаб хандайлжа һуугаад:

— Стол дээрэ архи табихадаа яаба гээшэбши? — гэбэ.

— Муу хайншые наа, өөрын хонохо булантай болоходоо баярлаа гүби даа. Угаагаагүйдэм нүгэл шэбэл бэшэ юм гү, — гээд, Шаглай маһалзаба.

— Тиимэшые юм гү даа. Мүнөөнэй залуушуул арадаа аһаансар хубсаһаханишые абахадаа, угааха бариха гэлсэдэг болошонхой, — гэжэ зүбшөөгөөд, Дари хүгшөөдэй хүбүүнэй бариһан архие абажа, сэргэм үргэбэ, маани мэгзэм аман соогоо уншаба, гүбэрбэ. — За-а, хайн байгыш даа. Хэрэг үйлэш бүтэсэтэй байг!

— Болтогой, — гэжэ үрезлыень тогтоон абажа, Шаглай баруун гарайнгаа альга дээшэнь үргэбэ.

Хүгшөөдэй архинаань ама хүрөөд, һөөргэнь табижа:

— Энээхэн столдош үбгэнтэйгөө олохон жэлдэ сайгаа уугдаһан, хайса хөөрэлдэгдэһэн байха. Ай, барһан, ямаршые түрэлдэ ошожо түрөө юм ааб даа, — гээд, наманшалба.

Архияа саалаар даруулан ууһан хойноо Шаглай:

— Хэды хүрөө гээшэ һэм, — гэжэ асууна.

— Наян табан дээрээ үгы һэн. Намһаа долоо ахамар юм һэн даа, барһанш.

— Нилээд ута наһа наһалһан байна даа.

— Хүнэй наһан тоотой, мэдээгүйдөө намдал шархишоод, хада гэртээ харихаяа хүлээшоод һуушаш. Дан зүнтэглэтэрөө, дорохи нойтоёо үхибүүдтээ хуурайлуулгараа байһанайшые гоёнь үгы гэжэ ханагшаб, — гэжэ үбшэнтэйхэн ами наһанайнгаа асуудал өөртөө табиһандал хүгшөөдэй

хэлэбэ. — Алтан дэлхэй дээрэ нэгэ түрэнэн бээ аятайханаар абажа ябаха юм даа. Архи тамхи андагаари, хэм хэмжүүрын мэдэхэл хэрэгтэй.

— Тон зүб, — гэжэ Шаглайн баталхада, тугаар уугша хундага архидаа толгойнь шуужа эхилээд байгаа нэн. — Тиигээд лэ гүрэмнай архи тамхи хорино ха юм даа.

— Зүб хорино, хашана: нохойн эдихэгүй хара уһаар юу хэхэ юм. Манай үе архигүй үнгэрөөл хэмди даа. Манай үбгэмнай ёһын тэдыдэ, найр хүндэдэ даа, нэгэн-хоёр хундагаяа тогтоогоод, хүнтэй хөөрэлдэхэ дуратай байгша нэн. Би архи намнаашуулые харахаһаа дурагүйб.

«Бишье даа болиһон амитан хаб даа. Архи уухаһаа байха үшөө архи худалдахаб. Урда хойнонье дуулдаагүй үзэгдэл. Яажа хиирэгдэнэн саг гээшэб даа», — гэжэ шэбшээд, Шаглай дуб дуугай һууба.

Архиншанда хэн дуратай байхаб? Олон таба үгэгүй, номгон зантай Шаглай хадань, хүгшөөдэй тэсээб гэхээе һанана гү? Мэдэхын аргагүй.

— Эдее баригты. Мүнөө намдаа байна гээшэт, — гэжэ Шаглай хүхибэ. — Юуншье һаа, өөрын булантайб.

Хүгшөөдэй эльгэ хатаад, шүлэнһөөнь хүртэжэ, сайень уугаад, энэ тэрэ юумэ шашалдад гээд, гаража ошобо.

Шаглай хундага архи мухарюулжархёод, орон дээрээ нургаа тэниилгэн, өөдөө хараад хэбтэшэбэ.

3

Үнихэнэйшье үе мүсээ тэниижэ, һанаагаа амарангыар унтаагүй Шаглай эртэ байхаһаа ямаан дахада ороод, үүр сайхаһаа нааша юумэнэй түсрхэ таярхада һэрээд, нүдээе аинхай, шэхээе табин хэбтэбэ. Нойрмог соогоо эндүүрээгүй, үнэхөөрөө амиды амитанай һаршаганахань эли дулдаба. Архи уу уһаар сагаан хиимни хүдэлөө үгы аабза гэжэ бээшье шэмхээд үзэбэ. Үгы даа, эндүүрээгүй, амитан хүдэлхөөрөөл хүдэлнэ, гүйнэ. Хулганаан гэхэдэ, хулганаан бэшэ, томохон янзатай. Тэрэ аргааханаар

бодожо, үүдэнэй тэндэхи зайн галай кнопко даражархихадань, стол дээрэһээн нэгэ томо харха газарта орондог шарбан, хүрэжэ арилшаба. Үхэг доогуур үшөө нэгэниинь оробо гү гэжэ халта хараад, Шаглай нюдэээ анигашуулан гээгдэшэбэ. Досоонь эгзыгээд, даншье наа аягүй болобо.

Стол дээрэ зүһэжэ табиһан хилээмэниинь, үсэгэлдэр абаһан саалань, нэгэ шаһахаяа орхихон мяханииншье байбагүй. Хуу хаман эдээ гү, үгышье наа, нүхэндөө шэрэжэ абаашаал гээшэ ха, Хүдөөдэ һаань, Шаглай гайхахагүй хэн. Иимэ шууяа шумараатай газарта харханууд хаанаһаа байрланаб? Яаһан хомхой хобдогууд, абаашгайханууд бэ? Стол дээрэһээ хоглохо хоггүй болотор эдееһэнь зөөжэрхёо. Доохонуур һэмээхэн архи худалдагшадые хархануудтай дэмыдэ жэшээгүйл гээшэ ха. Хүнэй һүүлшын мүнгые шобто татан абахаяа оролдодог ха юм. Тээ мэндэшэг нэгэ хүндэ хорин түхэригтэнь ори ганса солхообын дуталдашахада, хара Мишка архияа яашье үгөөгүй бэлэй. Олгуулжа, асаруулжал һалаа. Бодоходо, хархаһаа үлүү юумэнь үгыл даа.

Өөрөөшье юун гээшэб. Базаарай хархануудай тоодо орошоод, нюураа хөөгөөр будаһан юумэндэл ябаха. Муудаһан Шаглай орон дээрээ удаан хүдэлэнгүй һууба. Үнгэржэ ерэхэдээ, харханууд олоороо хамһаад, амиды хүниие барижа эдидэг юм гэжэ дуулаһан байгаа. Ногтуу галзуу хэбтээд, хархануудай хара хүнэһэн болоно гүб гэжэ жэрхэхысэ жэрхэбэ. Нюдөө анихаданьшье, нээхэдэньшье харханууд харагдаад һалаха һандаха юм бэшэ даа.

Үглөөгүүр хүгшөөдэйдэ хэлэхэдэнь, балай гайхаба, тагнабагүй:

— Манай үбгэжөөл зангаханаа табяад, амарай амар һалгаагша хэн. Үгы болоһоорнь, яндуулнуудшни үдөө, олошороо ёһотой. Барихаа һанаа һааш, зангануудынь буланай торхо соо бии ёһотой. Өөрөө мэдэ. Энэ гэрэймнай подполи доро бии болоходонь, томо хара хөөшхэ табихадамнай, орой бараагаараа үгы болоогшо,— гэжэ

Дари хүгшөөдэй үнэнийн хэлэбэ.

— Тэрэ миисгэйтнай хаанаб? — гэжэ Шаглай хонирхобо.

— Биил юм хэн. Энэ хабарай харагдахаяа болишоо. Үхөө, халаа юм гү, мэдэхын аргагүй, — гээд, хүгшөөдэй дуулгаха юумэмни дууһаа гэнэншүү һууба.

Шаглай сарай дороо орожо, торхо сооһоо зумбараа баридаг түмэр ооһортой гурбан занга гаргаба. Үдэшлэн унтахынгаа урда нэгыень стол дороо, хоёрыень буланда мяха хүншүүтүүлээд, зангынгаа дэгээһээ шагтагалан табижархёо хэн. Унтажа ядажа, хүдэлхээ болёод хэбтэтэрнь, стол дорохи зангань тас-няс гээд сошордомоор пииг-шииг гэнэн хашхараан соностошобо. Бодоһоноошье мэдэнгүй, Шаглай хүрэжэ бодобо. Зайн гал носооходонь, томо гэгшын харха зангаяа шэрээд, уяатай столойngoо хүл тойроод, жүдхэн гүйжэ байба.

— А-на-а, хабшуулдаабши-ы, хара хулгайшан! — гэжэ Шаглай олзуурхаба. — Иигэжэ гарта орохол хэмши-ы!

Газаашаа гаража, түлээнэй ойроһоо шодогорхон ута модо асаржа, хархын толгойхоние хас гүүлэбэ. Могойдол хүзүүнь шохогошон һунаад, Шаглайн хүл өөдэ хүрэн аһалдашаба. Жэрхэһэн, хүрдэһэн Шаглай гэдэргээ түргэн зайлахадаа, стулһаа торожо, газар дээгүүр хийдэшэбэ. Мухарижа унаһандаа уур сухалынь хүрөө ёһотой. Бодожо ерэхэдээ, модоороо наншажа, хархаяа һалгаба. Бүхэ голтойень бү хэлэ даа. Одоол амияа табяа бэээ гэхэдэнь, татагашаад лэ хүдэлхэ юм. Тэрэ бүринь Шаглай шаб лэ буулгана. Татагашаха, хүдэлхээ болиһон хойнонь өөрсэ муухайханаар үнэр танар гутаһан хархаяа гаргажа хаяа хэн.

Хахад хүниһөө үнгэртэр унтажа ядалсаһан Шаглай нүдээ нэгэл анихадаа, нойрой долгиндо абташаһан байгаа. Наранай холо дээрэ гарашаһан хойно хэрээд, зангаяа шалгаба. Түрүүшынхиһэнь багашаг баһа нэгэ харха хүлөөрөө хабшуулдаад, буланда хүдэлэнгүй хэбтэбэ. Гурбадахи зангань хүдэлөөгүй, зангаараа байба.

Ороһон хархаяа газраа гаргажа, нүдын аюулаад,

дүтэшэг ябаһан миисгэйдэ хаяхадань, ерэжэ үнэрдөөд, ойронь хүрэбэгүй.

Үшөө хоёр-гурбан хоног зангань тодхоотой байба. Теэд ондоо торгоогдохо харха үзэгдөөгүй һэн. Һүниндөө хоршогонохо, торшогонохо юумэн дуулдахаа болибо.

4

Удаан Шаглай һэрижэ ядалсаба. Ойлгоходонь, нютагтаа хэбэртэй. Уйтахан үйлсөөр һогтуушаг гэртээ ошожо ябатарнь, урдаһань уб улаан нюдэтэй, хүлээшэһэн халзан буха гаража ерээд, хүрөөтэй шангаар бүрхиржэрхибэ. Шаглай айһандаа шүүд лэ үмдэн соогоо табижархин алдаад, аһан шадалаараа гэдэргээ гүйшэбэ. Буха хойноһоонь харайжа мэдэбэ. Хүсэгдэхэ тээшээ багахан хашаа дээгүүр хүрэжэ гарахадань, буха эбэрээрээ нэгэл этэрхэдээ дээгүүрээ шэдэжэ, забда забгүй хүсэхэ тээшээ түргэдэнэ. Айһан хүрдэһэн Шаглай шашха хуугай табижа, үндэр дал тээшэ харайна. Амининь сагдажа, хоолойнь хордоно, буха хойноһоонь улам дүтэлнэ. Арайл үрдижэ, дал дээрэ гаража абаба. Мүргэдэг буха далынь тойрожо гүйһэн бэээрээ үүдээр ороод, унагаахаяа хүшэлнэ. Далшье орбогошожо, унаха тээшээ боложо эхилбэ.

— Туһалыт! Абарыт! — гэжэ Шаглай хашхарба. Ондоогоор бэээ абарха газар үгы ха юм. Далынь оройгоороо найган хүдэлһэн үндэр модон шэнгээр орбогошожо эхилбэ. Иигээд лэ низа биса бухада мүргүүлхэнь ха.

— Һэй-б! — гээд, хашхараад һэришэхэдээ, шал хүлэршэнхэй, сарай дорохи орон дээрээ өөдөө хаража хэбтэбэ.

Амбан томо мүргэдэг бухын үгы, миил зүүдэн байһандань һэм гэжэ, һанаагаа бага амараад:

— Яаһан муухай зүүдэн бэ? Баһа шүдхэрөө зүгнэбэбиб, — гэжэ хамар дороо пүлшэгэнэбэ.

Аман соонь аргал хэжэрхиһэндэл хуурай орьёод,

унданиинь баг сэггүй хүрэжэ, толгойнь хүхөөр наншуулжархиһандал үбдэнэ. Архиншадһаа хүнийн тэнгээр халажа ерэнэнэ, шэлэй оёорто нэгэ аяга улаан архи углууда нюуһанаа һанажархёод, бодожо, зайн гал аһаагаад, абажа аягалһаар, һурамхи гуримаар, нэгэ амяар шурхирса хүнтэрүүлжэрхибэ. Хүйтэ даан аятайгаар ундыень харьяан ороһондол, архиниинь байн байн худалаарнь халуу сорьён, толгойдонь гаража, бэеынь мэнэрүүлжэ эхилнэ. Мүн хүлһыеншье тууба. Шаглай яаралгүйхэн һуужа, тамхияа һоросогоон бухада намнуулһанаа һанаад, газгаа ябаһан хүнэй дуулахаар эльгэ хаташаба. Үнэн болоходоо, гайха шамайе, хүн зүүдэн соогоош үхэхэ дурагүй юм хаш. Сагаа харахадань эртэ, үүр сайхаһаа урда һэрээ, хотын үйлсэдэ хон-жэнхэн, машинануудшье ябажа үрдеэгүй.

Хахад һара таһалгарьягүй архи уужа, эһэжэ эхилһэн талхандал нюур шарайнь пэнхыжэ, онигор нюдэниинь бүри онигор болоод, досооһоонь эхүүн үнэр гутанхай. Һаянай хоолой хотодоншье муртэй юумэн ороногүй, бүхэли үдэр соо хоол бариншьегүй ябаа һаань хамаагүй байдаг. Үсэгэлдэр үдэ багта бэеэ баалажа байжа, хоёр бууза эдээ болоо һэн. Тиигээд үдэрэй хоёр саһаа архиин оошорто байжа, зургаан шэлтэй болоод, наранай тонгойжо байхада, дүрбэн шэлыень арба арбан солхообоор һалгаана һэн. Сэлэнгэ мурэниие хүндэлэн гараһан хүүргын тэндэхи углуугай магазинда хоёр шэлэй орондо, заримандаа арбан шэлээр үгэжэрхидэг. Бэшэ тээ дан тиигэдэггүй. Юундэ һыень Шаглайн мэдэхэ хэрэг бэшэ даа. Һарын һүүл багта салин хубаарида мүнгэнэй хүрэхэгүйдэ тиигэнэ гэжэ зоной хөөрэлдэхые дууладаг, эды багаар агнажа, архи олохоноор абахые оролдодог һэн. Үдэшэ тээ архи бэдэрһэн хүйхэрнүүд базаар тойрон бии болоод лэ орхидог. Архидаа садаагүй халамгайшуул, үни заяанай уулзаагүй мүнгэ ехэтэй нүхэд дүрбэн солхооб хүрэхэгүй улаан архиинь углуу булангай саагуур хоргодожо ябажа, хоёр нэгээр абаад холододог. Шаглайда тээд юун юм, хүнэй мүнгэн хайратай бэшэ, нюужа байжа үгөөд, хэрзэги бэшэ, һайншаг, хамаагүй

зантайнуудыень дахалдажа хүртэлсөөд, үлэгшэ шэлнүүдтээе гэр тээшээ гуйбадаг. Хүлһээе гаргажа, ажал хэнгүй, хүнгэхэнөөр олдоһон мүнгээе уугаад ябахадань амидын жаргалдал байха. Арбан түхэригтэ хара архи хори, хорин табаар худалдажархихада, хоёр эбхэжэ мүнгэ абана ха юм. Гансал оошорто түлхилдэхэ, хэрэгтэй хэрэггүйшье хүнүүдээр үһэрисэлдэхэнь һаалта байдаг. Иимэ саг болоо хадань яахабши. Зогсолтын сагта дура зоргоороо уужа һураһан зониие түргэхэнөөр хазаарлаадхихань бэлэн хэрэг бэшэ. һураһан юумые һураар татуулхагүй гэдэгтэл, шүдхэр аба гэмээр, уха залгихаяа уланхадан орогшод улаан гарһаа нааша бололдон, оошорто харагдаа байгаашьегүй аад, танил тахимуудайнгаа урда һэнгэргүйгөөр ерэжэ хабшуулдадаг шуу. Эдэ бүгэдэ Шаглайда һурамхи болошоод, тиимэ байха ёһотой юумэндэл һанагдана.

Үсэгэлдэр олоһон олзотойнь Шаглайда орой хамта зуун солхообо үлөөд байна. Мүнөөдэр шадаал һаа, олохониие абажа үзэхэ гэжэ шиидэнэ. Түрүүшын автобусой ябажа эхилхэлээр, тэрэ бодожо, хоёр-гурбан магазинда ошожо, оошор абажархиха. Тиигээд зарим танилнуудаараа уулзажа, харгы мурьны олохоёо бэдэрхэ.

Нэгэ бага дурд гээд абаа һаань, һайн байгаа. Теэд хэр унтагдаха хаб? Шаглай бөөһэтэһэн нюдөөр түмэр ороноо дорьбогүйгөөр хаража һууд гээд, һанаа алдан бодожо, тас гэтэр даража галаа унтараагаад, хүжүүн пружинатай орон дээгүүрээ мухарйба. Нюдэниинь аняатайшье һаа, шэхэниинь табяатай, унтажа ядалсажа, хүжоугүйхэн бодолдо абтан хэбтэбэ. Буландань томохон амитанай түр-тар гэтэр юумэ хүдэлгэхэ, мухарюулхань соностоод, Шаглай обогод гэжэ орон дээрээ бодошобо. Тойроод дахяад абяа шэмээгүй, аалин байдалай тогтоходо, нервынгээ муудаһые ойлгобо. һаянай үнгэ жамбын зүүдэ үзэхэнь түргэдөөд, шэхэндэнь хин аман дуугарһандал болодог болоо. Мүнөөшье тэрэ буланда юумэн хүдэлөөгүй, харха бэшэ, баһал хии юумэн дуулдаба ха гү гэжэ һэжэглэбэ. Элдэб эсын муу байдалда дадажа, ажабайдалай али олон сохилтые бэе

дээрээ абажа, үнэн худалыг худжаа Шаглай холошье ошоогүй наа, хоёр хүлөө шэрэн, дура зоргохон соогоо архидаад ябажа ябана. Тээд тэрээндэ юуншьеб ходо дуталдаха, сэдхэлынь оройдоо хоохон, үглөө мүнөөшье үхөө наа хамаагүйдэл болошохо. Хайшаа ошожо, юу хэжэ, хэн юун боложо ябаһан тухайгаа бодохо саг иимэ сүлөө байдалда, нойргүй хүнин эхилхэдэ тэрээндэ ерэдэг. Тиигээд юундэшьеб бээ шэмхэн, гүнзэгыгөөр бодожо үзэхэ хүзэг хүрэдэггүй. Бүтүү бүглүү манан соо ябаһандал досоонь уйтаржа, дэлхэй дээрэ амиды ябаха дуранииншье үгы боложо эхилшэдэг. Архияа дан хэтэрхысэ үлүү гаргаһанһаамни болоно гэжэ өөртөө мэдэрдэг, шаналхашье ушарта абтадаг, тиигээд лэ тэрээнһээ сааша гарадаггүй, бээ таһа барижа, архияа хаяжа шадахаяа болишодог юм.

Үглөөнэй наранай түхөөхөнөө урид нүдэниинь эжэгүй хаагдажа, дурд гэхэ хоорондоо Шаглай харада даруулжа, ута һүүлтэй, хармагшан дүрсэтэй амитанда хондой талынгаа үмдэ удара шуу татуулжа зүүдэлээд, иираглан дуугараад һэришэбэ. Зүрхэниинь түшэгэнэжэ, баһал хүлһэ һалһан болошонхой хэбтэбэ. Досоонь муу, ой жээн гутана, толгойнь үбдэнэ. Бодожо хүйтэн уһа балгахадань, тоолхо болобогүй, үшөө муудуулжа, бөөлжүүлбэ саалжуулба. Шаглай үхэхээ хэбтэнэн хүндэл хүндөөр һанаа алдан хэбтэд гээд, дурата дурагүй хубсалжа, базаар ошохоёо түхээрбэ. Сарайнгаа үүдэ шэбхэдээд, үйлсэдэ гарахадань, хүнүүд субажа, таһалгаряагүй машинанууд гүйлдэжэ эхилээд байба. Базарай холо бэшэнь нэгэ талаараа һайшаалтай юм. Үшөө эртэшэг байгаашье һаань, наймаашад жэмэс, яблокануудаа, огородой эдээнүүдээ, асарһан мяхаяа дэлгэжэ эхилэнхэй, хүнүүд үймөөтэйшэг болоод байба. Олоной хүлгөөн соо эндэ тэндэ булан тохойгоор архинша танилнуудынь һүүзылдэнэ. Тэдэниие нүдэндөө торгохо бүхэндөө Шаглайн досоо муу болодог, дан унахаяа ябаагүй наа, дүтэлжэ ошодоггүй, хараагүйшэг болоод тойрон гарадаг һэн. Харин тэдэнэр харабал, архитай, мүнгэтэй гүш гэжэ дайлажа һалахагүй, гуйраншанһаа дороор гуйха,

бохохо. Багал иимэ боложо ябана гүб гэхэдээ, Шаглай хамараа ханжуулжа, хүнүүдэй нюуршье хараха дураниинь үгы болодог. Өөрөө һогтуу хаа, эдэ бүгэдые обёордоггүй, хөөрүү бардам болонхой, хүхихысэ хүхижэ, һүүлшынгээ мүнгэ тоолоод, хүлөө алдангүй, унтари хүрэтэрөө мүлхихээе оролдодог. Иимэ ушарта үглөөгүүр бодохо бүхэндөө толгойгоо шаажа, үһэ зүһээе зулгаахаһаа наагуур болошодог. Энээнээ хэды мэдэдэгшье хаа, архиин арбан гурбан жолоотойдо яаха болоноб? һогтожо захалбал, торохо тогтохо хэм хэмжээгээ алдажа, заарин бөөдэл забхайрагдажа эхилшэдэг ха юм.

Мүнөө базаарай урда үүдэндэ зогсоһон Шаглай архиншадые танижа, илгаруулжа ядабагүй. Үдэрһөө үдэртэ эндэ эрьелдээшэд ааб даа. Дүтэлжэ ошомоор нэгэш хүн обёорогдобогүй. Гуядаа гурба сагаан үгы аад, булта уха дуратайшуул үнгэрһэн, ерэхэниие адаглан, ямар нэгэн танил, мүнгэтэй хүн дайралдашана аа гү гэжэ хүлээнэ, иишэ тишээ харана. Город бага, базаар ерэхэ, энэ тэрэ юумэ абаха дуратайшуул барагдаха һэн гү. Тэдэнэй хэн нэгэниинь танил талатайгаа золгобол, һалан һандангүй, хэды еды түхэригынь ходолхо. Шаглай эдэнэй заримантай шэлэй хоолой тоншорһон лэ байха. Түрүүндээ ехэнхи ушарта өөрынгөө архи уулгаад, мүнгэхэнөө хогшол болгоод һалгадаг һэн. Эрьежэ, харюугай духарья табиха хүниинь хомор, үнгэржэ ерэхэдээ, архида үгэһэн мүнгыень абаад, үдэр хоногуудаар үзэгдэнгүй үгы болошодог, бии болоходоо, милицидэ ороһон гү, али ондоо хүндэ үгөөд хүлээжэ ядаһан тухай шалтаг урдаа бариха, үгы хаа һанаанда ороогүй худал үгэнүүдые тооложо орохо, мүнгэтэй болоһоор бусаахаб гэхэ... һүүлэй һүүлдэ эдэ зайгуулнуудһаа юуеынь оложо, эдижэ абахабши даа. Нэгэ иимэ хүйхэрынь абажа ошоһон хорин солхообоо хоёр һара боложо, амидын зоболонгоор бусаагаа һэн. Тиигээд абаһан архиһаань уулсаад һалаа бэлэй. Тэрэ гэхэнһээ хойшо Шаглай иимэшүүлдэ этигэхэ найдахаяа огтолон болёо. Мэхэ гохыень, убай эрезень мэдэхэ болоһон Шаглай мүнөөшье

дүтэ орожо хөөрэлдэхээ этээрхэнэ. Өөрөө мүнгэтэйхэн хэн хойноо тэрэндэ хамаань юуб! Арга хургын оложо, улаахание оложо ууна аабза. Өөрөө архи худалдадаг аад, үлөөжэ орхингүй, толгойгоо үбдэжэ, түгэншөлжэ ябахань хайшааш юм ааб даа. Орхион архияа тэрэ үлээжэ шададаггүй. Теэдшье шоно ямаан хоёр хэзээ нэгэ хорёо соо суг байжа шадаа юм? Үглөөгүүр болотор тэрэнь үгы болошодог, үгышье наа нилээн хорожо, үлөөшыень бушуу худалдажа мүнгэн болгоод, дахин архи абахаяа хүсэхэ. Тэрээнгүйгөөр хаанаһаа мүнгэн олдобо гээшэб. Шаглайн шуһааршье уйлаа һаань, үгөөдхихэ хүн үгы.

Нэгэ юумэ балгаагүйдэнь аргань халажа, бэень муудажэ, толгойнь үбдэнэ, шууяна, эрьеэдшье абахаяа һанана. Шаглай үүдэндэ зогсод гээд, доошоо буужа, «доохонуур» архи наймаалдаг танилнуудаа хараашална. Хоёр-гурбан наймаашадай гэр байрыеншье мэдэнэ. Ошохошье аад, холошоогоод, агнуурияа базаар дээрэ хэхээ оролдожо, аргаахан ябатарнь, хажуу тээһэнь хүн һабардаад абаба. Шара шүдээ ирзайлган хара Мишка энеэбхилжэ байба. Үсэгэлдэр нэгэ нүхэртээ ябаад, Шаглайһаа һэмээхэнээр улааниень худалдажа абаа һэн. Лаб худалдажа ябана гэжэ һанаад, хармаан соогоо мүнгэээ бажуунхай, түргэдхэхэ хүсэлэнтэй:

— Юумэтэй гүш? Бидэндэш нэгэн хэрэгтэй. Хүдөөһөө ерэхэн нүхэрни үхэжэ хэбтэнэ. Мүнгэн бии, үгөөдхил даа, — гэжэ ехэл найдабаритай хэлээдхибэ.

— Өөрөө зобожо ябанаб. Үсэгэлдэр үнгэрүүлжэрхёоб, — гэжэ Шаглай сэхээ табяад, саашаа гэшхэлшэбэ. Хара Мишка газарта нөлбоод, хойноһоонь дахабагүй.

Хара Мишкэхээ таһараад, холошье ошоогүй ябатарнь, һугадаа сумкаяа һугабшалһан тэнзэгэр Тоня гаража срэбэ. Шаглайе золгоһоор, тэрэ хурса хара ехэнүүд нюдөөрөө урин зулгыгаар михэрэн шарайшалаад абаха хоорондоо, мангартай тулюур ябаһыень таажэ ядабагүй.

— Оо-о, үнихэнэйшье золгоогүйбди. Һайн гүш? — гэжэ асуугаад, Тоня эзэнһээ эдээ хүлээн һүүлээ шарбан байһан

нохойдол, толгойгоо хинсайлгаад, харюу хүлээн зогсобо.

Шаглай дуугай байд гээд:

— Муу, — гэжэ хамар дороо гүнгэнөөд, нюурынъ бэшэ, сумкыень шэншэлэн харашаба.

Сумкань түмпыгөөд, тэндэнь нэгэ юумэн бии хэбэртэй.

— Тухайлнаб. Шарайшни һөөл бэшэ, хабдартай. Ехэдүүлээ алтайш даа. Тээд толгойгоо заһаагүй хүн гүш? — гэжэ Тоня асуугаад, һурамхи гуримаараа тойрожо, һэргэгээр харасагаагаадхиба.

— Тиимэ, зобонгиб, — гэжэ Шаглай сэхэээ мэдэрбэ. — Үүрээр нэгэ юумэ уугаа һэм. Тэрэм гаража, зобоожо эхилээ.

— Намда байнал. Заһыш! — гэбэ Тоня.

— Улаан гү?.. Үгыш. Юу байнаш, — гэжэ Шаглай нюдэээ ехэ болгоодхибо. — Бишни толгойгоо заһажархиһаар, архиин оошорто ошохо һанаатайб.

— Мүнгэтэй хүн аабзаш даа? Тишээ, үнөөхи харша руугаа зайлая, — гээд, Тоня хажуугаарнь үнгэрэн, урагшаа сэхэ ябажархиба.

Зун боложо байхада тэдэ хоёр танилсаһан юм. Баһал базаар дээрэ архи бэдэржэ ябаһаар, Шаглайн танил энэ бүдүүн эхэнэрһээ «доогуур» хахад шэл абаа бэлэй. Тоня тэрээнһээн хүртэлсэжэ, уһанай эрье ошожо, үшөө нэгэээ гаргаад, һалашагүй нүхэд болоһондол танилсажа тараа бэлэй. Тиигээд лэ тэдэнэр ехэнхидээ магазинай оошорто архи абалган дээрэ золгодог болошоо. Хаа-яахан хоюуланшье уугаад тараа. Һүүлэй үедэ Тоня манайдал ошохо һэмди гэдэг. Шаглай шархаалхажа, шалтаг олоод, арсажархидаг һэн.

Мүнөө Шаглай гээгдэд гээд, хойноһоонь хулгана маряаһан үнэгэндэл һэримжэтэйгээр алхална. Зонһоо холо болоходонь, хажуудань нэгэ хүн ерээдхибэ. Харахадань, хара Мишка хармаандаа гараа хээд, хажууһаань һалахаар бэшээр ябаба.

— Хажуу тээһээш хаража байгааб. Нэгэ юумэн бүтэбэ ёһотой гэжэ ойлгооб. Олдобо гү? Табин граммшье хэжэ үгыш даа. Үхэхэээ ябанаб, — гэжэ шэбэнэбэ.

— Өөрөө хүүл дээрэ һуунхайл даа, — гээд, Шаглай бэеһээ зайлуулхаяа оролдобо. — Угайдхаһаа эхэнэр... Шамтай иигэжэ шашалдажа ябаһаар, тэрэнээ алдажархихамни.

— Архин дээрэ хэзээш уулзагдахал даа, — гээд, хара Мишка халаха хандахагүйгөөр дахана.

Шаглай харюу үгэнгүй, холодон ошожо ябаһан Тониингоо хойноһоо түргөөр алхалшаба. Хара Мишка үлэд гээд, аман соогоо бэлин шэбшэг хэлэн, тээ хойнонь гээгдэд гээд алхална.

Тоня харша руу ороод, сажанлагдан табигдаһан түлээнэй саана хүлээжэ байба.

— Би ехэш найн бэшэб. Хоюулан уугаад хаяя. Табые барюулна аабзаш, — гээд, Тоня хахадаа задалхыень харбайба.

Шаглай хард гэтэр хармаанһаа мүнгэ гаргажа, табыень тэрэ доронь үгөөд орхибо. Архиншадай уугаад, түлээнэй забһарта орхижорхихон самсаалтай аяга гаргажа, уршыншьегүй, уһа ууһандал, нэгэ амяар хооһолжорхибо. Нэгэ нэгые хүнтэрүүлээд, хажуу тээшээ ошожо, хандали дээрэ һуубад. Үгэтэй хүүртэй болоһон Тоня үсэгэлдэрэйнгөө ябадал шабхан хөөрөжэ ороно.

— Но-о, бишни үсэгэлдэр найман шэл абааб. Мүнгэгүй фронтовик дайралдажа, минии талаан болоходо, хоёр хары, хоёр улаани абалсажа үгөө. Нэгэ улаанһаа найнии ханаһандаа хүргүүлээб.

— Шадаа байнаш, — гэжэ Шаглай бүрд гэбэ.

— Би ядахам һэн гү, түрэнэн үдэрөө хэхэм гэжэ үгэдөө оруулаа ха юмбиб. Боро хараанаар гурбан хараяа хори хорёор түмэр замай вокзал дээрэ түлхижэрхёод, улаан малгайтанай хөөрсэгэнэлдэжэ эхилхэдэ, зайлашоо һэм. Баригдаа һаа, ялада унажа, тугшарагдаха ха юм.

— А-а... шимни яалдажа халаа һэмши? Юумэхэниие борлуулаа һэн гүш даа?

— Улааханиие... — гэжэ голонги хэбэртэйгээр үг-маг гээд, Шаглай анираа хаташаба. Иигэжэ мангарладаг аад,

орхихо, үлээхээ яадаг юмши.

— Болияа даа, — гээд, Шаглай шагнахашье дурагүй гараараа зангажархиба. — Хэлэхэ хүеэ оложо хэлэхэдээ, зорёолхоно гүш?

— Нээрээшье наа. Ни-ни-ы! — гэжэ хүхюун болоһон Тоня амаяа бүглэжэ байжа эльгэ хатаба. — Байгаал наань, оёоргүй боошходол шудхажа мэдэхэ гүбди даа. Манайшни хатуушуул тиимэл байдаг, саанаһаа садаха гэдэхэгүй.

— Удагшуул архидаа садаа гэжэ байгаа юм аал, — гээд, Шаглай шуужа захалһан толгойгоо эльбэсэгээбэ. — Шолмосой эдээн гэжэ урданай зоной хэлсэдэг холуур ошоогүй.

— Нураһан юумые нураар татуулхагүй гэдэгтэл дураараа эдижэ байһан эдээнь хуряажархихадань, дура зоргон соогоо нурагшад ядалсана хэбэртэй. Тиигээгүй наа, аяар арбата юумые хоёр нугалжа, хорин түхэригөөр абажа зобохо нэн гү? Теэд бидэн мэтэ ууха дуратай мүнгэгүйшүүлдэ тухатай, олзотой юм гү даа. Юрэдөө, хубидамнай хүртэгшэ хоёр шэлыншье абажа шадабал, эд болгобол, үдэрэйнгөө хорин түхэриг үлүүбшэлхэ хүн байнаб. Тиигээд ерэхэлээрээ зариман хохидожо, нүгөөдүүлэнь олзотоно бшуу. Манай модон гэрнүүдтэй Красногвардейскэ үйлсэдэ ехэнхинь пенсионернүүд аад, юугээ хэбэ гээшэб, наранай гараагүйдэ оошор абаад, хубитадаа хүртэлсэһэн лэ байдаг. Тиигээд лэ архиншадта доохонуур худалдажа жаргадаг.

Шаглай гэнтэ ханаа орожо:

— Үү, бишни ошожо оошор абаха гээ хамнайб, — гэнээр согсогод гээд үндыгөөдхибэ.

— Өөрынгөө үйлсэдэ би эртүүр оошор абаа нэм. Урдам зургаа-долоон хүн. Арбан хоёр багта ошожо шалгаад, часһаа үнгэржэ эхилхэдэ, оошортоо ошожо байхаб.

— Урдаа оруулхагүй юм гүш?

— Минин урда гү?.. Орыш! Юуень нураабши. Үбгэмни гүүжэм, — гээд, Тоня шэрэм сохиһондол хонгёогоор эльгэ

хатаба.

— Юуншье гээрэй, урдаал оруулхаяа мэдээрэй. Тиигээд үшөө нэгэ газарта эзэлжэрхихэ байгаал даа, Банза, Сэлэнгын хүүргын тэндэхи магазин ошолтой гү?

Тиигэбэл юуень бодожо байлтай гээшэб! Ошоёл. Тоолуураар зузаахан аабзаш даа?

— Хүрэхэ даа. Бү зобо.

— Тиигэбэл энээхэнээ һалгаагаад, түргэхэн тпишээ ошоёбди гэжэ Тоня яаруулангыар 'хэлэбэ.

Үлэгшэ архияа дууһан шабхажа уугаад, базаар дээрэ тогтонгүй, харгы хүндэлэн гараад ябатарнь, хара Мишка баһа халдажа ерэхэдээ, адха соогоо арбан солхообо харуулба.

— Мэдэнэб, таанадта байнал. Үгыт даа. Нэгэ нүхэрни мангарлажа үхэжэ хэбтэнэл, өөрөөшье нюрууб, — гэжэ һалаха һандахаар бэшэ гуйба.

— Тархья залгиг. Аба саашань! — гээд, тэнзэгэр Тоня харшын араар орожо, арбан түхэригынь абаад, улаанаа гаргажа үгэнэн бэээрээ магазин ерэбэ. Талада һуһан галуудтал хорёод хүн зогсожо, тамхилхань тамхилна, хөөрэлдэхэнь хөөрэлдэнэ.

— Нэ-э, нээгдэхэ болоходонь, 50-60 хүн урдаш бии болохо. Хараарайш! — гэбэ Тоня.

Оошор абажа, арадань хоёр-гурбан хүнэй ерэтэр хүлээбэд. Адаглахада, эндэ гол түлэб пенсидэ гараһан һаһатайшуул, ажалгүй архиншад сугларанхай.

5

Үдын наран халуунаар шаража, ангама бүгшэм халуун болоно. Красногвардейскэ үйлсын ганса дабхар шулуун гэрэй үүдэндэ хүнүүд исална, үймэнэ. Хадын хормойн багахан хушууе тойроод гараһан поездын составтал годируу ута оошорто түлхилсэн обооролдоһон хүнүүд урагшаа нэтэрүүгээр жудхэнэ. Тэдэниие милиционернүүд гэдэргэнь болгоно, түлхинэ. Хэнэйнь хэндээшье юу хэлэжэ байһыень

ойлгохоор бэшэ. Бэе бээдээ үһэрилдэхэ, хоорондоо хараалдаха, үнгэржэ ерэхэдээ, энгэрдэлдээдшье абаха зон би.

Архиин магазинай эгээл нээгдэхэ сагай дүтэлөөд байхада эгээл иимэ байдал тогтонхой. Эмхи гуримаа олоогүй һаатнай, нээлгэхэгүйбди гэжэ милиционернүүд хашхаралдана. Дайнай ветерануудай оошорлоһон талань үсөөн, хашасалдаан үзэгдэнэгүй. Тиэхэдэ бар хүсэтэй, шамбай шуран, убайгүйгөөр урдаһааш хараһан залуушуул хэниешье абажа шэдээд, үүдээр үтэр орохоор бээе зэһэнхэй. Хони ямаандал үүдэ руу буляалдаһан тэдэниие милиционернүүд гэдэргэнь абажа шэдэнэ. Иигэжэ хахад часай туршада архиин магазин нээгдэнгүй, хүнүүдэй эмхи гуримаа олохыень хүлээнэ.

Энэ үймөөн соо Тоня Шаглай хоёр урдашагуур оошорто зогсоно. Тэдэнэр түлхилсөөндэ таһа хашуулаад, бээе хүдэлгэхэшье аргагүй, шал норощонхойнууд юумэд сохынгоо хүлһэ аршанад.

— Нээхээр болоо! Зоние бү зобоогты! Бидэ оошорто байнабди. Дан бү үнгэрэгты! — гэхэ мэтэшлэнээр хүнүүд милиционернүүдтэ дураа гутан хашхаралдана.

Хамаг бээһээ хүлһэ һабирһан, үе мээсээ һуларжа, хүл дээрээ зогсожо ядаһан Тоня һалганаһан хоолойгоор:

— Нээгыт саашань! Гэдэһэ доторнай гарахань лэ! — гэжэ һүхирнэ.

Магазинай удаан нээгдэхэгүйдэ хүйхэр залуушуул хойшоо боложо үгэбэ. Яанабта, өөһэдөө мэдэгты гһэндэл, милиционернүүд хүлээн татажа зогсоо һэн. Зарим нэгэн иигэжэ зобожо, хашасалдажа байнхаар, хориёо үгөөд, хотынгоо хорхой баярлуулаад һалаашам дээрэ гэжэ бодоод, оошорһоо гаранад. Одоол ажалгүй архиншадай олзын үүдэн нээгдэбэ. Сугларһан зоной бага номгоржо, эмхи гуримаа сахижа эхилхэдэнь, хамар дороо һахалтай милиционер үүдэ нээжэ, арбаад хүниие тооложо, магазин соо оруулаад, дүрбэн фронтовигуудые тэдэнэрэй хойноһоо табиба. Залуушуул тогтонгүй, баһал хашасалдажа,

түлхилдэжэ, милиционернүүдтэ гэдэргээ хаюулна, шэдүүлнэ.

Хоёрдохи ээлжээндэ Тоня Шаглай хоёр хабшуулдаһаар, магазин соо орожо, хоёр-хоёр харатай гараба. Хүлһэээ сэлмээжэ амархаяа Үдын эрье худар ошохые Тоня дурадхаба. Харшын һүүдэртэ ороһоор, Шаглай шал норошоһон самсаяа тайлажа хаяад, хүндэ хүндөөр амилан, сагаа хараад:

— Гурбан саг тулахаяа байна. Яаха болонобибди? — гэжэ асууба.

— Яаха гэжэ даа, — гээд, Тоня платингаа дээдэ захиһаа барижа, һалхи һэбинэ. — Ошохол гүбди, ондоо юугээ хэхэмнай һэм. Али түрүүшээр манайдаа ошоод, хүйтэ нойтоор нэгэ юумэ эдеэд гарахамнай гээшэ гү?

Шаглай арсабагүй. Үдын эрье зубшажа хойшолоод, баруун тээшээ гаража, налшагар жаахан гэрэй үүдээр оробод. Гансааран байдаг тухайнь дуулаһан аад, үгэ болгожо һурагшалбагүй. Түрүүн гэнжэээ татан хүрэсэгөөн, боһон хусажа эхилһэн нохой эзэнэйнгээ хорихолоор, анираа хатаба. Яһала уужамшаг харша соонь огородой элдэб зүйлэй эдеэн, үхэр нюдэн хүрэтэрөө элбэгээр таряатай.

— Газаһаа ставингуудынь хаалгаатай гэр соонь һэрюун, бага зэргэ шиигэйшьс үнэртэй аа гү гэжэ Шаглай һанаадхиба. Ганса шиигшье бэшэ, үшөө ямаршьеб эхүүншэг үнэр холисолдонхой. Хоёр таһалгатай гэр соо юумэн бүхэн байрадаа, һалан һандай һамган бэшэ байһыень гэршэлнэ. Аргагүй ундаа хүрэжэ, амаа хаташаһан Шаглайн хүйтэн уһа эрижэ, гүлд-гүлд гудамхихадань:

— Уһанайш тоолхо даа, — гэбэ Тоня.

— Яаха болоноб? Уухамнай гү? — гэжэ Шаглай дурадхаба.

— Уһаар ундаа харюуланхаар...

Шаглай үмдэнэйн хармаанда пүлхылдэһэн шөлэйнгэй нэгыг гаргажа, стол дээрэ пүс гэтэр табижархиба. Адаглан һуһан Тоня тэсэнгүй бодожо, пеэшэнэй саагуур хондогшоон ороод, гурбан литрэй пүсхэгэр шөлээр дүүрэн брага асаржа, хоёр аяга аягалба. Охитой, гашуубтар, зохидхоноор сээжэ

зуран ороһон ундая Шаглай амяа абангүй хүнтэрүүлжэрхибэ. Урал амаа тамшааба, гэдэһээ эльбэбэ, юрэдөө, ехэл амтатай байһаарнь баяраа мэдүүлбэ. Холодильник нээгдэжэ, дабһалһан үгэрсэ, улаахан помидор, шанаад хүргэжэрхиһэн гахайн бүхэли мяхан агшан зуура бии болошобо. Шаглайн шэлээ задалха ханаатай һарбагашахадань, Тоня хорижо болюулжархиба. Яашье үлүү гаратараа һогтожо болохогүй гэжэ ойлгуулаа хэн. Тиигэбэл халтад гэбэл архияа абажа шадахаяа болишохо гү, үгышые һаа улаан малгайтантай гарта орожо магадгүй бшуу. Брагаяа тэдэнэр хахадтань оротор уугаад, гэрһээ гаража, автобусой тогтодог газар хүрэжэ ерэбэд. Газаа халуунда гарахадаа, Шаглайн толгой дүйрэжэ, һайса һогтуу хүндэл үзэгдэжэ эхилбэ. «Брага гээшэш мэхэтэй зөөри, бээе бари», — гэжэ Тоня ойлгуулна.

Тэдэ хоёр хүнэй үймөөн соо оошороо оложо, дахяад шалатараа байжа, хашасалдажа, хубитануудаа абажархихадаа, ханаагаа дүүрээд, харшын һүүдэртэ оробод. Бааяма халуун бани сооһоо гараһандал, хүлһөө гоожуулһан тэдэ хоёр хатаһан амаяа шомшоролдон, амиаа дарана. Унда харяаха уһан дүтэ нааша үгы тула тэдэ хоёр өөр өөрынгөө бодолдо абтан, һууд гэбэ.

— Яаха болонобибди? — гэжэ Тоня асуугаад, Шаглайн абяа гарахагүйдэ, — Манайдаа ябашахамнай гү? — гэжэ дурадхаба.

— Ябаал гүбди, — гэжэ Шаглай дуратайгаар харюусаба.

— Тиигэбэл ябая. Базаар дайраад гаруужамди. Хүнэй дайралдаа һаа, архияа түлхижэрхихэбди, — гээд, Тоня хара сумка соохи шэлтэй архинуудаа хангирган үндыбэ.

Базаар дээрэ буужа, тэдэнэр бүлээтэшһэн квас ууба. Алба хаагшадай ба хүдэлмэришэдэй ажалынь дүүрэжэ, тэдэнэр базаар шударжа, эдихэ уухаяа суглуулжа ябанад. Тэдэ хоёрой һарабша доро ошожо һуугаад, үгэшые хэлсэжэ үрдеэгүй байтарнь, хара Мишка хажуудань нэгэ танигдаагүй хүнтэй бии болоод, үбсэгэшэн энеэһээр дүтэлбэ.

Архитайень мэдэһэн хара Мишка тэдээндэ ерээд, нюдөө эмнисгээгээд:

— Үглөө үглөөгүүр нүхэрни нютагаа бусаха юм. Нэгэ юумэ бэдэржэ ябанабди. Мүнгэн нүхэртэм бии. Бидэ оошорто байгаад, нула халаабди, — гэбэ.

— Хэдые абаха гэнэт? — гэжэ Тоня сэхэ нураба.

Хара Мишка саанахана зогсоһон нүхэртөө ошожо, хэдэн үгэ андалдаад, зузаахан шарбуунсануудые абажа, халааһандаа хээд, ябая, зайлая гэжэ ойлгуулба. Тэдэнэр дахасалдажа, харшын арада оробод. Тоня Шаглай хоёр хая абанан дүрбэн шэлээ наян солхообоор ябуулжархиба.

Углуу булангай саагуур архи яажа худалдадагаа, яажа уудагаа тэдэнэр мэдэхэ тула удааран наатангүй тэндэнээ түргэхэн арилха ёһотой. Удаашараа наань, улаан малгайтад ерэхэ, үйлэ маанинь хэжэ болохо ха юм. Энээниие хүдөөһөө ерэнэн Шаглайшые бэе дээрээ найн ойлгодог болонхой. Гурбан хүнүүдээр уужа байһанаа баригдаад, тэлэрүүлэлгын газар хүргүүлээшьегүй хаа, гушан түхэригэй яла түлэжэ, зэмээ сагаалаа нэн. Тониин саашаа ошожо, архияа үгөөд ерэтэр хүлээжэ байба. Тоня мүнөөдэрэйнгөө олоһон олзодо сэдхэлээ ханаһан хэбэртэй энеэбхилһээр ерэбэ. Базаар дээрэ тогтонгүй, Шаглай Тонитой сэхэ гэртэнь хүрэхэ ерэбэ. Үшөө ойроо хүргэгдөөгүй дүрбэн шэлынь гэртэнь хүлээжэ нууна ха юм. Үүдээр орожо ябахандаа Шаглай:

— Хамарайм үзүүр яатараа зохолшобоб, — гээд, шангаар нюхаба.

— Алдахагүй сэсэн хамартай байнаш. Зүгнөөл даа. Бү хүлээжэ яда, — гэжэ ябаад, урдань Тоня монсогошоно.

— Сэсэн хамарай орондо сэсэн толгойтой хаа дээрэ нэн ха, — гээд, Шаглай өөрынгөө бодолдо олзуурханаһандал, эльгэ хатаһаар гэртэнь ороно.

Гартаа барижа ябанан хара үнгэтэй архи хэдэг туулмагханаа Тоня үүдэнэй захын хадааһанда үлгэжэрхёод, диван дээрэ ошожо нуугаад, хүлһээ аршасагаана.

Тоня гартаа барижа ябанан мүнгэнэйнгөө сумка

удалаад, дүшэнэй шарбуунсануудыг хургандаа эмирэсэгээн, Шаглайда харбайжа:

— Тэрэ хоёр шөлээ залгихадашни болохо. Гарзада оронгүй өөрынхи дээрээ үлөөш, — гэбэ.

Шаглай мүнгөө абажа, үмдэнэйнгөө хойто халааһанда хээд:

— Хатуу хараяа хараад нуухагүй нэн хойноо нээл саашань гээд, холодильнигай саагуур табяатай нэгэ шөл абажа, хамарайнгаа урда нэжэрэн сэлсэгэшүүлнэ.

Урда урдаһаа хаража, тэдэ хоёр зуу зууе уугаад, нуун байн байгараа, хоюуланайнь нюурһаа элбэгээр хүлһэн бушхажа, шад улааханууд болоод, зугаа хөөрөөнииншье ходорхой хүнгэн болоно. Архиин һүүлээр үнэрдэхэ, эдихэ юумэн стол дээрэ обоо собоо табяатай, теэд тэдэ хоёрой хэнииншье балай эдеэлнэгүй. Архинаань ондоо үлүү хайн эдеэн үгы хэбэртэй. Нэгэ шөлдээ зүгөөргүйхэн амаяа халаһан хоёрто алтан дэлхэй, ажабайдал аргагүй гоё хайхан боложо үзэгдэнэ. Тонидо сэдхэл бодолоо нээжэ, сэхэ бүхээг хөөрэлдэхэ хүсэл зүндөө ерээд халанагүй.

— Шагна даа, Шаглай. Ши намай жаргалтай гэжэ ханана гүш? А-а, — гэхэдэнь, Шаглай хамараа нюхасагаагаад, юумэ хэлэбэгүй. — Хүн лэ һаа намайе хүйһэндөө нөлбожо, хара бээе жаргуулжа ябадаг гэжэ ханадаг. Би тиимэ бэшэб гэжэ хэлэдэггүйб. Теэд шамда хэлэхэм: жаргаха жаргалгүй хүнби. Юуб гыш: сэдхэлни хоһон. Үдэр үнгэрөөл һаа, болоо гээд ябагдана... Бү энеэбхилэ, бү наада бари. Нээрээ хэлэнэб.

— Үгы. Наада баринагүйб, — гэбэ Шаглай.

— Эрэшүүлыгэ мэдэхэ болонхойб даа. Ши намайе үхибүүн мэтээр мэхэлжэ шадахагүйш. Хүнэй нюдэ хараад юу бодожо байһыень мэдэнэб... Жаргалгүйб гэжэ шамда хэлэнэб. Жаргалгүйб! — гэжэ Тоня дорьбоотой шангаар һүүлшынгээ үгэ хэлээд, толгойгоо гунжуулаадхиба. — Ши жаргалтай гүш?

Энээхэн үедэ хайрлан, уяран татаад, шүүд лэ толгойень эльбэн алдаһан Шаглай иимэ асуудал дуулаад, жэхэгэд гэбэ.

Яажашье ябаа наа, тэрээн тухайгаа хүндэ хэлэхэ дурагүй, үгэ хүүрээ тангалайдаа торгоод ябадаг Шаглай нюдээе ежэ болгожорхибо. Юун гэлтэйб? Хэлэхэ гээ наань, олон юумэн бии. Тээд тэрэнь муртэй үгэ боложо үгэхэгүй. Харюуень хүлээшэһэн намган миил халахаар бэшэхэн ха.

— Байза юун гэхэ юм даа. Зобоһон лэ амитан аабзаб даа, — гэжэ Шаглай тойруушагаар харюусажа эхилбэ. — Зон тойронгоор ябаад лэ үнгэрхэ наһан юм ааб даа.

— Гуйраншан болохоб гэбэ гээшэ гүш?

— Бологдоод шахуу ябагдана ха юм. Өөрөөш ойлгохоёо болёод ябанаб, — гээд, Шаглай тамхиндаа аһаба.

— Ай, баарһам даа. Мүнөө сагта гуйраншад харагдахаяа болёо агша. Шимни ухаагаа төөрөөгүй аабзаш? — гээд, Тоня Шаглайн нюур харащана.

— Ходо архиин манан соо ябахандаа, төөригдэхээрсье болоо байха.

— Ай, Шаглай, Шаглай, залуу наһанайнгаа түлэг соо ябаад, өөр тухайгаа муусаар бү хэлэл даа, — гэжэ Тоня дураа гутаһанаа мэдүүлээд үргэлжэлүүлбэ. — Нам шэнги намган бэшэ, харин бүһэтэй хүн ха юмши.

— Залууш гэжэ даа. Дүшэнэй хорёо соо оронхойбди... — гээд, үшөө юушьеб Шаглай хэлэхэ гэхэн аад, бээе бариба.

Толгойгоо ганзагалаад, уруугаа хаража һуһан Тоня:

— Но-о, сагаа харажархил даа. Ошожо, ажалаа хэхээе гээгдэжэ байнаб, — гэбэ.

— Найма.

— Байза, оройхон болгоод, шалаяа угаахаяа ошохо байна, үгы наа үглөөгүүр эртэ. Үнэр танар юумэн ябахандам, барилгын конторын хондогор харуулшан намган архи уунхай ажалдаа ерээ гэжэ хобложо болохо, — гэбэ Тоня.

— А-а, уборщица гүш?! Бараг юм ааб даа. Нэгэ үдэр угаагданшьегүй байхандаа яахань нэм, — гэбэ Шаглай.

— Тиймэшье бэшэ даа, Шаглай. Шуурхай саарһан тоһон хоёртой стол дээрэнһээ абтаагүй байгаа наань,

донгодолго эдижэ халахаш, — гэжэ Тоня бээ хамгаалха үгээ олобо. — Үдэшэ оройшог болог лэ дөө...

Энээнэй һүүлээр хундага хундагыг тогтооходоо, хонуланайнь зүрхэ амин хөөрэнги, үгэ хүүрыншье үнэ сэнгээ алдажа, шэхэ хадхалан шэбшэг хараал дулдадаг, томо томо ханаашалалганууд хэлэгдэдэг болобо. Шаглай хүлэржэ эхилбэ. Ташаагаа тулаад, Тоня тугаарай өөр тухайгаа хахад хухад үгэ хэлэн алдаад орхихон аад, мүнөө улам зүрхэ орожо:

— Бишни нүхэрөө алдаһаар гурбан жэл болошобоб. Аймшагтайл хайн хүн ябаһан юм даа. Мээл алтан шэнги. Хай, тиимэ хүн мүнөө олдохошьегүй ха даа. Яахад, оршолондо дайрагдажа ошохон нүхэрөө дахин амидыруулхагүйш, — гэнэ.

— Яаһан юм бэ? — гэжэ Шаглай һонирхоно.

— Машина дайражархихан юм. Ногтуу бузар ябаа.

— Ай халагам, муухайл юмэн болодог байна даа.

— Бү хэлэ даа. Газар дороһоо гай гэдэгын тэрэл даа. Газар дээрэ ганса үхибүүтэйшье байхая яагаабиб гэжэ шаналагшэб, — гээд, Тоня долоон жэл нуутараа үхибүүтэй болоогүй тухайгаа орилхоһоо нааша шашаад халабагүй.

Тиихэдэнь Шаглайн досоо һамга, үхибүүниинь ороод халаха юм бэшэ. Гэрһээ гараһаар гурба һара болобо. Теэд ханаха сүлөөгүй юмэндэл ябаа. Юу хэжэ ябаһанаа мэдээгүй бэшэ, мэдэжэ ойлгожол ябаһан шэнги аад, долгиндо шэдэгдэһэн зомгоол шэнги архиин охиндо шэдэгдээ юм.

Шаглай хэды багта ногтожо, хубсаһаа тайлажа, Тонитой нэгэ орон дээрэ хэбтэһэнээ хананагүй. Тэрэ хүжүүнээр хүдэлөөд, өөдөө үндыбэ. Толгойнь лугшана, унданиинь хүрэнэ.

«Шүдхэр абаг, эндэ хоноһом болоо байна. Газаагуур унажа дунажа, милиис халииста баригдабал, алдарагдаха хэн. Юрэдөө, яагаад унтаа гэшэ хэмбиб? Амаа ехэл халанхай, шашажа байгаал хэм. Тонитой тэбэригдээдшье һуугаа хэн хаб. Теэд хэды багтань хүнжэлдэнь ороо

гээшэбиб? Али унтахада хамаг юумэн ог таһа мартагдашана гү?.. — иигэжэ тайлбарилалдаагүй бодол толгой соогоо эрьюулһээр, Шаглай Тониин саанаһаа нугарха гэбэ.

Хүдэлөөд, бодохо хирэндэнь, Тоня иираглаһаар һэрижэ, ёгшобо, ёолосогообо. Шаглайн хүл дээрээ бодоходонь:

— Хайшаа зорибош? — гэжэ асууба.

— Хайшаа гэхэ юу байхаб. Ундан хүрэнэ, толгой... — гэжэ Шаглай үг-маг гэбэ.

— Оо-ёох даа, бишье мууби. Толгойхоноо заһаха болоо хабди, — гээд, Тоня үндыбэ.

Тониин газраа гараха хоорондо Шаглай стол дээрэ табяатай байһан брагаһаа дүүрэн аяга хэжэ, гүлд-гүлд гудамхяад, тамхияа носообо.

— Эрэ хүн гэжэ һанаһамни, ши намһаа долоон доро байбаш. Уужа һуугараа столой хажууда унашахадаш, хубсаһыш тайлажа унтуулааб. Дэмы табиһан дээһэн хаш, — гэжэ байгаад, Тоня холодильник сооһоо архи гаргажа, хоёр газар хубааба. — Хамтарая, хамжая гэжэ һаланагүйш. Тэрэнэ һанана аабзаш даа?

Шаглай хэлэхэ юумэ олонгүй, миил ёһын тэдыдэ:

— Шүдхэрыш, һогтошоо юм байнаб, — гэбэ.

— Дурадхал оруулаа һэн хойнош яахаб. Ганса бэе аад, арсажа байха һэн гүб. Гансал минии үгөөр байхаш гэхэдэмни, тэбэрихэ таалахаһаа бэшэ юумэгүйш. Зай, баряад орхие. Хараад һуухамнай һэн гү?

Хүйтэ даалган, хаха зуран ороһон хундагын һүүлээр Шаглайн досоо зэлд гэжэ, толгойнь лугшахаяа болёодхино. Иигээд хараал шэрээлгүйгөөр толгойем заһаад байдаг һамган ямар һайн бэ гэхэн олзуурхуу бодолдо тэрэ абтана. «Түрүүн дээрээ һамгад иимэрхүү байдаг гү? һайн байтараа галзуу нохой мэтэ аашаяа гаргахаяа забдаха», — гэжэ тэрэ сэдхээд, тамхияа татасагаан, Тониин хэлэхые шагнажа, зүб буруушье һаань, толгойгоо дохисогооно. Улаан-Үдэ ерээд, архиин мангар соо иигэжэ ангайжа ябатараа нүхэргүй һамга олоод, орохо гэртэйшье болобо хэбэртэй...

— Хубсаһыш тайлаад, орон дээрэ хэбтүүлхэтэйм адли тэбэрихэ бажуухадаа, хүбаа, тэнхээтэй байшоош. Ни, ни, — гээд, Тоня альгаараа амаа бүглэжэ байжа эльгэ хатаба.

Наадажа гү, али үнэнһөө Тониин хэлэһые Шаглай ойлгоногүй. Тээд шальпадха болоһон һэн хойноо яхаб даа. Нууһаар, шашалдаһаар байтарнь үүр сайшаба. Газаа гараад, һөөргөө ороһон Тоня забда забгүй хубсалжа, ажалдаа ошохоёо яарашаба. Удахагүй, ерэхэб», — гэжэ Тоня хэлээд, гаража ошобо. Ууха гээ һаань, архи стол дээрэ табяатай. Шаглай хомхойрхобогүй. Эзэн эхэнэрэй үгидэ дура зоргоороо болохонь аягүйдэл үзэгдэбэ. Тэрэ газаа гаража, үглөөнэй һэрюүхэн һэбшээндэ зогсобо. Оңдоо хүнэй үнэр гү, абья абаһан нохойнь гани галзуу болон, хусаад һаланагүй. Шаглайн дүтэлхэдэ бүри гаараба.

— Бай даа, иигэһээр танилсахал байхабди. Мүнөөдөө хусажа байгыш даа, — гээд, Шаглай «мориёо хараад», гэртэ оробо.

Шаглай архи наймаалжа, тэрээгээрэ хоол хээд, хотоһоо гарангүй, ажалдашые оронгүй, Тонииндо байрладаг болошобо. Эрэ хүнэй энхэрэл, озолдооной охи һанашаһан багжагар бүдүүн бээтэй һамган, хоршогор хара аад, үндэр бээтэй Шаглай хоёр архи дээрэһээ танилсаад, ойро зуура аминай жаргал эдлэһэншэг байба. Наһаараа үлгы хүдэлгөөгүй Тоня дахуулжа ябаха, хожомой хожом үргэн хараха үхибүүтэйшые болоно аабиб гэнэн холын һаналтай. Хоёр үхибүүтэй байһан, хонгор зантай, нула һольбоншо Шаглайе өөрынгөө гар соо байлгажа, үбгэниие хэжэ абаһадань, хэн хорихоб? Шаглайн хэлэһээр, хүбүүгээ алдаһанһаа хойшо тэрэниие хүсэд хэрэглэхээ болиһон һамгатай, архида ороод замаа алдаһан хүн гэжэ Тоня тоолоо хэбэртэй. Хэрэлдэжэ үлдэхэдөө, алиментэшые нэхэхгүйб гэжэ һамганиинь хэлэһэн юм ха. Нүхэрни болоод, үгэ хүүрхэн соомни байбал, ошотороо архияшые хаяжа

болоно аабза гэжэ Тоня найдал түрэнэ. Шаглайда гэдэһээ үлдэнгүй, толгойгоо үбдэнгүй, үдэр үнгэргөө хаань, бэшэ юумэн одоо хэрэгтэй бэшэ. Тоня дура зоргон соонь архишье табяад орхиногүй. Хамаг юумэниинь хэм хэмжүүртэй, архи худалдажа, олоһон олзо оршонь хурганайнь забһараар гарангүй, саашаа хэгдэжэ, үглөөдэр амидарха хэрэгтэнь суглуулагдана, хуряагдана. Мүнгэнэй бии үгыешье Шаглай тооногүй. Үмдэхэ хубсаһатай, гэдэһэ садхалан яббал тэрээндэ ондоо юун хэрэгтэйб? Урдахи нүхэрэйнь юм хаш, томо хара сумка шагтайтар баряад, магазин, базаар, гэр гурбанайнгаа дунда ябажа үдэрөө үнгэргэнэ. Тонитой байра нэгэтэй болоһыень мүнөөдөө хэншье мэдэнэгүй, мүн хүндэ хэлэхэгүй гэжэ тэдэ хоёр хөөрэлдэнхэй. Хаа-яа хоюулаа базаар дээрэ ошобошье, бэе бэеһээ холуур ябахые оролдоно. Хэрэгээ бүтээгээд, гэртээ бусаха болоходоо, трамвайн буудал дээрэ уулзажа, суг гэртээ харидаг.

Энээхэн үе соо Шаглай базаар дээрэ архи наймаалагшадые, хара архиншадые хуу мэдэхэ болонхой. Сумка бариһан Шаглайе тэдэнэр холоһоо танижа, бүгзэгэшэлдэн, иишэ тишээ хёлгошолдон, аймхай һэргэгээр дүтэлдэг. Амаяа халад гээд, дутуу садаһан нүгөөдүүлэнь һэнгэргүйгөөр ойронь ерэжэ, үни галабай мэдэхэ хүндэл мүрынь тоншосогоохо, худалдажа абаа һаа, булан хорёогой саагуур дахуулжа, нэгэ багаханиие хэжэ үгөөд, һанаань дүүргэхэ. Юрэдөө, архи уха дуратайшуулай аяг зангынь олон ондоо байдаг. Ошон ошон Шаглай тэдэнэй һанаһан бодоһыень хахад үгэ дээрэһээнэ ойлгодог болоо бэлэй. Иигэжэ архи худалдажа, мүнгэ олодог болоһон Шаглай үдэр бүри һогтуухан гү, заримандаа һайса найганхай орожо ерэхэ. Тоня хаража хашажа байнгүй, дан ехэ һогтуу бэшэ хаань, үшөө нэгые хэжэ үгөөд, унтуулдаг юм.

Наринаар ябажа, улаан малгайганда баригдангүй, наймаа хэжэ һураһан Шаглай нэгэтэ базаараа ошоходоо, шэлтэй харые талонгоор худалдадаг болохонь гэнэн һураг суу дуулаад, ехэл гайхаба, гэлыбэ. Дуулаашань дэмышье бэшэ, хүн зон баран хэлсэдэг боложо, архида талон үгэхэ

сагыншье эли болобо хэбэртэй. Иигэжэ хянажархихадань, Шаглай юу хэхэ болоноб? Угайдхадаа энэ болотор пропискадаш ороогүй, ажалшье тухай ханаашалаагүй ябаа ха юм. Гэб гэнтэ гэдэргээ унаһантай адли юумэн тохёолдобо. Хэрэгһээ гарахадань, Тоня хэр миин хараад һууха хаб? Үгыл байха даа. Үлдэжэ ябуулхань дүтэ. Иигээд хүйтэржэшье эхилбэ. Үбэлэйн хубсаһаншье үгы. Яаха хээхэ болоноб? Архийнгаа хойноһоо ябаһаар байбашье, Шаглай ханаа үнөөн боложо эхилбэ. Иимэ бэлэхэнээр шарга газардаха гэжэ байдаг ха юм.

Энэ татагасаһан байдал тухайнь хөөрэлдөөн Тонитой гарахаараал гараба. Саашадаа яажа амидархаяа, яаха хээхээ Шаглай сэхэ бүхэ руунь табяа һэн. Столдо хоол барижа һууһан Тоня:

— Юуень һүрдөө айгаабши? Морин хатартай, хүн аргатай, — гэжэ дүтэ нааша тоосогүйгөөр урдаһаань табяа һэн.

Энэ харюугаарнь ханаагаа амарһан Шаглай хүйтэн болошоһоһоо урид үбэлэйнгөө хубсаһанда ошожо ерэхээ мэдүүлбэ.

— Абаха юумээ абаад ерыш! Һалаһан үгы хоёрой хоорондо нэрэ зүүжэ ябаһанайш гоён юуб? Намтай хамтарбал, пропискадаш ороходош бэлэн, — гэжэ найдуулба.

Амаралтын үдэрэй урда үдэрынь абаһан гурбан шэл архияа худалдажа, жаран түхэригтэй болоод, дан гар һула ошохогүйн тула үхибүүндээ хубсаһа хунар, яблока, конфетэ хүрэтэр абажа, хара сумка соогоо хээд, автобусто билет абаба. Вокзал дээрэ нютагайнгаа үеын Дарматай дайралдаба. Дархан Дарма гахайн мяха худалдаад, баһал энэ тэрэ юумэ абанхай, үглөөдэрэй билеттэй болонхой, юумээ камера соо хадагалхаяа ябаба. Хэдэн һараар үгы болошоһон нүхэрөө хараад, тэрэ ехэл хүхибэ. Шаглайшье сумкаяа хадагалалсаба.

— Үсэгэлдэр мяха худалдажа байхадаа шамайе хараа һэм, һүхирхэдэм дуулаагүйш. Хоёр хүнтэй дахасалдаад,

углуугай саагуур орошоно хэнши. Нэгэ юумэ залгихаяал ябана ёһотойш гэжэ тухайлаа нэм. Тиигээ бэшэ аалта даа, — гэнэ Дарма.

Шаглай ара нюрга руугаа хүйтэ даалгаад:

— Танилнуудаараа барья нэм даа, — гэбэ.

— Уулзаһанайхия нэгэ юумэ оложо уяа, — гэжэ Дарма дурадхаба.

— Болохол байгаа. Хаанаһаа олохо гээшэбибди?

— Үнөөхи хори-моритонь байгаа бэшэ юм гү. Базаар ошоёл. Үглөөнэй тэндэ өөрөө худалдаһан аад, таниха архиншад соо Дарматай орохонь аягүй байба. Тэдэнэр хүрэнөөр лэ архитай гүш гэжэ Шаглайда халдаха бшуу. Тонидо нэгэ шөл үлэнхэй. Мүнөөдөө ямар нюураараа дахуулжа ошохо болоноб? Хэниешье гэртээ бү дахуула гэжэ Тониин хэлэһыень һанаандаа оруулаад, марган татаад зогсоходоо, Шаглай Галя бии һэмнай гэжэ һанажархиба. Тэрэнэй гэр эндэнээ холо бэшэ. Үни хада Шаглай тэрээнһээ абажа уһан, хүндэшье туһалһан юм.

— Бэдэрээд үзээл даа, — гээд, Шаглай Дармаяа Галиин руу дахуулба.

Иигэжэ архиингаа асуудал шийдхэхэ болоод, харгыдаа нютаг нугынгаа һонинуудые һурасагааба. Нэгэ үбгэжөөлэй һаһа бараһан, архиин хомор, самогон нэрэдэг хэдэн хүнэй бии болоһон тухай Дарма хөөрэбэ.

— Самогон уужа үзөө гүш, хэр хатууб? — гэжэ Шаглайн асуухадань:

— Юунэй тулада дархан хүнбиб. Энэ тэрэ нарин дарха хүүлэхэ болоходоо тэрээхэнээ сэлсэгэнүүлээд асарагшал. О-о, хатуу даа. Мэдээгүйдэш хүл дээрэнһээш хийдхүүлхэ, — гэжэ Дарма үнэниинь табина. — Шимни ямар һонинтой ябана гээшэбиши?

Иимэ асуудалай гарахые хүлээжэ ябаһан тэрэ архи наймаалжа амидарнаб гэжэ ама гаража шадахагүй хадаа ойлгосогүйгөөр.

— Ябаал хадаа ябанал дээ... яхабши, — гэжэ бүрд гэбэ.

— Нютагаа мүнөө бусан бусахаяа ябана гүш?

— Һөөргөө ерэлгэтэйб, — гэжэ Шаглай хайхарамжагүйгөөр харюусаад, ямар хашартай юм даа гэнэншүү газар шэртэн гэшхэлнэ. — Намае тэндэ хэн хүлээхэб даа.

— Үхибүүдшни яагаа юм, — гэнэн аад, Дарма милициин бэдэржэ ерэһые гэнтэ һанаад, дуугай болошобо.

— Гэрһээ үлдэжэ гаргахадаа, нюдэ амандам бү харагда гэжэ намае һайхасаамни занаа зандараа һэмнай. Грязнухын ЛТП-дэ тушааха гэхэдэнь, бүтэн дээрээ тэръедээ һэм.

— Хари хари милиисэнүүд шамайе бэдэрээд, һурагшалаад ошоо гээ һэн. Мэдэхэ хүн байгаагүй хаш.

Хайшан гэхэш. Хоолойгоо тоншодог болоһонойнгоо түлөө хоёр жэлээр тэрээ руу орожо, түгэншэлэн зобонхаар, холуур ябаашам дээрэ болоо ха юм. Хараалша гэргэм гахайдаа хүдэлөөд лэ байна гү?

— Байгаа ааб даа. Шамайгаа үгылдэг хэбэртэй агша. Город хотоһоо ерэнэн хүнһөө һурагшална гэлсэгшэ.

— Хаана байһыем мэдээд, барижа тушаалгахаяа һанаа ааб даа, ондоо юун байгаа гээбши. Минин орондо хэн гахайн эдэе шананаб? — гэжэ Шаглай, ажалаараа һонирхобо.

— Дохолон Степаниие табяал гэлсэгшэ.

— Тэрэ барһан һогтуу би хоёр адли бэшэ аалди даа. Вокзалһаа зүүлээд, урагшаа годиржо, хоёр дабхар модон гэртэ ерээд, харша хорёогой һула нээлгээтэй үүдээр оробод,

— Эндэ ороод ерэхүүб. Байгаа гү даа, али үгы гү? — гээд, Шаглай хоёрдохи дабхарай сонхо руу хараашалба.

— Бари энэ хорин түхэриг, — гээд, Дарма хоёр шарбуунса һарбайба.

Шаглай тэрэ гэртэ ороод, хахадые костюмайнгаа хармаанда хэнхэй гараба. Тэдэнэр сажангай хажууда хаягдаһан хоһон аяга оложо, архяр зайлаад, уулзаһанаа тэмдэглэбэ. Үнэрдэхэ хазаха хилээмэ Шаглай халаһанһаа

гаргажа, хоёр газар хубааба. Шэл архияа шэлээһээр байтараа, хоюулан ногтон татаба. Дармань бараг. Гэбэшье тэрэ олон үгэтэй болонхой.

— Үүри, ши замаа төөрид гээд ябанаш даа. Үнэн дээрээ нютагһаа үлүү найхан юумэн хаана олдодхихоб. Нютагаа бусаал һааш, дээрэл байха даа, — гэжэ Дарма һанаагаа зобоһоноо нюунагүй. — Хуул уудаг ха юмбиди. Намганайнгаа хараахада, мэдээ ухаа табяад орхихо юун байгаа юм. Нёлбыш саашань!

— ЛТП-дэ оруулагты гэжэ мэдүүлгэ бэшээ ха юм. Үгы хаш даа, үглөөдэршье ошоһонойм хэрэггүй хаш. Баһа захагүй ехэ шууяа шумараан эхилжэ болохо.

— Ошохо гэһэн руугаа ошо. Бишни хажууһаань хэлээд үзүүжэм, юун болоодхёо нэм. Бү сухари, — гэжэ үүринь идхана, баалана. — Ганираа галзуураа һаань, өөрөө мэдээрэйш..

Нэгэ шэлээрээ садаһан үүринэр һуужа шашалдаад, үглөөдэр вокзал дээрэ уулзаха хэлсээтэй хоёр тээшээ тарабад.

Тонидоо ошожо ябаһан Шаглай биледээ һөөргэнь тушаагаад, сумкаяа абаха гү гэжэ шэбшэбэшье, үглөөдэр һонор толгойгоор үшөө дахин бодожо үзэхэээ шиидэбэ.

Урдандаа Шаглайн үүдээр ороходо хусажа бородог барбагар хара, пэсхэгэр жаахан нохой һүүлээ шарбасагаадаг болонхой. Мүнөөшье гиинаад, эдээ эрин, байрадаа хүрэсэгөөбэ. Шаглай зогсожо, иишэ тишээ харасагаан, һанаа алдан, гэртэ оробо. Орон дээрээ саашаа хараад, унтаж хэбтэһэн Тоня үндыжэ, нүдөө ониилгоод, эһһээлбэ, һуняаба. Шаглай билет абаһан тухайгаа хэлээд, гуталаа тайлажа, стул дээрэ хүндөөр һууба.

— Баһа баринхай гүш даа? Нюдэншни бөөһэтэжэ, улайжа урпайшанхай. Үглөөдэр нютагаа ябаха һаа, архья татад гэхэ юм, — гэжэ Тоня заабарилна.

Нүхэртэээ уулзаһанаа Шаглай хэлэбэгүй. Тэрэнэй нүхэр тухайгаа хэлээшье һаа, Тоня юу хэлэхэб даа.

— Хэды хонохо болонош? — гэжэ уршын һууһан

Шаглайнаа Тоня асууна. — Али шимни бусалтагүй ябашахашни гү?

— Ошоһойшьеб гэжэ һананагүйб.

— Ошоогүйдөө хайшан гэхэш. Хубсаһа хунараа асархаш, военнэ учетһоо гарахаш. Тэрэгүйдөө хайшан гээд пропискада орохобши. Толгойтой юм һаа, бодоод үзыш, — гэбэ Тоня.

— Тиимэл юм ааб даа, — гэхэнээ бэшэ үгэ Шаглайда олдобогүй. — Гэнтэ милис халииста үгэжэ байха болоо һань яаха болонобиб? Тиигээд лэ, хойшо таталданаб.

— Шамае эдихэ бэшэ. Гэрһээш үлдэжэ гаргахадаа, алиментэшье хэрэггүй гэнэ гээ бэшэ һэн гүш?

— Шашажал байгаа ааб даа. Үнэн дээрээ үһэнһөө олон үритэйш гэжэ галхааха, газаалха байха. Тэрэнэй зан ши мэдэхэ бэшэш.

— Эрэ хүн ха юмши. Шиниил шийдхэхэ хэрэг ха юм. Ехээр һанаагаа зоболтогүй, — гэжэ дэмжээд, Тоня бодожо, сайгаа табижа, эдээ бэлдэжэ оробо.

«Һамгад гээшэ ондо ондоо байдаг байна. Энэ Тоня хүниие уруу дарахаяа оролдохогүй, зүб мүр тээшэнь ойлголсохоёо оролдоно. Минии гэргэн гэгэхэ харааһаһаа бэшэ юушьегүй», — гэжэ ухаагаа бисалгаһаар, столдо табигдаһан эдээ эдээд, эртэхэн байхада амархаяа унтаридаа орожо, буха ехээр хурхиршаба.

7

Харалган бүрэлгэн, һалхитай үглөөгүүр Шаглай вокзал ерэжэ, Дарматайгаа уулзаад, автобусто һуугаа һэн. Үдэшэлэн Дарма ресторан орожо архи уугаад, тэндэнээ абажа гараһан хоёр шэл пивынгээ нэгыень үлөөһэн байба. Таглааень тайлажа уугаад, хоюулан хөөрэлдэнһөөр, хахад үдэрэй хойнохоно нютагтаа дүтэлбэ. Тосхондоо дүтэлхэ бүрээ Шаглайн зүрхэн шэмшэрнэ. Мүнөө Бүтид һамгантаяа нюур нюураараа уулзахадаа, тэрэ юун гэжэ хэлэхээ зүрхэ алдана. Болохо юмэниинь болоно аабза гэжэ тэрэнэй

шиидээшье наа, айнги, түбэгшөөнги мэдэрэл толгой соонь бии болоод халанагүй.

Үглөөнхөө хойшо урда зүг руу тагалгаряагүй нүүхэн үүлэнхээ бороо орожо эхилбэ. Таряанай газар хуряагдажа дүүрэхэ болонхой. Малнууд бүлэг бүлэгөөрөө тээ саанань бэлшэнэ. Нүхэрэйнгөө уйтайшаг хүндэ бодолдо эзэлэгдэжэ ябахыень тухайлхан Дарма энэ тэрэ хүжоун ушаралнуудые хөөрөөдшье туршаба. Тээд Шаглай өөрынгөө бодолдо эзэлэгдээд, хүсэд шагнанашьегүй хэбэртэй.

Сэнгэхэдээ сэнгэжэ, уухадаа уугаад, нэтэрдэггүй зантай Дарма тохоногоороо Шаглайе сохёод:

— Шаглай, нэгэ юумэ олохо байгаа бэшэ гүбди? Манайда гурбан шэл байханаа, гахай гаргалганаар шэлэшэнэ хэн, — гэжэ автобусоо буухаяа ябахандаа дурадхаба.

— Найн лэ байгаа. Тээд хаанаһаа олохобши? — гэжэ Шаглай нүхэрэйнгөө дурадхалыг дэмжэнэнээ мэдүүлэн асууба.

— Байза, бэдэрээд туршахамнай гү? Шиниимни орожо ерээ наа, үнинэй хараагүйшүүл нүүлшынхией гаргахандаа болохо.

— Үгы, үгы. Би айлнуудаар дэншэн ябахайгүйб, — гэжэ сошожон юумэндэл Шаглай арсажа оробо. — Хүнүүдтэ ехээр харагдахаяашье хананагүйб.

Автобусоо бугаад, хотон руугаа хожулан ошожо ябахандаа:

— Бишни Балбар хуряахайнда ороод ерэнүүб, байжа болохо. Ши нубагай хажууда ошоод, нуужа байгаарай, — гэжэ нүхэрэйнгөө дурадхаханда, Шаглай дуратай байба. — Би түргэн ерэхэб.

Хүн зон үйлсэдэ харагданагүй. Эрэ тахяагай хашхарха, нэгэн-хоёр нохойн наб-нуб гэхэ дуулдана. Тугаарай бороо орохоёо болинхой. Нубагай уһан халхинда мэлмэрэн урдана. Шаглай ханаа алдаад, рюкзагаа газарта табижа, үбдэг дээрээ сомсойгоод, нюдөө аняад:

— Эх даа, хүбүүхэм. Ямар үйлын үрээр тиихэдэ

шамайе абажа гараа гээшэ нэмбиб? Али тиимэ хуби заяатай байгаа гүш? Жэгтэйл юртэмсэ байна даа. Уһанда ороод, шанга наранда шаруулжа дурд гэхэ хоорондом гурбатайхан хүбүүмнн уһанда орожо, ами табижархиһан байха. Алтаар оройжо, амидыруулжа абахагүй һэн хойноо яахабши даа, хөөрхы... Өөрөө уһанда шэнгэшэһэн байгаа һаам, холо дээрэ һэн. Ябаал хадаа ябажа байнам, — гэжэ уй гашуудалайнгаа үүр һэндээн арай дуулдахаар үгэлбэ.

— Ерэ-э, ерэ наашаа! Эндэ һууя! — гэжэ гэнтэ Дарма ооглобо.

Нэгэ юумэ олоо хэбэртэй гэжэ Шаглай ойлгоод, рюкзагаа мүртөө хаяад, нүхэртөө ошожо ябахандаа: «Мүнөөдэр хуби заяанайм зангирһан, бусайдаһан һабагша задаржа эхилхэнь. Хаана, юу хэжэ ябаһанаа һамгандаа тоосохо болоно гүб? Яашье үгы ааб даа. Теэдшье хайшан гээд, архи наймаалжа, амидаржа ябаһанаа, ама гараха болонобиб?» — гэжэ бодоһоор, Дармын хажууда ерэбэ. Дарма шэлтэй архияа задалаад, дүрбэн зүг тээшэ сасажа, сэржэм үргэбэ. Үүриингээ ойронь ерэхэдэнь, онигор нүдэнэйнгөө үгы болошотор энеэбхилэн татаад:

— Золнай болоо. Энэ сэлсэгэрэй түлөө сонходонь рама хэжэ үгэхэ болооб, — гэбэ.

Нүхэрэйнгөө хүндөөр, толгойгоо ганзагалан, хажуудань ерэжэ һуушахадань, Дарма хайрлан татажа:

— Шаглай, бари. Досоош хүнгэрхэ, — гэжэ хахад аяга архи һарбайна. — Адаглахадам, шимни дан уруу дурууш.

Шаглай һарбайһан аягатай архиень абажа, уршыншьегүйгөөр хүнтэрүүлжэрхибэ. Тэрэ шэлдээ хоюулан үсэгэлдэрэйхидэл халажа, үгэ хүүрнүүдынь олон боложо, элдэб юумэн тухай бабаралдаба, шашалдаба. Хоюуланайнь ханан ханан хөөрэлдэхэ эгээл һайхан хаһань — эдир һаһанайнь ябадалнууд болоно. Хирэ тортог халдаагүй түрүүшын арюун дуран, хамагнаа үнэтэй хани нүхэсэл — баран һэргэжэ, Шаглайда байн байн алтан дэлхэй тиимэшье муу бэшэ шэнгээр һанагдана.

Эгээл хүхюутэй, энеэлдэжэ байха үедөө һамгандань

нюурдагша боложо, гэртэнь Дармын ошолсохо болоходо, Шаглай нюдөө ехэ болгоод:

— Нүхэр, боли, боли. Гал дээрэ улам ехэ дари адхахаш. Өөрөө арга хургын оложо, хөөрэлдэжэ туршахаб, — гэжэ арсаба.

— Шаглай, ши намгантаяа үгөө ойлголсожо үзэ. Мүнөө болоһон хойно хаагуур түгэншэлхэбши даа. Наһамнайшье ябажа байна, — гэжэ Дарма заабарилна.

— Тиимэншье тиимэл юм аабза. Намгымни мэдэнэ ха юмши даа. Хэнтэг хэрүүлшэ гээшэнь тэнсэлгүй. Би ая аашыень тэсэжэ ядаад лэ, архи ууһан, тэрьелһэн хүн аабзаб, — гэжэ хүрөө дарагдангыар Шаглай үгэлбэ. — Хүбүүнхээ хойшо алан түлэн алдаа даа. Унтажа хонодоггүй хэм.

— Эдэ ута үһэтэйшүүлые мэхэлээд, худалаар нээрээ магтажа аяг зан соонь байха юм гүб даа. Тэрэгүйдэ бүтэхэгүй.

— Ши тиигэжэ шадаха хүн аабзаш. Тээд би тиигэжэ шадахагүйб, — гээд, Шаглай һанаа алдаба.

— Мүнөө намганайнгаа баһал шангараа һаа, яаха хүмши? — гэжэ Дарма һонирхобо.

— Хайшан гэхэбши, һөөргөө бусаал гүбши, — гэжэ Шаглайн сэхээ хэлэхэдэ, Дарма тэрэнэй сэдхэлдээ шиидээд ябаһан бодолыень ойлгобогүй.

Аадарай дахин адхарха хэбэртэй болоходонь, тэдэ хоёр гар гараа адхалсажа, гэр гэртээ тарахаяа түхээрбэд.

— Хэрэгшни һайн бүтэг, — гэбэ Дарма.

— Харана аабзабди даа, — гээд, Шаглай саашалба.

8

Хотон айлай баруугаар, хүнэй нүдэнһөө далдашагаар, хэнтэйшье золгонгүй, Шаглай уруугаа харан алхалжа, намганайнгаа гэртэ дүтэлбэ. Тэрэ өөрын гэхэ зөөри, гэр бараашьегүй һэн. Ганса эхынь наһа барахада, набтагар жаахан үмхи гэрынь үни заяанда түлээн боложо түлигдөөд,

үнэһэ шандарууншые үгы болонхой. Ганирмаа намганиинь эсэгынгээ орхиһон гэрые нэльбэн заһажа, яһала үзэмжэтэй, дундуур зэргын дулаан гэр болгожо табиһан байгаа. Эгээ мүнөө юунэй түлөө, юундэ үлдүүлһэн намгандаа орохоёо ябаһанаа тэрэ өөрөө ойлгожо ядаба. Хуушарһан муу пальтогоо абажа гарахын түлөө гү? Шаглайда ямар тиимэ һэнэгтэй хубсаһан бии юм нэм. Яаба хээбэшые хүлнүүдын торон тогтонгүй Ганирмаадань абаашажа ябаһан шэнги. Нюдөө аняад, гэр тээшээ алхалжа ябаһан Шаглай толгойгоо үргэхэдөө, харшадаа ерээд байба. Газаань хүн харагданагүй. Ганирмаа басагантаяа гэртээ, үгы һаа ажалдаа байгаа бээ. Тэрэ рюкзагаа харша дээгүүр шэдээд, бөөһэтэһэн нюдөөрөө оршон тойроноо хараашалба. Малайнь далай үүдэн сэлээтэй, тэндэ хэдэн тахяануудын наг шөбхэ онгилжо, хорхой шумуул бэдэрнэ. «Минск» маркын хуушан мотоциклынь модон гэрэй арада табяатай хэбээрээ. Эзээе хүлээжэ эсэшэһэн мориндол тэрэнь харагдана. Хабар эртүүр хахалха гэжэ асарһан нойтон түлээнииньшые тэндээ хэбтэнэ. Юрэдөө, юуншые нууриһаа хүдэлөөгүй янзатай.

Тугаарай шууяһан толгойнь, лугшаһан зүрхэниинь нам аалин хэмдээ ерэбэ. Шаглай һанаата болон зогсод гээд, харшаяа абаряад, яаралгүйгөөр үүдэндээ туласа ерэжэ, хэрэлсы дээрээ нуушаба. Үүдэнэй түрд гэхэдэ, тэрэ гэдэргээ эрьелдэнгүй, нууһаараа нуугаад, аадар мэтэ һамганайнгаа үгын адхархые хүлээбэ. Шагша басаганиинь абяагүйгөөр зэргэлжэ хажуудань нуугаад, эсэгынгээ нуурын харана. Зургаа хүрэхэн, гараха түрэхэһөө ээрүү тула хүндэ үгээе ойлгуулжа ядадаг. Шагша басаганиинь уярһан, хайрлаһан юумэндэл, Шаглайн мүр дээрэ гараа табиба. Шаглай хүзүүдээд, басаганайнгаа хасарые таалажа, рюкзагаа барюулба. Амһарын нээхэдэнь яблокаһаа эхилээд, олон юумэн тэндэнь харагдашаба.

— Э...э, энэ мэ.. мэ... минии, — гээд, Шагша басаганиинь айхабтар баярлажа, гэртээ гүйн ороно.

— Эх, хөөрхэймини. Нургуулида орохо сагын тулажа

байна. Яажаш хуби заяагаа эдлэхэ юм аабзаш даа, — гэжэ Шаглай басаганайнгаа ерээдүйдэ ханаагаа зобошоно. — Дутуу бэшэ, ухаатайл даа. Намгамни ногтуу шамһаа боложо, иимэ түрөө гэдэг. Бурхан лэ мэдэхэ.

Намгаяа гарана, бултайна аа гү гэжэ Шаглайн хүлээхэдэ, үүдэн нээгдэнэгүй. Шаглай бодожо, гэртээ оробо. Елэн хара нюдэтэй, тамир шарайгаарнь сухалдаһан үгыеньшье мэдэхэ тухайлхын аргагүй, пэтэн хара нюуртай Ганирмаа пезшэнэйнгээ хажууда эрьелдэжэ, үгэ дуугүйгөөр угтаба. Шаглай малгайгаашье абангүй, столдо ошожо нуугаад, тамхиндаа аһаба. Шагша басаганиинь стул дээрэ рюкзанынь табяад, яблока, конфедүүдые, булка, сүүшхэнүүдые гаргана. Гэр соонь хамаг юумэн хуушаараа. Һаланцаг намганайнь хаяһан юумэнүүд гэр соонь эндэ тэндэ хэбтэнэ. Шагша басаганшье иимэшүүгээр байха ёһотой юумэндэл, тоодог томшордоггүй. Тоня архиншаханшье һаа, гэрээ яндайтар сэбэрлээд, бүхы юумээ эмхитэй байлдаг. Шаглай түрүүн үгэ гарахагүй гэжэ шидэбэ. Хэр удаан хоюулан иигээд лэ дуугай байлсагша ааб?

Болоһон хартаабхаяа гаргажа, хальһыень арилгаад, шарахаяа бэлдэжэ байхадаа:

— Хаагуур тэнэжэ ябаһанаа бии болобош? — гэжэ Ганирмаа асууба.

Амандаа уһа балгаһандал нуужа нууһанаа, Шаглай үг-маг гээд:

— Город гохойгоор, — гэбэ.

— Улаан малгайтанһаа тэрьедэжэ, олоной хүлгөө руу ороо гүш? — гэжэ намганиинь хуушанайнь шарха дайраба.

— Өөрөөл үлдөө, Грязнуха хүрэтэр ябуулхам гээ бэшэ хэн гүш? — гэхэнээ бэшэ харюу Шаглайда олдобогүй.

— Түрэнэн үхибүүеым уһанда шэнгээгээд, үдэр бүхэндэ архи залгихадаш, бэрхэш даа гээд, шамайе хараад нууха байгаа гүб? Бурхан мэтэ үхибүүгээ ханажа, мүнөө болотор үргэнэ нойргүй байнаб.

— Намайе ханаа амар ябана гэжэ ханаа гүш?! Энэ

улаан зүрхөө хуга татуулгандал, ханаа үнөөндэ абташоод, зобожо ябадагби.

— Үнэхээр хэлэнэ гэжэ хананагүйб. Яахадаад ши хүбүүгээ хосорооһон байгаал хабши! Хара архиншан! — гээд, Ганирмаа шүдөө зуушаба. — Мүнөөшье халамгай, уумхай пүл-пал гэнэш. Шамда юумэ найдахаар хүн гээшэ гүш? Гахайн бааһан даһаа!

Тоосолдоо, хэрэлдээ хүжэрөөхгүй гэжэ Шаглай дуугай хуугаад, тамхияа яаралгүйгөөр хороно.

«Ута үһтэйшүүлые мэхэлээд, худалаар нээрээ магтажа, аяг зан соонь байха юм гүбэ» гэжэ тугаар хада нүхэрэйнгөө хэлэгшые Шаглай ханаба. Теэд тэрэ Ганирмаагай аяг зан соо байжа шадахагүйгөө мэдэнэ. Үшөөл нэгэ хүндэлэн үгэ хэлээ хаань, намганиинь хүрэжэ бодохоор бэлэн байна ха юм. Тиймэхээ эдее эрижэ шииганаад, шэхээе табин шагнаархаһан гахайдал Шаглай хагнайгаад, тэсэмгэй хүлээн татажа хууба.

— Хэды хара соо үгы болоходоо, ажал хээ гүш, али архияа залгижа ябаа гүш? — гэжэ Ганирмаа тодолхые оролдоно. — Базаар дэлгүүр дээгүүр хүндэлнэ гэжэ шам тухай дуулдагша. Али тэндэ ажал олоо гүш?

— Хэн хэлээб? — гэжэ Шаглай мэгдүүгээр асууба.

— Хүн нүдэтэй хадаа хараа, шэхэтэй хадаа дуулаа юм бээ.

— Үлдүүлжэ гараһан нохой хадаа ябаа гүбши даа.

— Үлдүүлээб гэжэ ханаха хаа, юундэ һөөргөө бусаабши?! Үмхирһэн түгсэг! — гэжэ намганиинь шангаршаба.

«Тархья залгиг! Энээнтэй хэрэлдэһэнэй хэрэггүй ха», — гэжэ Шаглай сэдхээд, урдаһаань хадхуу үгэ хэлэбэгүй.

— Нэгэндээ туһа нэмэригүй, зайгуулгахаһаа бэшэ... Харахадам архияашье орхихоёо болёо хэбэртэйш. Хэрбээ гэр бүлэ, дулаан амин байнабди гэжэ бододог гээшэ хаа, нохойн эдихэгүй хара уһанһаа эмшэлүүлээд, заримашуулдал сэбсэгэр болонхой, гэр бараандаа байха һэнши. Тийхэдэ шимнай нэгэндээ нэтэрһэн, нэхыгээ хэдэрһэн амитан

байнаш! Архиаа өөрөө арсажа болёогүй хааш, засаг түрээ гэжэ байха! Холо ошохогүйш!.. — гэжэ Ганирмаа занана.

«Эхилбэ даа. Намае дахин эмшэлгын газар эльгээхээ оролдохонь гээш», — гэжэ бодоходоо, Шаглайн хуухын үһэн үрзыхэдэл гэбэ.

Хэды уур хилэнсэг боложо, хараал шэрээл табяашье хаа, намганиинь сай аягалжа, шанаһан хартаабха урдань асаржа табиба. Тиигээд юун гээшэбши, Шаглайн этигэхэ гайхахаар бэшэ юумэн болошобо. Намганиинь бүтэн шэлтэйе сэлсэгэшүүлэн, стол дээрэ тас табяад:

— Шини талоной архи! Ууха болихоёо өөрөө мэдэ! Яагаашье хаа, үглөөдэр эмшэлүүлхээ бодо. Үгы гэбэл, өөрөө бээ барижа хаяна гүш? Шини дуран. Дахин архи уубал, энэ гэр соо байхаб гэжэ бү хана! — гэжэ хурса хутагаар хоолойень ерээжэ байһандал хэлэбэ.

Намганайнь хүсэл тамир гансата элиржэ, Шаглай нэгэ хонохоһоо бэшэ аргагүй болоһоноо ойлгоодхибо.

— Нютагаа ерэнэнэйхиёе сэржэм үргэхэл даа, — гэжэ байгаад, Шаглай налганан татаһан гараараа шэлтээе задалба.

Намганиинь аягалһан архиһаань амашье хүрээбэгүй. Шал ногтоһон Шаглай өөрынгөө орон дээгүүр мухарихатайгаа сасуу хурхиршаба.

Үүрэй сайхын урда тэрэ һэрээд, хоолойноо хатаае гаргажа, булагай хүйтэн уһа гүлд-гүлд залгиба.

Намганиинь һэрээд:

— Ерэ ерэнээр амар заяа үзүүлхээ болижо захалбаш. Харанхы үглөөгүүр бодоод, хүн амитаниёе унтуулха хэбтүүлхэгүйш? — гэжэ гэмэржэ, гэншэжэ оробо. Иигэхэ болоо хаань, энэ үдэртэш эмшэлүүлгэндэш ябуулхаб. Үдэр болог даа.

Шаглай урьхада ороогүйдөө, үгэ дуугүйхэнөөр үглөөгүүр эртэ үгы болохоёо бодобо.

Намгантаяа багтаха шэнгэхээ болиһоноо мэдэһэн Шаглай үлэһэн архяараа толгойхоноо заһаһан болоод, рюкзагаа һуладжажа, үбэлэйнгөө малгай, дулаан гутал хээд,

гаража ошохоёо түхээрбэ. Эртэлэн ажалдаа ошонон намганиинь өөдөө хаража хэбтэһэн Шаглайда балай наналаа хандуулбагүй. Сүлөөншые гболоогүй юм бэээ. Шаглай хэбтэжэ садаад, наранай найса дээрэ гараһан хойно сомоной совет ерэжэ, сэрэгэй учедһоо гаража, тэндэ хүдэлэгшэдые гайхуулба. Городто бараг ажал олоһон хэбэртэй хэлэжэ, нэгэн-хоёр жэлээр ябажа үзэхэ хүн болобо. Зүдхэһэн хүниие хэн баригша бэлэй. Хэрэгээ бүгээгээд, автобусой ерэхэ үеэр харгы дээрэ Шаглайн гарахада, урдаһаань Дарма дайралдашаба.

— Шимни яабаш? Баһа юундэ рюкзагаа үргэлөөбши?
— гэжэ тэрэ нюдөө ехэ болгон асууба. — Город ошохошни гээшэ гү?

— Тэрэгүйдэм үнөөхил һүйдтэй намгамни Грязнухада тушаа хам гэжэ байна. Эрэ хүн хадаа ябаад, туршаад үзэхэм. Газардаха сагай болоо һаа, нютагаа бусана бэээб. Магад, байн байн тишэдэ шархияа хатаагаагүй һаа, архияаш татажа болоно ааламбиб, — гэжэ Шаглай урдаһаань уйтайгаар харан, ондоо арга үгы гэһэншүүгээр хэлэбэ.

— Үсэгэлдэр би гэртэш ошолдохол байгааб. Өөрөөл дурагуйлхэнэ хэнши, — гэжэ Дарма гэмэршэбэ,

— Ошолдоошые һаа, туһалхагүй байгааш, — гээд, Шаглай һанаа алдамсаараа үргэлжэлүүлбэ. — Ганирмаагай эрилтээр нэгэл уугаа һаа, «хаталаашхада» орохо хүн хаб. Тиигэнхаар эндэһээ зайлаашам дээрэ.

Үүриингээ тогтохо торохо янзагүй байхада, Дармада хэлэхэ аргадаха юмэниинь һалажа, һайн ябахынь түлөө гарынь баряад, автобусто һуулгажа табиба.

9

Шаглайн удаарангүй бусахада, Тоня тон ехээр баярлаба. Үдэшэлэн бусажа ерэхэн нүхэрее Тоня эдеэлүүлбэ, ундалуулба. Намганайн яажа угтаһынь, хайшан гэжэ гаража ерэхыень дууһан хөөрүүлээд, гэрэй

эзэн эхэнэр ханаагаа тэгшэрбэ. Гэрээ зада түлээд, архи балгажа, пампайжа улайшаһан Тоня хөөрүү хүхюун, илдам налгай, эзэндээ эрхэлһэн миисгэйдэл, мүр далынь, толгойень эльбэнэ. Иигэжэ нэгэшье эхэнэртэ эрхэлжэ үзөөгүй Шаглайда аягүйшэ, дадал бэшэ байжа, муурхаһан малдал саа-шаа татагасана.

— Минии болоош. Наһа үеэрээ хахасахагүйбди. Нэгэнэй зэргэ баян бардам хуугдахал байха. Тэрэ мэтээ эды наһатай болотороо ойлгоо юм аабзаб даа. Яажа урдань уулзаагүй ябаабиди даа, — гээд, Тоня балсагар сарбуутай гараараа Шаглайн нариихан тохорюун хүзүүе хүзүүдэнэ.

— Үйлэ хуби гэжэ байдаг ха юм дөө, — гэхэнээ бэшэ хэлэхэ юумэниинь Шаглайда олдбогүй.

— Зүб даа, хүн хуби талаангаараа болодог гээшэ. Бишье хадаа нүхэрөө үхүүлхэ, шамтай ниилэхэ гэнэн урда түрэлэй заабари бэшэгтэй байгаа хаб. Яахабши. Тиигэнээр нэгэ наһан үнгэрнэ ааб даа. Зол хубитай байбалнай үхибүүншье түрэжэ магадгүй. Тиигэбэл ажабайдалнай һалашагүйгөөр гагнагдаха ха юм. Бурхан харана ааб даа. Энэ дэлхэй дээрэ минии хэнэн нүгэл үгы даа. Хара багын эхэ эсэгэнээ гээгдэжэ, үншэрхэ зобохые үзэхысэ үзөөб, һургуулишье хүсэд хээгүйб. Совхозой мал олон жэлдэ харууһалааб. Тиигээд лэ намһаа арба аха үбгэндэ гаража, энэ гэрэй эзэн боложо үлэхэ хубитай байгааб. Зай, шиниимни бусажа ерэнэн болоо. Ошоншье ошоо наашни би юу оложо эдибэ гээшэ һэмбиб. Хара гэр соогоо хонхойхоод лэ һууха һэн бээб, — гэжэ Тоня ханаһан байһанаа нюулта нөөлтэгүйгөөр табиба.

Шаглай Тониин дала мүр дээрэ гараа табяад, юундэшьеб, паспасхан альгадасагааба. Хүдөөдэ иимэ бэлэхэнээр гэртэй һамган эрэшүүлдэ олдохонь тон үсөөн байдаг. Али тулиһан тугшарһан Шаглайн зол болоо юм гү, юрэдөө, мэдэхын аргагүй. Дуулахадань хорин жэл байжа, городто гэр абанабди гэлсэгшэ. Хэрбээ Тонитой ханилаагүй һаа, яаха байгааб? Дари хүгшэнэйхиие даража, үбэлжэхын аргагүй һэн бээ. Нютагаа бусаха, Грязнуха асаруулгаха

ёһоороо асаруулгаха байгаа ха гү. Мүнөөдөө бурханиинь болоһон һамгандаа Шаглайн хэлэхэ үгэ байбагүй. Нариихан торшогор бээ Тонидо тэбэрюулээд, аярхан һууһан Шаглай өөрыгөө ехэл жаргалтай шэнгээр һанана.

— Ошожо, орон дээрээ амарая даа, Шаглай. Харгыдаа эсээ ёһотойш. Би газашаа гаража, ставингаа хаажархёод ерэхэм, — гээд, Тоня пальтогоо хэдэрээд, толгой нүсэгөөр газашаа гараба.

Нээрээшье, ямар нэгэн хүндэ ажал хэһэндэл, Шаглай эсэһэншэг, бэень нагшагар һула, нойрынь хүрэнги байба. Орондоо ороод, Тониин шанга тэбэрээн соо годли мэтэ хухаршахаар нахилзажа байхадаа:

— Аргаарад гэ. Нюрга һээрни үбдэнэ, — гэбэ Шаглай.

— Яшашань һэм даа, санхаш гарахадаа, бараг болохо, — гээд, Тоня бүри шангаар, нюрганайнь нижаганатар тэбэрибэ...

10

Архиин талонто болоходо, олоороо обооролдодог оошоршье һалажа, хубита хоёр шэлээ абаһан хүнүүд гэр тээшээ сэхэ ошонод. Урдань магазинһаа магазинда ошожо гү, али нэгэ магазинайнгаа хажууда хоёр удаа зогсожо, архи абажа худалдадаг Шаглайда һонигүй, олзо оршогүй, хүшэр саг тохёолдобо. Худалдажа, үлүү гаргажа, мүнгэ олодог архия сумкадаа хээд, амархан алхалдаг саг һалаа. Хоёр-хоёр хубита шэлээ Тонитоёо һара соо шэмэхэ, хүхэхэ болоно гээшэ гү? Үдэр саг ошосогүй, шалаатай ута боложо эхилбэ. Тониин хүсөөр городой пропискатай боложо, хоолойгоо тэжээхын тула ажалдашье ороходонь хамаагүй ха. Тэрэ ямаршье мэргэжэл үгы ха юм. Хара багаһаа хойшо харууһалжа, совхозойнгоо гахайн эдээ шанадаг байһан Шаглай хотодо юу хэхэ болоноб? Өөрынь ухаан хүрэнэгүй, Тонишье ажал олохо һэнши гээд бааланагүй. Хара Мишка барилгада ябалса гээ һэн. Хүсэ шадал, дарханай оншо шадабари хэрэгтэй юм. Тээд тиимэ ажал яашье Шаглайда

тааранагүй.

Хоёр талоноор худалдажа абаһан дүрбэн шэл архинь хэды гамнаа баряашье һаань, гурбадахи үдэртөө шабхаруугүй хооһорбо. Үдэр бүри балгаатайхан ябажа һураһан Шаглайн досоо харанхы, ажабайдалынь хооһон мэтэ болоно. Шаглай шара уһа бэдэржэ, город дүүрэн ябаад, хоёр дахин олонгүй бусаба. Тэрэ үдхэн гашуун сай уужа, ундаа харяагаад, хэхэ ажал үгы хадаа хахалжа сажанлана, газаагуурхияа сэбэрлэнэ, хамана. Архиин мангар соо ябахандаа, энээн тухай огтолон бододоггүй байгаа. Тиигэһээр үдэр бүри хахалжа байха түлээнииншые хаанаһаа олдохоб. Дууһаба. Бээ хэхэ газараа Шаглай оложо ядана. Городой гудамжаар ябад гээд, үдэрынь гэртээ хэбтэхэдээ, үдэшэлэн нойрыншые хүрэхэ юм бэшэ. Архи уужа манархадаа, үдэр хоногойнгоо ошоһые мэдэдэггүй юм һэн. Заримдаа эндэ тэндэ юумээ табижархёод, һанажа ядалсадаг, яндан мартамхай болошоо. Тамхияа орхинон газарһаа бэдэржэ олоходоо, хараал шэрээл табин, хүхэ манан болотороо тамхилна. Архиин талонто болоходо, Тоня үдэртөө танилнуудаараа зайжа, үдэшэ тээ ажалдаа ошодог байба. Тэрэнэй гэртээ байхадань, Шаглайда үдэр ошосотой. Яаба хээбэшье хүн гэшэ гүб даа, хушуу холбожо хөөрэлдэнэ, һамаарна. Үгы болоходонь уйтай, орохо нүхэ һүбээ оложо ядахандаа, телевизор харад гээд, баһал городоо гарадаг. Урданайн танил архиншадһаа бэшэ, тэрээнтэй үгэ андалдан хөөрэлдэхэ зон хомор. Үнинэйшые нютаг нугынхидын харагдана үзэгдэнэгүй. Шаглай иигэжэ һара шахуу гэр гудамжа хоёройнгоо хоорондо йаһаар байба. Үдэрһөө үдэртэ миин байхандаа, сагаа үнгэргэжэ ядахандаа, нютагын һанагдажа, мүр ганса гэртээ бусашаха болоо гү гэжэ тэрэ һанана. Хүдөөдэшье архи талонто болоо ха юм. Дүршэһэн ажалаа хэжэ, гахайнуудтаяа хөөрэлдэхэ, үдэр хоног мэдэгдэнгүй үнгэршэдэг бэлэйл.

Иигэжэ мананда төөриһэн шубуундал, ажабайдал соо зүг шэгээ оложо шадахаяа болишоод, урагша хойшоо ябажа

байтарнь, нэгэтэ Тоня томо пүмпэгэр шэл баряад орожо ерэбэ. Энээгээр юу хэхэ гэбэб гэжэ һонирхожо, һурахаяа байтарнь, Тоня тайлбарилжа оробо:

— «Өөрөө бүтээ» гэнэн магазинһаа танил һамгантаяа нэгэ нэгые худалдажа абаабди. Тэрэмни намда килограммһаа үлүү дрожжо үгөө. Саахартайбди. Энэ дороо табия. Таба-зургаан хоногһоо хатуу болоходонь, нэрэжэ эхилхэбди. Би арга мұрынь олохо болооб. Тон бэлэн юм байна, — гээд, саахар дрожжо

пропуск

— Ядарһан лэ саг болоо байна даа. Иихэдээ хамаг юумэн хуу талонто болохонь гээшэ гү? — гэбэ Шаглай.

— Шүдхэр мэдэбэ. Ямар сагай боложо байһыень манай ойлгохо хэрэг бэшэ. Гүрэн түрынгөө дутуу дунданууд тухай сэхэ хэлсэдэг, бэшэдэг болоо, — гэбэ Тоня.

— Эдихэ хоолоор, архяар дуталдаагүй һаа, ман мэтын зондо юун бэ даа. Туража үхэнгүй ябана аабзабди. Хэрбээ гэдэһээ үлдэжэ, мухардаха сагай ерэбэл, хүдөө гаража, малшые харахада яахаб. Мүнөөдөө арга хургаяа олохобди. Мүнөө бурханһаа бэшэ юундэ этигэлтэйб? Ойлгохоо болинхойб, — гээд, Шаглай нүдээ уйтахан болгон, сохынгоо хүлһэ пулаадаар аршасагаана.

— Яахамнайб даа, — гээд, Тоня самогонһоо аягалба. — Саг сагтаа, сахилза хүхэдөө гэлсэдэг. Байн ошон харана үзэнэ аабзабди. Ууя саашань.

Тоня һууриһаа бодожо, тогоон соо гаража эхилһэн самогонийнгоо дээрэхи табак соо халаһан уһа удхажа хаяад, хүйтэн уһа юулэнэ. Хахад час тухай сагай үнгэрөөд байхада, баһал хоёр шэл бэлэн болохо. Миинтэ архи ха юм. Энээнһээ садатараа уугаад, үлүү гараһыень худалдажа болоно. Һая айл болоод, һархаг һааташагүй архитай бологшод һогтон татажа, хэн хэнииншые урматай һууба.

— Түрүүшынгээ нэрэлгые мүнөө унатарааш уухадамнай болохо. Харин һүүлдэ хэм хэмжүүрээ мэдэхэ зэргэтэйбди. Үлүү гарагшыень даража һууха гүбди. Худалдаха арга бии ха юм. Тиимэл даа, Шаглай, — гэжэ

Тоня бардамлаба.

— Хэдыгээр гүйхэ гээшэб? — гээд, Шаглай нюдөө ежэ болгоно. — Абаха юм гү?!

— Юу хэлээб гэжэ хэлэнэш. Мүнөөшни архиин үнэр гутаһан лэ юумые гарһааш һуга татана аабза. Арбан таба хүрэхэ байха. Гансал баригдаа һаа, гай тодхорто орохобди. Ойлгожол ябалтай, — гэжэ Тоня заабарилна.

Хоёр шэлэйнгээ шэлэхэ болоһон хойно эрьемэ һогтуу тэдэ хоёр үшөө самогонтой байһандаа һанаагаа амараад, үүдээ лаб таб шэбхэдэжэ, бүхэ нойроор хурхиршаба.

11

Бүхэли зун хэһэн ажалдаа Шаглай тэхэрибэ. Барыжа харлашоод, үдэрһөө үдэртэ балгашье һаань архи бэдэрэгшэд, толгойгоо үбдэжэ, охижо, гулгижа ябагшад, үнэхөөрөөшье, архиин үнэрэй гутаһан лэ юумэ хорохо дуратай. Үлүү гараһан шураншагууд ацетондо архиин этикет няагаад, мүнгынь абаад, олоной дундуур буцуухан арилнад. Самогониинь арбан солхообһоо доошо ороногүй. Тоня үгы юумые бии болгожо, саахар, дрожжо обоо собоо олоод лэ, гэртээ асардаг болобо. Шаглайда юуб даа, байгаал һаань болоо гэжэ һанаад лэ, хаанаһаа олоһоорнь һонирхожо һурангүй, хахад үдэр соо таба-зургаан шэл худалдажа үрдинэ. Һаршагануурхан мүнгэнэй мухарижа эхилхэдэ, Шаглай архи дуран соохоноо ууна. Тиихэдэнь ажал хэһэн үдэр хоногшье ошосотой болобо. Гансаараа наймаанда гарахадань Тоня тэрэ бүхэндэнь һанаата болон, архи бү балгаарай, ууха һаа гэртээ ерээд уугаарай, нарин ябаарай гэдэг һэн. Шарлай үгэһөөнь гараад орхихогүй. Олзотой бусахадань, гэртэнь хэзээдэш ууха архинь бии ха юм. Ямар нэгэн тааруу мэргэжэл хотодо олоһондол ябана. Иигэжэ хоолойгоо тэжээхын тула бага сагашье һаань, хүнэй абари зан мэдэхэ, доогуур хөөрэлдэжэ, наймаагаа дурадхан гүйлгэхэдөө милиционернүүдтэ баригдахагүй, һэргэг байха хэрэгтэй. Шаглай иимэ дүршэл шадабаритай болонхой. Тэрэ

нютагтаа нара соо хүдэлжэ олохо мүнгээ хоёр-гурбан үдэр соо хэжэрхинэ бшуу. Болоод, үлүү гарама гээшэ. Хэрбээ городто Тонитой уулзангүй, тэрэнэй гансааран гозон толгой ябаа наа, хэн тэрэнэй хоолойе тэжээхэ, шара солхооб маа даа гээд харбайха нэм.

Тоня Шаглайда үбэл болохын урда пальто, дулаан ботинка абажа үгэбэ. Тиихэдэнь галстук зүүхэмни үлэбэ даа гэжэ тэрэ хара ханаандаа омогорхол түрүүлбэ. Тээд хэнхээ тэрэ дутаа юм?

Шаглай Мартын найманиие маша ехээр архидажа үнгэргөөд, үглөө үдэшэлэнгын 4-5 шэл самогон Тонитоёо абаад, түмэр замай вокзал дээрэ худалдахаяа ошобо. Поездоор ерэнэн, ябахаяа байһан зон урагша хойшоо хүндэлнэ, үймэнэ. Тугаар хада ороһон саһан хайлаад, үдэшэ болоходо мүльһэтэшэбэ. Энэ хүлгөөн шууян соо хэнэй хайшаа ошоһые мэдэхэбши. Хүхюунүүдшье, уруу дурууханшье улад бии. Шаглай Тоня хоёрто архи уухаяа ханаһан гү, али мангараа тарааха хүн лэ хэрэгтэй. Архида хэрэгтэй хүнүүд таксин байдаг газарта гол түлэб эрьелдэдэг гэжэ Тоня мэдэдэг тула үмсын машинатай хомхойшуулай, зарим олзуурхуу шуран таксистнарай үнэтэйгөөр архи худалдадагыень таажа яданагүй. Тээд эхэнэрнүүдэй һайндэрэй һүүлээр архи дууһаһан, магазин хаалтатай, тиимэһээ мангарлагшад олон байгаа ёһотой гэжэ тэдэ хоёр багсаагаад, хайша хайшаа хараашалан, вокзалай зайн галай гэрэл доро хүнүүдэй нюур гэтэнэ, шарайшална. Хахад час болоод байхада, бүгзылдэнэн залуу хоёр хүбүүд хара сумкаяа хажуудаа табяад, таксин байдаг газар дээрэ зогсоһон Шаглайе халта хажуу тээшэнь болгобо. Шэрбэгэр хара нахалтай буряад хүбүүниинь:

— Ахатан, үхэхээ ябанабди. Нэгэ юумэгүй гээшэ гүт?
— гэжэ асууба.

Шаглай тэдэнэй шарайень харана. Зүдэрүү шэг шарайтай тэдэнэй аманһаа үнэр танар гутана. Ород хүбүүниинь малгайгүй. Тэдэнэр тулюуршаг аад, уршышанхай хубсаһатай.

— Харанаб, харанаб. Баггүй ехэ мангартай хат.

— Бии наань, гаргыт даа, — гээд, буряадынь бошошобо.

— Биил даа. Таанадта таараха гү даа, — гэжэ саагуур эхилдэг гуримаараа Шаглай эхилбэ.

Ямар бэ? Хара гү, али улаан гү?

— Өөрынхи, нула гэжэ гололтогүй, хатуушаг байха, — гээд, Шаглай хүн шагнажа байна үгы аабза гэжэ нэжэглэн, оршон тойроноо хараашалаадхиба.

— Болохо, болохо. Гансал ама хүрэжэ үзэхэбди, хайн наань, хоёрые абахабди, — гэжэ буряадынь дурадхаба.

— Саашаханаа хүнэй нүдэнһөө зайлаха хэрэгтэй, — гээд, Шаглай Тоня тээшэ эрьежэ, хара сумкаяа шагтайтар гартаа баряад, шэбэнэн үргэлжэлүүлбэ. — Тишэхэнээ, харанхы руу ошоёбди.

Юумэнэй бүтэхэ болоһыень үгэгүйгөөр ойлгоһон Тоня:

— Хараха янзада яагаа ёозогүй хүбүүд бэ. Түрмэ яамаһаа гараһан зон бэшэ аабза, ойлгод гээрэй. Мүнгыень лабхан бажууһан хойноо шэлтэээ харбайха юм. Түрүүн үгөө нааш, зугадажаш болохо. Тиймэ ушар хэды олон үзэгдэжэл байдаг, — гэжэ Тоня Шаглайда заабарилна.

Шаглай тэдэ хоёрые дахуулаад, хүнэй нүдэнһөө хулжан, булангай саагуур оробо. Шаглай Тониин үгөөр яараад, хүрэ хүрэнһөөр шэлтэй самогоноо гаргангүй:

— Алим мүнгэнтнай? — гэбэ.

Буряад хүбүүниинь шарбуунса харбайгаад, халганан:

— Түрүүн амтынь үзэе... хөөрэлдэнһөөрөө, — гэбэ. Хахадайнь саарһан таглаае нээгээд, буряад хүбүүн тэрээнһээн гүлд балгаад, шүлһэндөө сасаад абаба. Тиигээд ородтоо харбайхадань, амталжа үзөөд:

— О-о, мэхэ бэшэ. Яһала. Үшөө нэгые абая, — гээд, арбаяа гаргаба.

Шаглайн тонгойжо, газарта табиһан сумка сооһоо үшөө шэлтэйгээ абажа байтарнь:

— Байраһаа бү хүдэлэгты! — гэнэн бардаасатай шанга абяан хоһон гэр соо сууряатаһандал, шанха дээрэнх

зэдэлшэбэ.

Юрын хубсаһатай хоёр хүнтэй милициин лейтенант хажуудань зогсожо байба. Шаглай юушьеб дуугархаяа ханаад, сохюулһан нохойдол, һунһан гээд, анираа хаташаба. Хэншье хүдэлбэгүй. Хоёр алхам хажуу тээн байһан Тониин хэмээхэн тонилон ошохо гэхэдэнь, милициин лейтенант хамсыһаань шүүрэн татажа зогсоогоодхибо. Шаглай самогон абагшадта муу ханажа, бидэниие зорюута барюулба гү гэжэ хэжэглэбэ. Тиигэһэниинь ородынь һуга хүрөөд, хүлэй хурдаар тэрьелһэн аад, арба алхангүй хүсэгдэжэ, баригдашаба.

— Милициин таһаг ошоод хөөрэлдэхэбди. Ябаябди, — гэжэ лейтенант захирба.

Милициин таһаг соо үшөө хоёр милиционер байба. Хара сумка сооһоонь самогонтой шөлнүүд стол дээрэ табигдаба. Худалдажа абагша хоёрой хармаан соохишье гаргагдаба. Тэдэниие балшыса баригша лейтенант столдо һуужа, саарһа гаргаад, акт табижа оробо.

Тоня үһэрилдэхэ тоосолдохо гэһэн аад, амаа ангайнгүй, милициин хүдэлмэрилэгшэд тугаарһаа хойшо бидэниие наринаар саража байгаа гэжэ ойлгобо. Гэбэшье тэрэ иимэ ойлгомторгүй бэлэхэнээр харанхы буланда хабхаанда һүүлээ хабшуулһандаа шаналаад: «Юумни хүдэлдөөд, Шаглайе дахабабиб? Тээ саана байһан байгаа һаа, Шаглайн баригдахада, гэртээ гүйжэ ошоод, үлэһэн самогоноо, брагаяа саашань хэхэ аргатай байгааб. Мүнөө яахыншье аргагүй байдалда орошобоб. Мүнөө мүшхүүлээд, энээндээ яла түлэһэн болоод һалаа һаа, һайн байгаа. Тээд хэр тиигэгдэхэб», — гэжэ сэдхээд, асуудалнуудые һураа һаань, юун гэжэ харюусахаяа бодоно.

Лейтенант хүбүүн тэмдэглэхэ юумээ түргэн тэмдэглээд:

— Энэ шини самогон гү? — гэжэ Шаглайһаа асууба. Шаглай шэхээ мажаад, нюдэнэйнгөө шэгшэгээр Тоние хараад абана. Тоня милиционерэй үрэмдэһэн хурса нюдэ руу хүдэлсэгүй харасаар хараад, убайгүйшгөөр һаамайн

зогсоно.

— Хэлэхэ дурагүй гүш? Гансаараа бэшэш, ойлгосотой... Документнүүдээ гаргагты, — гэжэ милиционер хэлэбэ.

Паспорттаяа ябаһан тугаарайнь хүбүүд түрмэһөө гараад, химидэ байһан гэжэ элирбэ. Шаглай Тоня хоёр документ үгы аад, адресаашье хэлэбэгүй. Хоёр шэл самогон арба-арбан түхэригөөр худалдажа абаһанаа хүбүүд мэдэрбэ.

— Хэлэхэ дурагүй хаа, мүрдэлгэдэ орог. Бултыень КПЗ-дэ абаашагты, — гэжэ хоёр сержантда лейтенант захирба. — Үглөөдэр эдэнтэй мүрдэгшэ хөөрэлдэг.

Машинада һуулгажа, газаашань абаашахаяа гаргахадань:

— Яаха хээхэ зон гээшэбибди, — гэжэ һанаа үнөөгөө зобошһон Шаглай гонгинобо. — Һалаба гээшэ гүбди?

— Шамайе нарин бай гэжэ хэды хэлэгшэ һэмбиб! Түгсэг! — гэжэ Тоня ярд гэбэ. — Намда байнаб гэжэ бү хэлэ! Би бээ абархаб...

— Бү хөөрэлдэгты, — гэбэ набтаршаг сержант.

— Хэлымнай уяха гээ гүш? — гэжэ Тоня һөөргэдэбэ. Байгаа зон аабзат, үүдэнэй моськанууд!

— Иимэ шангархуу аад, лейтенантда зэмээ мэдэрхэ болоходоо, амандаа уһа балгаһандал байхаш. Тиигээд намда ондоо юумэ бү тоологты. Үглөөдэр харюусахат, — гээд, машинын үүдэ нээжэ, тэдэниие шэгэлдүүлэн һуулгаад, КПЗ-дэ абаашажа, амьарлан хаажархиба.

Самогон худалдажа абаһан хоёр хүбүүдые мүшхэлгэ хэжэ, бэшэһэн саарһан дээрээ гарынь табюулаад, үглөө үглөөгүүр ерэхээр табиба. Мэгдэһэн, зүрхэ амаяа хөөрэһэн Шаглайн айдаһан хүрэнэ. Табяагүй хадаа хүндэхэн хөөрэлдөөн болохонь гэжэ тэрэ тухайлба. «Яажа, хайшан гэжэ бээ абаралтайб», — гэжэ Шаглай сэдхэн һууна.

байтараа баригдаһан хоёр залуу хүбүүд хажуудань байна. Тэдэнэр хоорондоо муртэй хөөрэлдэнэшьегүй. Харахада яла сала хубсаһатай, ядармаггүй хэбэртэй аад, юугээр дуталдаад хүниие тонохоёо һанаһыень ойлгохын аргагүй. «Харанхыда оруулһан байгаа һаа, баригдахагүй һэмди», — гэжэ нэгэниинь гэмэрнэ. Нүгөөдэнь харюугай орондо шүдэнэйнгөө забһараар эшхэрсэгээжэ, дуу гүнгэнэнэ.

Зэргэлээ нүгөө компато сооһоо табигты гэжэ шангаар һүхирхэ, үүдэ сохихо, наяргахань хахад үдэшэ болотор үргэлжэлбэ, дежурна милицитэй үргэсэлэлдэбэ. Ямар туһа тэрээнһэнь гарахаб даа. Эсэхэдээл анираа хатаба.

Тиигһээр хоёр тонуулшад наар дээрэ хэбтээд, удангүй хурхиралдаба. Шаглайн хэбтэхэ дураниинь үгы. Тэрэ буланһаа буланда ябажа, сэдхэлээ хүмэрин, олон табые толгой соогоо мухарюулжа эхилнэ: «Тоня бээе абархаб, намда байнаб гэжэ бү хэлэ гэхэдээ, орой танил бэшэбди, яанаш, хубяараа боло гэбэ гээшэ гү?». Үглөө үглөөгүүр бодоод, тэрэнэй сэхэ бүхээе хэлээ һаань, сэдхэлдэнь хүнгэн болохо һэн. Теэд тэрэ юун гэжэ худхаха, хуймаха тухайгаа, самогон хаанаһаа хэнһээ абажа, худалдажа байһанаа һэжэггүйгөөр баталха тухайгаа ухаагаа гүйлгэнэ. Иимэ юумэндэ һаһа үеэрээ орожо үзөөгүй, милици гэхэдэ үү-татай! гэжэ жэрхэдэг, айдаг тэрээндэ бээе хэхэ газарынь олдоногүй. Үни хада даа, олон жэл үнгэрөө, һамгандаа халта гар хүрэжэ, гомдол оруулхадань, арбан табан сүүдхэ абажа, районой үйлсын шорой хамаа һэн. Зорюута ерэнһэндэл танилнуудынь харагдаад, үзэгдөөд һалаагүй, аягүй байһан гээшэнь уйгаргүй, эшэхысэ эшэжэ һалаа бэлэй. Тэрээнһээ хойшо милицидэ орохоһоо гол таһа айдаг, шэхэндээшье дуулаха дурагүй болоһон юм. Хэды тэрьедэжэ, удаахан гартань оронгүй зайсажа ябаашье һаа, ёро муутайгаар баригдашабал даа. Шаглай толгойгоо хоёр гараараа хабшаад, нюдөө аняад, эндэнһээ гарабал, юугээшье үгэхөөр бэлэн болошоод һуухадаа: «Эх, хаанаһаа дайралдаһан хоёр түрмынхид бэ? Туй гайда оруулжа, хүл мүрымни алдахуулба», — гэжэ сэдхэнэ.

Толгойнгоо мэнэршоод, хатуу бүлхидэ хоолойгоо таглуулһан шэнги зоболондо абташаһан тэрэ үүр сайхын урдахана үргэһэ нойртоо диилдэн хурхиршаба.

Үглөөгүүр тэрэ мүрдэгшэдэ дуудагдаба. Залуубтар майор хүбүүн Шаглайе урдахи стул дээрээ нуулгаад, нюунгүйгөөр үнэнөө хэлэхыень гуйба. Шаглай хаанаһаа самогон абажа худалдаһанаа хэлэхын орондо:

— Та намайе табиит даа. Би энээнһээ хойшо болёоб, — гэжэ гуйба.

— Ойлгоноб, ойлгоноб, — гэжэ урал дээрээ хирбэгэр һахалтай майор толгойгоо дохисогоон хэлэбэ. — Үнэниинь элирүүлхэ хэрэгтэйл даа. Тиигээгүй бол, яашье табиха арга байхагүй. Эхилэгты.

Шаглай амандаа уһа балгаһан юумэдэл үгэгүй болоод, уруугаа хараад нууба.

Мүрдэгшэ хүбүүн хүлээд гээд, хэлэхэ тамиргүйень тухайлжа:

— Хаана, ямар ажал хэдэг гээшэбта? — гэжэ асууба. «Эхилбэ даа. Иихэдэнь яалтайб? — гэжэ Шаглай сэдхэжэ эхилнэ. — Ажалгүйб. Түрмын үүдэ татахал гээ хүн хаб...»

— Паспорттнай хаанаб?

— Би хүдөөгэйб, — гээд, ямар нютагайхия тодолбо.

— Удаанаар город ерээ гүт?

Урдань хараһан, хойноһоом адаглаһан байба гээшэ гү гэжэ Шаглай нэжэглээд:

— Нилээн болошооб, — гээд, ажалһаа хэдэн үдэр гээгдэһэн, самогон худалдажа абаад, нютагаа абаашаха гэһэн аад, мүнгэгүйдөөд, һөөргэ хаража наймаалһан тухайгаа хэлэбэ.

Худалаар хэлэжэ байһыень ойлгоһон мүрдэгшэ:

— Иихэдээ үхибүү мэхэлнэб гэжэ һанана гүт? Наһатай, бүдүүн хүн гэжэ таниие һанаалби. Яахаб. Нютаг руутнай хонходожо шалгая, — гээд, милиционерые дуудаж, дахин КПЗ руунь абаашажа хаалгажархиба.

Һүүлээрнь Тоние гаргажа абаашаба гү гэжэ ойлгоо һэн. Юуб гэхэдэ, саашаа ошоходонь, тэрэнэй хоолой

дуулдаадхёо бэлэй.

«Би шадалаараа таһа нюужа, арсажа шадабаб. Тонимни юун гэхэ байгаа? Тэрээнһээ ехэ юумэн дуулдыдаха, — гэжэ Шаглай сэдхэжэ эхилнэ. — Нюуг руум хонходоо гэлэй. Намайе үнинэй үгы гэхэ. Сомон зүблэл дайралдаа һаань, үнөөхил ЛТП гэдэгтэнь хүлөө шэрэхэ болохоб. Ах даа...»

Милицы Тониһоо оло юумэ һуража, мүшхэжэ байгаагүй һэн. Хаана байдагаарнь, ямар ажал хэдэгээрнь һонирхоод, хүнгэн машинын ара талада һуулгажа, гэртэнь асарба. Хүхүүр соо һууһан тахяадал, түмэр хаалгатай сонхоор үндэлзэхэ, бэлтэлзэхэһээ ондоо юумэн тэрээндэ үлэбэгүй. Газаань байлгажа үүдэ нээжэ гаргахадань, таниха дүтын хүршэнэрни бү харажархиһай гэжэ тэрэ сэдхэбэ.

Абярхаһан нохойнь түрүүшээр гани галзуу болосогоһон аад, эзэе хараад, һүүлээ шарбагануулшаба.

— Юундэ гэртэм асараабта? Нэгжүүл хэхэ гээ гүт? Тиигэбэл алим нэгжэхэ гэнэн ордертнай, — гээд, Тоня мүрдэгшэ хүбүүнэй урда эрэ тахяадал үбсүүгээ үргөөд байшаба.

— Бү зобогты. Үүдээ нээхээ мэдэгты. Би тантай эндэ тоосолдохоёо ерээгүйб. Гэртэтнайл ороод гарахабди, — гэбэ мүрдэгшэ.

«Энэ тэнэг Шаглаймни хэлэжэрхёо гээшэ гү? Яагаа мэдэһэн шэнгиб», — гэжэ саагуураа бодобошье, балшыса баригдаһанаа тухайлжа байһан Тонидо үүдээ нээхэһээ ондоо юумэн үлэбэгүй. Ори хуугай табин, нохой тээшээ харайшахадань, мүрдэгшын хажууда байһан милиционер хүбүүн урдань орожо зогсообо. Тоня нохойнгоо ойро ошожо абаһаар, тэдээндэ харуулангүйгөөр түлхюурээ хаяжархиха гээ һэн. Тиихэдэмни милиционернүүд үүдымни эмдэнэ гү, али яанаб хамаагүй, магад, хашараад һөөргөө бусажашье болохо гэжэ ухаалдиһан бодолынь буруу хүрэбэ.

— Бү баригты. Үүдээ нээгты. Үгы һаатнай, өөһэдөө түлхюурьтнай гаргаха болохобди, — гэхэдэнь, Тоня альганай шэнээн хабтагар хара суургаһа хара буун нээбэ.

Гэрэй үүдэнэй нээгдэхэлээр, эхүүн үнэр хамар руу хангалтажа, милициин хүдэлмэрилэгшэд нэрэгдэхээр табигдаһан брагынь, өөһэдөө уухаяа үлөөһэн самогониинь олобо. Хамаг юмэн һуралтагүй эли боложо, милициин мурдэгшэ гэртээ хэнтэй байдагаарнь һонирхобо. Иимэ асуудал Тоня хүлээгээгүй байба.

— Хэнтэйшье бэшэ, гансаарааб! — гээд, Тоня мурдэгшын нюдэнһөө харасаяа хулжуулан, хажуу тээшээ хараба.

— Гэрэйнгээ дэбтэр гаргагты.

— Хүндэ үгэнхэйб.

— Баһа бэдэрэлгэ хэхэ болоно гүбди?

Яаха аргагүйгөөр хашагдахадаа, гардеробоо нээжэ, гэрэйнгээ дэбтэр урдань гаргажа хаяба.

— Абагты! Залгигты! — гэжэ Тоня бэе, хоолойгоо шэшэрүүлэн һүхирбэ.

Милициин мурдэгшэ иража хараад:

— Ойлгосотой. Тугаараймнай Шаглай Шаглаевич хүдөөгэйб гээ һэн. Эндэ наяхан пропискатай болоо ха юм даа, — гээд, нюдөө ялас гүүлэн, мурдэгшэ хүбүүн юундэшьеб энеэбхилээд абаба...

Шаглай Тоня хоёр хүшэрхэн байдалда орожо зүдэрбэ. Хайшаншье гээд миин һалахын аргагүй. Тоня 500 түхэриг ялада унаба, һуулгахаараа һуулгахань гээшэ гэжэ һанашаһан Шаглайн үндэгээ дараһан тахяадал бүрбышоод байхада, хамаг юмэн элиржэ, 158 статьягай ёһоор Тонитой гэр бүлэ боложо хамтарһан хадаа, 600 түхэриг ялада унажа һалаба. Хэрбээ ами аминдаа һаа, 500–1000 түхэриг хүрэтэр гү, үгышье гэбэл, 1 жэлһээ 3 жэл болотор эрхээ ханагдаха байгаабди гэжэ Тонинь ойлгуулаа һэн.

Энээгээр үнгэрһэниинь болоо гэжэ айшаһан Шаглай бурхандаа наманшалба. Тоня хараал шэрээл табин, Шаглайе шадалаараа зэмэлжэ байжа, саана, кассада хэдэг мүнгээ гаргаха баатай болоо бэлэй.

Яла янда унажа, брага, самогоноо хуу адхуулһан, абхуулһан, байһан байраяа мэдэгдэһэн, һүүлшынгээ үгэ үгэжэ, энээнһээ хойшо болёобди гэһэн үбгэ һамган хоёрой үдэр хоног үнгэ зүһэгүйгөөр үнгэрнэ. Долоо хоноод байхада, участково милиционер ерэжэ, шалгалта хээд ошоно. Бэлэхэнээр олодог арба-хорин түхэригүүдынь, нуража унаһан уһанай эрьедэл, бусалтагүйгөөр урдажа ошоо. Зоболонгой ехэ зоболон тама соо байһандал, үдэр хоногууд даншье һаа хашартайгаар, һонигүйгөөр, нэгэл янзаар үнгэржэ эхилбэ. Телевизор хараад, хаа яахан гудамжа гаража, энээгүүр тэрээгүүр ябаад саг үнгэргэдэг болоһон Шаглай саашадаа яаха хээхээ бодомжолно. Тиигһээр байтар, Тонидошье тоолгохоёо болижо, газаа шэдүүлхэдээл шэдүүлхэ болохо ха юм. Мүнөөдөө бүдүүн һамганиинь үлүү булуу юумэ хэлээд, дуугараад орхиногүй. Хэды тиигэбэшье тэдэнэй хоорондо һанаа үнөө зобоонги, нюдэндэ харагдахагүй, хилгааһанда торолдоһон мүльһэхэн бии болонхой. Тэрэ мүльһэниинь үдэр бүри дуһал дуһалханаар бага бэшэ, улам ехэ болоно.

Милицидэ баригдаад, хахад һара тухай үнгэрөөд байхада, нэгэтэ үдэшэлэн Тоня:

— Шамдаа тааруухан ажал олооб, —гээд, урилгы илдамаар урдаһаань хараба. — Мүнөөдөө хоолойгоо тэжээхын тухайда ааб даа.

— Ямар ажал? — гэжэ Шаглай асууба.

Стул дээрэ һуугаад байһан Тоня хүл дээрээ бодоод, хүлөө алсайгаад, хоёр гараа хоёр тээшэнь һэжэхэ хоорондоо:

— Таагаад орхиш. Энэ ямар ажалай удхатайб? — гэжэ асууба.

Нюдөө бэлтылгээд, хоёр гараа сээжэндээ хэрээһэлээд, ухаагаа гүйлгэһэн Шаглай:

— Дворник гү? — гэбэ.

— О-о, яаһан бэрхэбши. Гол руунь буудааш. Бишни байрын управлениетэй хөөрэлдөөб. Тиигээд шэб шэнэхэн хамуур шэлэжэ асарааб, — гэһээр, Тоня газаашаа гаража,

хүнэний мүшэрээр хэгдэһэн пара парлагар хамуур асаржа урдань хаяжархиба.

— Энээнһээ һайниие олохогүйш. Танилаараа олооб. Шаглай һалд гэшэбэ. Улаан хоолойень угза татахаяа байһандал, гансата досоонь муу боложо, 15 сүүдхэ абаад, аймагай гудамжа хамажа, улайһан сайһанаа һанаандаа оруулба. Тоня тэрэнэй барыһан шарайень адаглаад:

— Али дүрагүй гүш даа? Юундэ муудашабаш? — гэжэ асууба.

Шаглай шэлэ хүзүүгээ маажаад:

— Бодожо үзэхөөр лэ байна, — гэбэ.

— Юуень бодожой нууха юм даа. Орохо һаа, ороод лэ орхихо юм гүб даа. Үглөөгүүр эртэ бишье хамалсаад үгэхэлби, — гэжэ Тониин хэлэхэдэ, Шаглай энэ ажалһаа зүрхэ алдаад:

— Теэд яахаб. Туршаад үзэхэл гүбди, — гэжэ ехэл дурагүйхэнөөр, хоолойгоо шахан хэлэбэ.

Шаглай дворник болоод, хоёрдохи үдэрөө үйлсэдэ гараа һэн. Телогрейкэ үмдэһэн Тониин хамуур барижа, хамажа ороходонь, Шаглай хүрзөөр хүрэхэн саһа юһана, хобхолно. Иигэжэ тэдэнэр харанхы үглөөнһөө наранай бултайтар ажалаа хэжэ дүүргэбэ.

Гэртээ ерээд, Тоня бүхэли мяха шанажа, хаанашьеб нуусаханаар бариһан хахад шэлээ гаргажа, стол дээрэ табяад, хананги хэбэртэйгээр:

— Шиниингээ ажалай урагшатай байхын түлөө угаая, — гэбэ. Хүдөөдэ һаа, иимэ гурим үзэхэшьегүй юм һэн бзээ. Хүнэй баярлажа, һайн дурадхал оруулжа байхадань, арсажа яажа болохоб. Уубад. Теэд ажал тухайнь хөөрэлдөөн гарабагүй. Амаа халаһан Тоня милицидэ харатайгаар самогонтоёо баригдажа, яла түлэжэ гараһанаа хашартай болотор хэлээд, дурдаад һаланагүй.

— Шаглай шамһаа гараа бшуу даа. Ошожо ошожо хаанаһаа тэрэ яндан химигүүдые олоо гээшэбши. Тэдэнэйш хойноһоо харуул дахуул ябана ха юм. Најдалгүйхэн лэ шүдхэрнүүд гэжэ мэдыш! Хубсаһа хунараарнь хаража,

бараг хэнэгтэй хүнэй мангартайе ойлгоод, доохонуур ябуулжархиһан байгаа наа, мүнөө ханаа зоборигүй, өөһэдынгөө нэрэһэн архи уужа нууха хэмди. Тиймэ гү? — гээд, гараа мүр дээрэнь табижа, Шаглайн нюдэ руунь харан, нюурайнь урда билтагашана.

— Хэн шүдхэр тэдэниие түрмэһөө гараһан холтоһонууд гэжэ мэдээб. Духадань бэшээтэй бэшэ, — гэжэ Шаглай бээс сагааруулхые оролдоно.

— Хараад мэдэхээр ха юм даа. Хараад... дүүрэһэн юумые яахабши. Саашадаал ойлгожо байлтай, — гээд, Тоня барбагар хургаяа ёдогашуулба.

— Юу, юу?.. Саашадаа... — гэжэ Шаглай ойлгожо ядашаба.

— Ехээр ухаа бү алда. Арга хургынь олохол байхабди, — гээд, Тоня найдал дүүрэн урдаһаань харана. — Бишни подругатаяа хөөрэлдэнхэйб. Тэдэнэйдэ самогон хэхэбди. Эндэ үнэрыншье байхагүй.

— Баһа наймаалхаяа гү? — гэжэ Шаглай бард гэнэ. — Баригдаа наа, яахабиди?

— Яаха хэмши, ухаа оробо ха юмши. Тиигэтэрээ этээрхээ нааш, би өөрөөшье худалдаад орхюужам. Юун болоо хэм, — гэжэ Тоня урдаа оруулбагүй.

— Тиигээ наа, тиигэхэл хүн аабзаш даа. Миниил түрмэ эдлэхэ аргамгүй, — гэжэ Шаглай айһанаа нюубагүй.

— Э-эх даа, эрэ боло даа. Зангада орохоёо айһан үнэгэндэл мяха тойроод, холуур үлэгэшэхэшни гү? — гэхэдээ, Тоня хоолойгоо шангахан болгоно.

— Дахин баригдаа наа, түрмэ гэжэ зүб ойлгоо бэшэ гүб? Яанабши, бил болёоб. Түрмэ эдлэхэ, милицидэ шэрүүлхэ аргамгүй гэнэб! — гээд, Шаглай хэрэлдээш наа хэрэлдэхээр бэлэн, толгойгоо үргэбэ.

Тоня уруугаа хараад, үһээ арбагашуулан ханжуулаад, толгойгоо хэжэржэ, хэлэхэ үгэгүйдэбэ.

Шаглай газаалхаяа гараад, газаа удаан болобо.

...Нюдэ хадхама харанхыда һэрээд, Шаглай унтажа ядаба, тэршэлбэ. Тоня бүдүүн наринаар гахай шэнгээр

хурхирна. Шэнэ ажалтай боложо, ханаагаа зобоһондоо юм гү, али үдэшэлэн дахин самогон худалдажа эхилхэбди гүүлэхэндээ Шаглай унтаж яашье ядаад, бодожо сай шанаба. Забьяа соо сайн уһанай шаршаганан бусалжа эхилхые шагнан, папиросоо хорожо һуухадаа. ажабайдал юуншье гээшэб даа гэжэ тэрэ бодоно. Үнэгүй хүүрэй яһандал хухаржа байһандал өөрын ажабайдал энээниень гэршэлнэ. “Городшье ерэхэдээ жаргаагүйб, архи наймаалжа, хоолойгоо тэжээгээ болооб. Үе наһаараа түрөөгүй, үхибүүнэй хоншуухан үнэршье үзөөгүй, байтаһан үнээндэл тарган Тонитой гэр бүлэ боложо, үйлсын хамууршан болооб. Тоня милицидэ баригдаад, яла түлэжэ халаһан аад, дахин самогон нэрэхэ, худалдахаяа ханаашалжа байна. Хабхаанда оробол, халааш даа, бусалтагүй түрмэ, өөрөөл тиигэжэ ойлгуулаа һэмнайш. Али Тоня намайе уһа руу шэхээд, түрмэдэ ябуулха гэе гү? Тэнжэгэр һамганай саанаа юуншье гэжэ бодожо байһыень хаанаһаа ойлгохобиб», — гэжэ сэдхэн, Шаглай яаралгүйгөөр сайгаа уугаад, хамуураа барижа, сэбэрлэхэ үйлсэ тээшээ гэшхэлбэ. Хасар, шэхэ хордохоомо жабартай хүйтэн. Үйлсээе хамажа эхилхэдэнь, бариһан һарьмай бээлэйн гарын дааруулна. Эртэ бодожо хайшаашьеб яараһан нэгэн-хоёр хүн хотын сээнтэр руу ошоно. Досоонь уйтай, ямаршьеб аягүй, шэмшэрүүлмэ мэдэрэл ерэнэ. Наһа үеэрээшье үйлсын хамууршан болохоб гэжэ ханаагүй ябаа. Иигэжэ байһаар, таниха нютаг хүндөө харагдаа һаа, халаһан, нэрээе хухарһан ябадал даа. Нютагтаа түлээ хахалаад гү, сажан табяад, ядахадаа, гахайнуудайнгаа хоол бусалгаад байбал холо дээрэ һэн хаш...

Шэнээ тамираа алдаһан юумэндэл Шаглай модон гэрэй хаяа дээрэ һуужа, хүндөөр ханаа алдаад, тамхияа гаргаба. Эдэ үдэрнүүдтэ элүүр толгойгоор бодохо юумыень хуу бодоод, шэбшээд, дүнлөөд үзэхэдэнь, өөрын түрэн гараһан нютагһаань, гэмэргэн хараалша, сэхэрмэг Ганирмааһаань үлүү юумэн үгы хэбэртэй болошоно. Тонин эрхэ тангилаар эльбэн, үгэ хүүртээ оруулжа байгаашье

наань, Шаглайн улаан зүрхэн нютаг руугаа таталдана. Зундаа эдихэ хоолоо бэдэржэ, наймаа хэжэ, архи уужа, манаржа ябахаддаа, үдэр хоногой үнгэрһые мэдээгүй байшоо. Милицидэ баригдажа, болёоб гэжэ һүүлшынхиеэ шахаа тангаригаа үгэхэдөө, үнэнһөө тиигэжэ ханаа һэн. Тиин гэнээн, Тоня самогон хэжэ, үшөө наймаалхабди гэбэ. «Дахяад милициин гарта ороо наа, одоол халаһан хэрэг. Бэлээр мултархаб гэжэ бодолтогүй. Грязнухаһаа байха түрмын үүдэн татагдахаараал татагдаха... Тиигэхэдэнь яаха болонобиб? Тоня хэлэнһэнһээ сухаригүй. Үгынь дуулаагүй наа, үбэл дунда үлдүүлээд, газаа үлэжэ болохоб. Өөрын орохо гэргүй, зайгуул зольбо нохой шэнги ябана гээшэб», — гэжэ Шаглай сэдхээд, хоёрдохи сигаретээ носоожо, яаралгүй һоросогообо. Гэрэл орожо, үдэр боложо эхилбэ.

«Байза гээ, нэгэ арга хээгүйдэ болёо, — гэжэ тэрэ өөрөө өөртөө дуугарна. — Иигэжэ ябаһаар, хэнш бэшэ болоод халахамни. Архи гээшые уухынь уугааб. Улам уруугаа орохоһоо бэшэ, өөдэлхэмни харагдабагүй. Зүрхэлжэ, шидэжэ ерээд, һэе орогүй хаяжархёо наа, Ганирмаада гэмэрүүлэнгүй, басагаяа өөдэнь болголсохо һэн хаб. Ганирмаа бараг залуу, үшөөшье үхибүү гаргажа болохо. Наһа үеэрээ түрэхгүй, үхибүүнэй үнэршье үзөөгүй Тоние һахяад, үбгэрхэдөө хэн болохобиб? Үндэр һаһатайшуулай гэртэ улыжэ һууха болоно гүб? Яһан аягүйб. Ядахын сагта үхэнэн бэээшье түрэнэн нютагтаа хадагалуулха аргагүй байхаб. Эх даа, Шаглай, Шаглай... хайшаа харайжа, ошожо ябанабши даа...».

Үйлсэ хамаха хүзэгынь үгы боложо, нютаг нугаяа бусаха гэнэн хүсэлдэ тэрэ абтаба.

14

Үсэгэлдэр дутуу хамаад орхижорхиһон үйлсээ хоёрдохи үглөөгүүр Шаглай хамаһаа ошобогүй. Бүхэли үдэртөө, һүниндөө сай уужа, абаһаар лэ унтаһаа мэдээ. Бээнһе һулаһаал наа һула болошонхой. Юуншье тухай

бодонгүй хэвтээд, унтаха гэхэдэнь, захагүй олон зүүдэн харагдажа зобооно. Нохойдош хазуулна, үйлсын хулигануудташ хутагадуулна, намгандаа бахалзуурдуулна, тээд иимэрхүү зүүдэнүүдтэ харамхи болошохон аад, балай тоогоод, хэрэглээд орхиногүй. Тэрэ зүүдэлжэ хэрээд лэ, унтахаяа мэдэхэ юм.

Үглөөгүүр Тоня хэрээд:

— Шимни юундэ бодонгүйш? Ажалдаа оройтохошнил, — гэбэ.

— Бишни, — гэжэ Шаглай хүндэрхүүгээр эхилбэ. — Бодохо шадалгүйб.

— Үбдөө гүш? Али архи асархам гү? — гэжэ Тоня тэбдэбэ.

— Байг. Хая. Уухагүйб, гэжэ Шаглай, түрүүшынхиеэ арсаба.

Тоня хүнжэл сооһоо нугаран гараад, толгойень барижа үзэхэнэй һүүлдэ мурьнь нюхасагаагаад:

— Шаглай, шамһаа хүйтэн хүлхэн гарана. Хүйтэ абаа гүш, али үгы һаа, архииншни үлэгдэл тамална янзатай. Докторые дуудаһууб, — гэбэ.

— Хая саашань! Намда юуншье хэрэггүй. Хэбтэхэм.

— Тиигэбэл би ошоод, үйлсыешни хамажархёод ерэхэм. Баһа үгэ хүүр гаража, шалтаггүйгөөр ажаллаагүй гээд, үлдэжэ хаяхадаа торохогүй. Ши хэбтэжэ бай. Би ошохом, — гэхэн бэээрээ хубсаһаа үмдөөд, Тоня гарахаяа түхээрбэ. — Бараг болобол, үглөөдэр үглөөгүүр ошоно аабзаш даа.

Газаашаа гараһан хойнонь Шаглай хойноһоонь һалаабша табяад:

— Энээнии эдихэн хойноо намда үйлсэ хамуулхаш! — гэжэ хэбтэхэн зандаа дуугарба.

Нээрээшье, үсэд зангаа хүдэлбэл, Шаглай өөрынхиеэ абажа нураһан ааб даа. Садатараа хэбтэжэ бодоод, гэдэхэээ һайса үлдэд гэхэн байжа, үдэшэ үлөөгдэхэн халуусын шүлэ халаагаад, тэрээнһээ халбагадаба. Яабашье ажалгүй байхын аргагүй. Архи худалдаал һаа, халтад гэбэл

хабхаанда һүүлээ хабшуулха, хамууршан болонхаар, нютагаа харья хаань холо дээрэ. Тэрэ эдеэлжэ садаад, нюдөө анижа, уйтай бодол толгой соогуураа мухарюулна. Город соо хүндэ харагдангүй байжа болохол юм бээ. Харин эндэ амидархань асуудалтай байна.

Шаглай стол дээрэхи үлэгдэл суглуулжа, нохойдоо гаргажа хаяба. Яаралгүй газаалаад, түлээ тэбэрижэ гэртэ ороод, юушые хэхэ тэнхээгүй, орон дээгүүр мухариба.

— Ябаа, харяагүй хаа, иигээд нэгэтэ үхэжэш болохом ха, шүдхэр абаг ехэ! — гэжэ тэрэ хоһон гэр соо дуугарна. — Би хэндээ хэрэгтэй хүн гээшэбиб? Үнэхөөрөө үхөө гэлэйб. Тоня гаргаад лэ хаяна ааб даа. Нютаг руумнишые дуулгахагүй байха.

Иигэжэ бээ муулажа, мууража хэбтэтэрнь, зүрхэ руунь шүбгөөр шүбгэдэжэрхихэндэл, үбшэнтэйгөөр хадхаад, Шаглай ёолоод, эрьелдэн хотиролдошобо. Дахин иигэжэ хадхаа хаань, зүрхэниинь тогтохоороол тогтошохо шэнги. Амьяа татан, бэээ цагнаархан хэбтэбэ. Эды удаан саг соо архидаһанайм үрэ дүн гаража, харагдажа байна гэжэ тэрэ ойлгоно. Хүйтэн хүлһэн хүнжэл доро хэбтэхэдэнь гараад, лэбшээд һалаха юм бэшэ. Хүдэлэнгүй, һанаата болон хэбтэнээр байтарнь, хэрэлсы дээрэ хүнэй түбэрхэ дуулдаад, Тоня түлээ тэбэрин, нюргаараа оробо.

— Газаамнай няд гэжэ эхилгээ даа. Үйлсыш хамабаб, — гэжэ ябуудтаа дуугараадхиба. — Хүндэ бэшэ, бараг ажал ха юм дө-ө. Юрэдөө, хилээмэнэйнгээ мүнгэ алдахагүйш даа. Үглөөнэй сэбэр агаарта амилангаа хээд лэ хаяхаар ажал.

— Ямар ажал гэнэбши даа. Болияа даа, — гээд, Шаглай сохо дээрээ гараһан хүлһээ гараараа аршаба.

— Юун гэбэш? — гээд, Тоня түлээгээ тэбэриһэн зандаа зогсошобо. — Али буруу дуулана гүб?

— Зүб дууланаш. Би хамууршанаар хүдэлхэгүйб. Тоня тэбэри түлээгээ түбэрсэ хаяад, нюдөө хүдэлсэгүй, түхэрээн болгон, Шаглайе сүмэ хараад байшаба. Тиигээд ойронь ерэжэ, оронойнь эрмэг дээрэ һууба.

— Шимни намдаа улуурна гүш, Шаглай? — гэжэ

асуугаад, харасаяа нюурһаань һалгабагүй.

— Улуурнашьегүйб. Тиигэбэшье бэем һайн бэшэ, — гэжэ Шаглай сэхээе табиба. — Үхэжэш байгаа һаа, үйлсын хамууршан боложо шадахагүйгөө ойлгооб.

— Теэд юу хэһэйб гэжэ һананаш? Энэ багташ эдеэлүүлхэ гахайнууд олдохогүйл. Яаха болонобибди? — гэжэ Тоня һанаа үнөөн болонгёор асууба.

— Яаха, яаха... мэдэнэгүйб, — гэжэ Шаглай хүндэрһе руугаа мурьнь ганса гээд хүндэржэ эхилнэ. — Аймагай түбэй үйлсэ хамажа, нэгэтэ хэхэ нюураа олохоёо болёо һэм. Үнгэржэ ерэхэдээ, Улаан-Үдын үйлсэ хамаха болобо гүб.

— Хүнһөө холо хоһон зайдан үйлсэдэ шамайе хэн хараха, мэдэхэ юм. Юуеынь жэрхээ хүмши. Мүнгэнэй түлөө хүн уборнош сэбэрлэгшэ даа. Олоһон мүнгэндэ үнэр гэжэ байгаагүй юм, ойлгооройш, Шаглай, — гэжэ Тоня хадхан хэлэбэ.

— Гахайн бааһа сэбэрлээ һаа, һураггүй дээрэ, — гээд, Шаглай хүнжэлөө сэлибэ.

— Сэбэрлэжэл байһанаа ерээ ха юмши. Юунэй гайхал бэ. Али шимнн юумэ хэнгүй, миин гэртээ хэбтэһэйб гэжэ һанана гүш? Ойлгоногүйб. Би, юрэдөө, миин һуужа, байжа шадахагүйб.

— Бишье миин һууха дурамгүй.

— Теэд юу хэһэйб гэжэ һананаш?

Шаглай хоёр нюдэн дээрээ альгаяа табяад, һанаа алдаба. Городто таарамжагүй, шамтай ёһын тэды байнаб гэжэ хэлэлтэй гү гэһэн бодол толгой соонь эрьелдэнэ. Үнэн дээрээ тэрэ энээхэн бодолоо үгэ болгон хэлэхээ зүрхэ алдан дуугай байна.

— Али ямар нэгэн мэргэжэл олоһойб гэжэ һанана гүш?

— Хэлыш. Нэгэ мурьнь олоёл. Пенсидэ гаратараа юушьеб хэхэл болохо ха юмши, — гэбэ Тоня.

— Мэдэнэгүйб, — гэжэ Шаглай шүдэнэйнгөө забһараар хэлэжэ эхилбэ. — Хүдөөдэ түрэхэн намда город гэшэмнай тиимэхэн лэ байна даа.

— Хүдөөһөө ерэгшэд түрүүшээр городой байдалда

тааража, зохижо ядагша даа. Тишээр нурамхирдаг, дададаг. Бишье тиигээ нэм, — гэжэ Тоня Шаглайе үгэдөө оруулхые оролдоод, ажал гэхэдээ ара нургаараа таталдаһан яндан дайралдаба гү гэнэн нэжэг сэдхэлдээ ерүүлбэ. Архинһаа ондоогоор тэдэ хоёрой хоорондо харилсаан үгы ха юм. Бэе бэеэ мэдэлсэһэниинь, ойлголсоһониинь, хамтарһаниинь булта гансахан архи дээрэнһээл байгаа. Дутамаггүй, яһала баян бардам Тоня энгэрээ энхэрэн дулаасуулха эрые хэды бэдэрээб. Эрэшүүл байгаагүй бэшэ, яһала дайралдаа, шүргөөлдөөл даа. Теэд лэ тэдэнэр нэгэ хэбээр хэгдэнһэндэл дууһан эдихэ уухын тулада нюдэ нюургүй мэхэ гаргажа, дурыень гутаагша хэн. Тоня хэды эрэшүүлдэ архи уулгааб, урда хойнонь орооб. Хоноод байхадань, холшорлоһон тэдэнэинь мэхэ гоһохон һүбээгээрнь бултайжа, арилан тонилогшод хэн. Зариманиинь һамгатайш аад, бэлэ мүрөөр архи залгихын тула һамганһаа хэзээ заяанай һалаһан хүн боложо зобохо. Тоние һайхан һамган гэжэ яажа хэлэжэ болохоб. Шала угаадагшье һаа, урдахи мүрөө алдахагүй, ухаансар мэхэтэйхэн эхэнэр даа. Боро мүрөө хэзээдэш борлуулгаад лэ байха. Хажуудань эрхэлһэн юумэндэл хэбтэнэн Шаглайда юундэ зүрхэээ эдигдээ гээшэб? Тэрэньшье ойлгосотой. Шаглай үлүүсэ мэхэтэй бэшэ, сэхэмэр, сагаабтар гэжэ дүй дүршэлтэй тэрэ ойлгоо һааб даа. Түрүүшээр хэлэнэн, заһан соонь байхадань, гар соом тоһондол эльбэгдэхэ эрэ гэжэ тэрэ мэдэжэ ядаагүй. Шаглайн мангарые тараажа ябахандаа, Тоня тэрээгээр нүхэр хэһые оролдоо һэм шуу. Зориһон хүсэһэндөө хүрөөд, мүнөө тэрэ гэдэргээ сухариха аал? Үгы ааб даа. Яажашье һаань, арга хургынь олохо, дуратай ажалдань оруулха баатай болобо ха юм. Уур суһал боложош мүнөө яалай. Бүтэхэ тээшэнь юумэ шиидхээд, Шаглайнгаа һанаа заһаха хэрэгтэй. Өөрынгөө онсоһон бодолдо эзэлэгдэшөөд, орон дээрээ һуһан Тоня толгойгоо үргэбэ.

— Шаглай, үнэхөөрөөшье бээшни балай һайн бэшэ хэбэртэй.

Яараад, тэбдээд яахамнайб. Саг байна. Яаралгүйхэн бодожо үзэ.

Хамууршан болохо дурагүй нааш, би хамаад байхаб, — гэжэ тон амарханаар ама гараба.

Шаглайда дуугарха юумэн олдбогүй. Тэрэ ябахам, харихам, хүрөө болоо гэжэ хэлэнгүй, харин хамууршан болохогүйб гэжэ арсалта хэбэ ха юм. Тиихэдэнь Тоня уурше болонгүй, аргадан татажа, мүрынь олгохо тухайгаа хэлэбэ. Шаглай ная болотор архиин охин соо мэнэршоод, юумые юумэндэ тоохоёо болёод ябаа. Мүнөө болоходо, тэрэ далияа дэлиһэн шубуундал, агаар өөдэ дүүлихэ дуратай болоод байна. Тоня дан муу муухай эхэнэр бэшэл даа. Шаглайе ойлгоно, хүндэ ямбатайгаар байлгахаяа хүсэнэ. Ганса хүбүүнэйнгээ наһа барахада, Шаглай гуниг уйдхараа архяар даруулхые, хүнгэдхэхые оролдоо. Тэрэньше нэгэ талаараа зүб, нүгөө талаараа үлүү гарама буруу ха юм. Бурханай орондо ошоһон үриее бусаахагүйш. Ээрүүхэн басаганиинь ухаансар юм. Үбгэрхэдэнь харахашье хүниинь боложо магадгүй. Урдахи юумэн тухайгаа Шаглай ухаагаа гүйлгэн бодожо, сэдхэл ханаагаа хүмэрюулнэ, урбуулна. Хүшэр лэ саг тэрээндэ тохёолдоод байна.

15

Шаглай үйлсээ хамангүй, зургаан хоног соо гэртээ хэбтээд, долоодохи хоногтоо, амаралтын үдэр хүлһэ һалһаяа угаахаяа түхээржэ, городой банида орохоёо ошобо. Банида орожо, бээе угаагаад, газашаа гарахадань, хүршэ магазинь хойто үүдээр шэлтэй пивэ худалдажа байба. Гурбан шэл пивэ гудамхижархибал, олиггүй зохид байгаал даа. Тэрэ олон зоной хойно ошожо ошор эзэлбэ. Хайрсаг хайрсагаар абаад гүйлдэхэ зон бии. «Базаарайн харханууд» урдуур харагданагүй. Ядахадаа хара Мишка байхаяа яагааб. Рюкзак соо пүсхытэр пивэ хэжэ, нюргандаа тээһэн хүнэй олоной дундуур урагшаа гарашахада, Шаглайн

нюдэн бэлгышэбэ. Яагаа Дармада адли хүн гээшэб гэжэ тэрэнэй гайхажа байхада, тэрэ хүн дүтэлхэдөө, Дарма мүн болошобо.

— Һүй, Дарма, — гэжэ хүхирһэнээш мэдэнгүй Шаглай хүхирөөд, араһаа түлхюүлһэн юумэндэл, ойронь ошоод байба. Гайхалтай. Ши хэзээ ерээбши?

Шаглайн харбайһан гарые Дарма энеэбхилэн ерэжэ баряад, хёрхо хурса нюдөөрөө урдаһаань шэртээд:

— Хаанаһаа эндэ байжа байбабши? Тугаарай харагдаагүй һэмнайш, — гэбэ.

— Баниһаа һая гарааб, һониноор уулзабабди. Ямар хэрэгээр город ерээбши? — гэжэ Шаглай асууба.

— Баһал гахай наймаатай ерээб, — гээд, Дарма арзагар шүдэнүүдээ харуулан энеэбхилбэ. — Пивэ абааб, тишээ зайлая. Бишни автовокзалда хонолготойб. Али тишээ ошохомнай гү?..

Хоюулан булан тойрожо, автовокзал руу шэглэбэ. Тэдэ хоёр өөр өөрынгөө бодолдо эзлэгдэжэ, дуугай ябанад. Дарма сэлээтэй харша руу Шаглайе дахуулжа ороод, мөөгэдэл түхэрээн беседкэ доро һуужа, нэгэ шэл Шаглайда харбайгаад:

— Банида ороһон хүн унданшни хүрөө ёһотой. Тайлаад уу. Ундаа харяагаад, минингээ таһагта ошоно бээбди, — гэбэ.

Ундаа харяаха аргын тон саг болзор соонь дайралдаһандань Шаглай бүтүүхэн баярлана. Тэдэнэр шүдөөрөө шэлэй таглаае нээгээд, нам һуужа, хүйтэн пивэ хоробод.

— Зай, нүхэр, һониноо хөөрыш даа. Юун боложо, яажа ябанаш? Ньютагайхидшии бэдэрэлгэ хэхээр бэлэн болоод байна, — гэжэ Дарма пивэ хомхойхоноор һоросогоһон нүхэртөө хандаба.

— Бэдэрэлгэ гэнэ гүш? — гэжэ Шаглай асуугаад гайхашана.

— Тимэ даа, ёһотой бэдэрэлгэ, — гэжэ Дарма баталба. — Ганирмаа город һаяшаг ерээд, хоёр-гурбан

хоног байгаад бусаа. Шамайе олохо гэжэ гол түлэб базаар дээгүүр эрьелдээ юм хаш. Нэгэ гахайгаа худалдаа болоод лэ, үнөөхиимнай үнэрыншье үгы гээд бусаа хэн.

— Намаар яаха гэбэ гээшэб? — гэжэ Шаглай гайхаанаа нюунагүй. — Али Грязнухым ябуулхаяа ханаа гү?

— Юундэ мууеынь бодообши даа. Үхибүүнэйнгээ эсэгые үлдэжэрхёод орохо газараа оложо ядажа ябаа бэшэ юм гү... Ши хаана юу хэжэ ябанаш? Хэлыш. Уулзаһамнай болоо. Бишье хүрэтэрөө шамайгаа үгылэнхэйб, — гээд, Дарма хооһорһон шэлээ хажуу тээшэнь табиба.

Үлдүүлээд, үлүүшэлүүлээд, орхигдоһон хүн бэшэ байһандаа, Шаглайн досоо наран задархадал гэбэ. Дан хэрэггүй хүн бэшэ, харин ханаха хүнүүдтэй байбаб гэжэ тэрэ ойлгобо. Ямаршье наа үхибүүнэйн эхэ Шаглайгаа харахаяа болиходоо, ханаа үнөөн болобо гээшэ гү? Энэ агшан соо тэрэ Ганирмаае Тонитой сасуулна. Тоня тад ондоо хүн. Мүнгэнэй түлөө юушье хэхэ ха. Мүнгэн үнэргүй гэжэ дэмы хэлээгүй. Тэрэнтэй һуухада мүнөөдөө бээдэ амар хэбэртэй. Тээд саашадаа юунэйш болохые тэрэ мэдэнгүй. Самогон нэрэлгээ бэлдэжэ байһан тухайгаа хаяшье хэлэнэ хэн. Дахин «базаарай харха» болохогүйб, туража үхөө наа үхүүжэб гэжэ Шаглай Тонидо ойлгуулаа ха юм. Ямаршье ажал хэхээе, яаха хэхээе ойлгохоёо болишоод тэрэ ябана бшуу. Ажалгүй удаан һужа шадахагүйень Тоня мэдэнэ, үгэ хүүр энээн тухай өөрөө гаргахыень хүлээнэ. Тэрэ Шаглайн орондо үйлсэ хамаһаар зандаа. Шаглайн нюдэнэй урда хоёр һамгадай дүрэ зураг, зан абари, аяг ааша элихэнээр харагдахадал гэнэ. Шаглай сохынгоо арһые уршалаатуулжархёод, газар шэртэн, дуугай һууна.

Дарма тохоногоороо тэрэниие түлхээд:

— Юундэ абяагүйбши? Али Грязнухаһаа тэрьедэжэ, үнөөхөөл бодхуулгаһаар гээшэ гүш? — гэжэ шоглон һагад асууба.

— Эх даа, Дарма, мэдэгшэ найш, һүүлэй үедэ бишни юу

бодоногүйбиб даа, — гээд, Шаглай бодожо ябаһан юумэээ, ушар байдалаа нүхэртөө нюунгүй хөөрэжэ үгэбэ.

Хөөрэжэ дүүргээд байхадаа, досоонь сүлөө ороһон шэнги уужам тэнюун болошобо. Тэрэ иимэ нүхэртэй байһамни, уулзаһамни болоо гэжэ сэдьхэнэ.

Дарма толгойгоо хэжэрэн энеэгээд:

— Гэр байратай, үшөө тэжээгээд байха яагаа һайн һамгад городто байдаг юм. Би баһа город ерээд, бэдэрээд туршаха болоо гэшэ гүб? — гэжэ шоглобо. — Шимни шуран хүн байгаа байнаш.

— Шуран гэжэ даа. Архи уужа мангараа тараахадаа Тонитой танилсаа бэээб даа, — гэжэ Шаглай сухалтайгаар хэлэбэ.

— Ойлгоноб, ойлгоноб, — гэжэ Дарма түргэн хэлэжэ оробо. — Бодоходомни, ши бузараар лэ мүрөө алдахаяа забдаһан хүн байнаш. Түрэнэн нютаг, үхибүүднээ холо ябаа һаа, ши бидэ хоёр наһа үеэрээш хари газарта байжа шадахагүйбди. Намайе нүхэрни гэжэ тооходоо, хамагаа дууһан хэлээ ёһотойш. Тиимэһээ би шини унаган нүхэршни хадаа нютаг нугадаа, гэр бүлэдөө буса гэхэ байнаб. Тэрээнһээш үлүү зөөри, жаргаха жаргал олдохогүй. Эрэ хүн гурба унадаг, гурба үндыдэг юм. Шини хоёрдохиёо һамга абалган — нохойн наадан. Тиигэжэ мэдэ.

— Зүбтэй юумэ хэлэнэ хаш, Дарма. Теэд ямар нуураараа гэртээ орохо, үзэгдэхэ болонобиб? — гэжэ Шаглай асууба.

— Энэ хэрэгыё намдаа даалга. Бишни бултыень бүтээжэ, таанадыё эблэрүүлхэб, — гэжэ Дарма тон бээдээ найдангыар дуугарба. Дармын иигэжэ хэлэхэнь нэгэл ушартай байгаа. Юуб гэхэдэ, город ерэхынь урда Ганирмаа тэрэнэй гэртэнь орожо, Шаглайтай уулзашабал, саашань хүлынь алхуулангүй, хүсөөршьё һаань татажа асарыш гэнэн байгаа юм. Энээн тухайнь Дарма нүхэртөө үгэ гарабагүй.

Шаглай үдэшэ болотор Дарма нүхэртээ хөөрэлдэжэ, сэдхэлээ ханаад, архи уухаяа дурадхахадань арсаад, Тонидоо ерэбэ. Дарма ханаань заһаа, сэхэлдюулээ. Өөрынь һүүлэй үедэ бодоһон юумэн зүбтэй тээшээ байба. Суг үдэһэн нүхэрһөөн ондоо хэн тэрээндэ ханаагаа зобобо гэшэб. Хамарһаа сааша хараха шадалгүй, хара архиин охин соо төөрижэ ябахандаа, Шаглай яагаал һаа, нарата үдэрөө зоборигүй, дутамаггүй үнгэргэхэб гэжэ бододог һааб даа. «Морин бүдэрдэг, эрэ хүн эндүүрдэг» гэшэ зүб лэ хаям. Айл бүлэ һаладаг, ниилэдэг. Мүнөө болотор базаар дээгүүр архияа худалдаа һаа, һурагынь дуулахаяа ерэһэн Ганирмаатаяа тэрэ уулзахаараал уулзаха байгаа. Шаглайе һамга абаад налайжа байна гэжэ тэрэ мэдээ һаа, үзүүлхэ юумыень үзүүлхэ һэн. Тэрэ энээн тухайм һамгандаһни бү дуулга гэжэ Дармада хэлээ һэн. Тэрэ хүндэ бодолдо дарагдашоод, гэрэйнгээ үүдэндэ ерэхэдэнь, хара суурга үлгөөтэй байба. Эжэлшэжэ үрдийн нохойнь гангинасагаан байжа хоёрдохи эзээ уртаба. Гэртэ ороходонь, дүүрэн зургаан шэлтэй самогон стол дээрэ жэрытэр табятай һууба. Шаглай хубсаһаа тайлаад, нэгэнэйн таглаа тайлажа, хоолойгоорнь амталаад үзэбэ. Хамар сорьёмо хатуу. Газарта дуһаажэ, зуруул носооходонь, хүхэ дүлэ хаян, шаршаганан аһаба. Түмэр харгын вокзал дээрэ энээниие худалдажа байһаар милиционернүүдтэ баригдаһанаа ханаад, тэрэнэй досоо һөөл муу болошобо.

— Юушье хэжэ ябаһан хүн гэшэбиб? Хүн гэжэ даа, адагуусанһаа долоон доро болошоод, нюуртаа нохойнхие түрхижэрхөөд ябагдаа. Хүнүүдые мэхэлжэ, өөрөөшье нэрэ хүндөө бууража ябааб. Мүнөө бээ татаагүй һаа, үмдэнэйнгөө хирэмдэ үлгэлдүүжэб... Архи ууха ханаанай гэжэ Дарма зүб хэлэнэ. Дарма уухадаа уугаад, үгыдөө үгы ябадаг. Тиймэл болохо байна. Архи уужа, худалдажа холо ошохогүйб. Нэгэ тээшээ мүрөө олохо болоол даа, — гэжэ Шаглай столдоо һуугаад, духаяа уршылган, шанга шангаар гэр соогоо дуугарна. — Яагаа золтойгоор Дарматай уулзаабиб? Бурхан хараа. Нютагаа бусаха тухайгаа бодо

гэжэ тон зүб хэлэбэ. Байза, Тонидо яагаад ойлгуулалтайб? Яагаад?..

Иимэ асуудалда сэдхэлээ химэлүүлжэ Шаглайн нуухада, Тоня гэртээ ороод:

— Оо-о, ерээбши, яагаа удаашарбаш? Банида баггүй олон зон байгаалтай. Шамайе хүлээжэ ядаад ябаа нэм, — гэжэ ябаад столдоо ерээжэ, шэлнүүдэйнгээ зандаа нуухадань, гайхангыар Шаглай тээшэ хилам гээд, хэлэжэ оробо. — Банида ороһон аад, барихаяа яагааш. Юуеынь хараад нууха юм. Туршаагүй гүш?

— Амталааб. Дүлэ татан ороно. Ууха дурамгүй, — гэжэ орой архи баридаггүй хүндэл ханаа амарханаар арсажархиба.

— Юун болобо гээшэб? Яабабши? Али намайе хорхой хоро хэжэ уулгахань гэжэ айна гүш? — гэжэ Тоня доржогонобо.

— Тиимэшье ушар байдаг. Теэд би муу хананагүйб. Архида садаа гэдээ хэбэртэйб, — гэхэдэнь, шоглоно гэжэ Тоня ханаад, мориной инсагаалһан шэнгээр эльгэ хаташаба.

— Садаа гэдээ!.. ha-ha! Яагаа гайхалтай юм гээшэб?! Иимэ үгэ одоо шамһаа дуулахаб гэжэ оройдоошье ханаагүйб. Али шимни барижархёод, һогтуурхана гүш? — гэжэ үнэнхэ зүрхэнһөө Тоня табина.

Шаглай абяагүй нууд гээд, урмагүй шарай харуулан:

— Тоня, халаһан хүн болоод ябаһанаа, тугаар гэхэ юм гү даа, хая ойлгоод, толгойнгоо үһэ татахаһаа нааша болобоб, — гэбэ.

Тоня хэлээшыень анхарха дурагүй, үшөөл хүхюун зандаа энеэсэгээн:

— Минин байгаа сагта ши халахагүйш! Бү зобо. Ажалгүйб гэжэ уйдаба гүш? Хая. Бидэш самогон гаргажа эхилээбди. Энээхэнээ үдэртөө доохонуур борлуулаад байгаал һааш болоо. Эрэ хүн аад, юун зориггоо мохообши! — гэжэ байжа ханааень захасагааба.

Сэдхэлдээ бодожо байһанаа үнэнхэ зүрхэлһөө хэлэжэ

байһыень Шаглай ойлгоно. Хашхараад, стол ёбороод, гараад ябашаха дуранайнгаа хүрөөшье наа, бэеэ барижа, Тонидо үһөөрхэбэгүй. Саг байна, яараһан тэбдэһэнэй үлүү гэжэ тэрэ ойлгоно. Шаглайе самогон мүнөө худалдахагүй гэжэ Тоня тухайлна, мэдэнэ. Гэбэшье Тоня Шаглайе үгэдөө оруулха гэжэ оролдоно.

Уйдхар бодолдо дарагдаһан Шаглайн хажууда стул татажа һуугаад, Тоня үрзэгэр үһыень эльбэсэгээн:

— Яанабши, Шаглай? Буланда зогсоһон жаахан үхибүүндэл жомбойхо жумбайха юу байгаа юм. Тиигэнхаар ууя, — гээд, шэлтэй самогоноо дүтэлүүлбэ. — Эдижэ байһан эдеэгээ иимэ түргэн мартажа болохогүй ха юм. Али бишни хашартай болошобо гүб?

Гол руунь асуужархиһан энэ асуудалдань Шаглай баһал харюусабагүй. Теэд иимэ һула туйган зантайдаа тэрэ өөрыгөө сэдхэлдээ шүүмжэлнэ. Түрэлхиин энэ тэрэ юумые балай холуур ухамайлжа бододоггүй, дотороо буйлуулаад, тэрээн тухайгаа абяа гарангүй үнгэрдэг Шаглай һогтуушаг наа һанаһанаа била хэлэжэрхихэ хэн.

Тоня самогоноо аягалаад, Шаглайда уухыень дурадхаба. Энэ гэртэ архи һүүлшынхиеэ уужархиха гэжэ Шаглай шийдээд, аягалһан архиень хүнтэрүүлжэрхибэ.

— Иигэжэ уха аад, садааб гэхэш, — гээд, Тоня мүр дээрэнь альгаяа табиба. — Шимни шогтойхон байнаш даа.

— Иигэд гээд зогсоохоор болооб. Дан үнгэрэгдөө, — гээд, Шаглай зүһэм хилээмэ үнэрдөөд, үргэлжэлүүлнэ. — Бодоһоор, хараһаар байтарни тиимэшэг болоод байна.

— Муу бэшэ, һайн гээшэ. Иимэ ябадалые хэн дэмжэхэгүйб. Теэд мэнэ һаяхан уухагүйб гэжэ һуһан хүн уужархихадаа ямар юм даа, — гэжэ Тоня хоро шарыень малтажа эхилнэ. — Али хоюулан суг хамта архияа хаяжархихамнай гү даа?.. Тиигэжэ дан болохогүй бэшэ гү? Үйлөө харла, ехэ үдэршье үнгэржэ үгэхэгүй бшуу.

Шаглай энэ үгыень тодожо абаад:

— Нээрээшье, городто үдэр үнгэргэхэ гээшэ зоболон байна. Архи уугаад ябахадаа, үдэрэй үнгэрһые мэдэдэггүй

hэм, — гэжэ сэхэээ табина.

— Хари хэлэнэ гүби. Нурахан юумые нураар татуулхагүйш, Шаглай, — гэжэ Тоня баяртайгаар хэлэбэ.

Хүдөөдэ байхадаа үдэрэй үнгэрһые ойлгогшогүй һэм. Ажал хэжэ ябахандаа тиигэдэг байгаа гүб, али яагаабиб даа. Юрэдөө, городой һай юумыень ойлгоногүйб. Хайшааш хара — хара архи, хара утаан, тоһон, эндэхи борбилоонуудшье нуураа угаадаггүй хүндэл, хаб хара юумэд ябаха юм.

— Барһад даарахадаа, дулаан газар бэдэржэ, манай пеэшэнэй эһэ тортогтой үрхэ руу ороно ха юм.

— Хүдөөгэй борбилоонууд дан тиигэдэггүй даа. Мэхэтэй, сэсэниинь ехэдэнэ гү?

— Шүдхэр мэдэбэ, булта тиимэл агша.

— Базаарай хархануудтал хаб харал даа, яахабши. һа-һа! Эдэ борбилоонууд архинша бэшэ юм бэээ...

— Борбилоонуудшье байгаа юм ааб даа. Яахамнайб, — гээд, Тоня бодожо, самогоноо аягалба.

Самогон уухадаа гансата мэдээ табижа унадагаа, хоёр-гурбан хоногто мангарлажа зободогоо Шаглай мэдэхэ болошоһон аад, ехээр уухаяа зүрхэ алдан, бэээ барижа байһаар, эжэгүй һогтожо эхилбэ.

Удангүй Шаглай согсогошон хүл дээрээ бодоод:

— Иигээд лэ зогсоохом. Би, би... бишни нютагаа харихам гэжэ хэлэеэ ээдэлдүүлэн гүбэржэ эхилбэ. — Г... г... городто яашье таарахагүй хүн байнаб...

Һогтошоһон Тоня тэрэнэй хэлэһыень тообогүй. Тоня хүл дээрээ найгарган зогсоһон Шаглайе тэбэрижэ, хүнгэхэн үргөөд, орон дээрэ абаашажа хаяба. Шаглай хэбтэһээр, амгалан тэнюунээр хурхиршаба.

Тоня стол дээрэхиеэ хуряагаад, яаралгүйхэн һужа эдеэлээд, диван дээрээ өөртөө унтари түхээрбэ.

Һэгээ оронгүй, садатараа унтаһан Шаглайн бодоходонь. Тоня байбагүй. Стол дээрэ нэгэ шэл табяатай,

бэшэниинь харагдабагүй. Бэдэрээд, хараашалаад туршахадань, дүтэ нааша үзэгдэбэгүй. «Иихэдээ худалдахаяа ошоо гээшэл даа. Баһа баригдахань. һалаһан хэрэг. Хоюулан үзэхэ юумэээ одоол үзэхэ, хуулиин ёһоор хоёр-гурбан жэл түрмэдэ һуухамнай гээшэ», — гэжэ сэдхээд, толгойнгоо үбдэжэ, бэеынгээ муушые байгаа һаань, Шаглай айжа хүрдэжэ, энэ гэр сооһоо түргөөр гаража ошохо дураниинь хүрэнэ. Тэрэ стол дээрэ табяатай байһан самогонһоо толгойгоо заһаад, даһалһан хапуусаар даруулба. Байһаар бэень уни бутаржа, зүрхэ сэдхэлынь хүюун долгин дээрэ табигдаба. Тугаарай айһан хүрдэһэн мэдэрэлшые үгы боложо эхилбэ. Тэрэ яаралгүй һужа сайлаад, хайшан гэжэ гэртээ хариха тухайгаа түсэблэнэ. Нэн түрүүн пропискаһаа гараха, бага сага мүнгэ олохо хэрэгтэй. Харгын мүнгэн олдохол юм бэээ. Городһоо бусаһан хүн хадаа басагандаа яблока юу хээ абаашаха хэрэгтэй ха юм. Тониһоо мүнгэ эрихэээ аягүйрхэбэ.

Тониин шкаф сооһоо гэрэйнь данса дэбтэр абаад, үглөөнэй ажалай эхилһэн үеэр Шаглай гэр байрын управлениин байдаг ганса дабхар шулуун гэртэ ошожо оробо. Тэрэнэй талаан болохол зоние пропискаһаа гаргадаг үдэр тушаалдаба. Пропискаһааш һаадгүйгөөр гарахамни гэжэ һанаһаниинь, үглөөдэр ерэхэш гэбэ.

Базаарай хажууда трамвайһаа буужа, Шаглай хүнэй хүлгөөн соо оробо. Тоня харагдабагүй. Самогоноо худалдаад, гэртээ ошоо, үгы һаа, хаагууршыеб энээгүүр ябахадана ёһотой. Хэншыеб хамсыһаань татаба. Эрьехэдэнь, хара Мишка шара шүдэнүүдээ харуулан энеэбхилэн байба.

— Шимни уни заянай харагданагүйш. Баабгайдал эшээндээ орошоо гэжэ һанааб. Хаанаһаа бии болобобши? — гэжэ хүлээгдээгүй харюу абаха хүсэлэнтэй асууна.

— Энээгүүрээб даа. Хаана холо ошоод орхихомни һэм. Ши юугээ хэжэ ябанаш?

— Үнөөхиеэл бэдэрээ аабзаб даа. Гурбан хүмди. Тугаар губшуур хаяад, хоёр шэл самогон ууһамнай,

досоомнай хүрхэй зохид болошоод, үшөөл дутаһан шэнги. Шимнай нэгэ юумэ олохогүй аабзаш, аа?

— Би гү? Үгыб даа. Таанад хаанаһаа олоо хэмта?

— Яагааб даа. Үнөөхи бүдүүн Тонидо байгаа.

— Хэдыгээр абаабта?

— Арбал ааб даа. Тэрээнһээ үнэгүйгөөр олдхогүй. Хатуу самогон. Халаг, нүгөөдыень абаха юм аад...

Шаглайда хамаг юумэн гансата эли болошобо. Тиихэдээ Тоня гэртээ ошоо гээшэ. Нэгэ жолоогоор хүрмэлдэнхэндэл, эдэнэр өөрынь хүртэнэн самогон уугаад, багадуулаад ябана ха юм. Тонёор һамга хэһыень хара Мишка мэдэнэгүй. Мэдээ гээшэ һаа, иигэжэ һанаа амархан хөөрэлдэхэгүй, оло гэжэ баалаха байгаа. «Мэдээгүйнь болоо», — гэжэ Шаглай сэдхээд, танилайнгаа хараһаа бэшэ ондоо үнгэ зүһэ ородоггүй нюур адаглаад:

— Тонитнай хайшаа ошооб? — гэжэ асууба.

— Тонилоо бэшэ гү. Тэнзэгэнээд трамвай руу ошонол хэн. Дууһаа хадань арилаа бэээ, — гэжэ хара Мишка тоосогүйгөөр хэлэнэ. — Тоня шадана даа. Хүнэй һара соо олохо юумые хоёр-гурбан үдэр соо олоод хаяна ха юм.

— Тиигэжэ ябаһаар баригдаг даа. Яаха болоноб? — гэжэ Шаглай һанаһыень мэдэхэ хүсэлэнтэй һурана.

— Яла янхань, түрмэ яамань лэ болоод һалана ааб даа, — гэжэ хара Мишка сэхынь табина.

Түрмэ, түрмэ... — гэжэ Шаглай сэдхэлдээ шөбшөнэ.

— Би, юрэдөө, түрмэдэ һууха дурамгүй.

— Аа-а, тиихэдээ шимнай худалдахаа болибоб гэбэ гүш. Һураһан юумые һураар татуулдаггүй гэлсэгшэ, — гээд, хара Мишка шанга гэгшээр эльгэ хатаба.

— Үхэжэш байгаа һаа, би архи наймаалхаяа болёоб! — гэжэ Шаглай эрид хэлэбэ.

— Зай, тиигэбэл, боосолдое литрээр... баригдаа һаа, ши үгэгүйгөөр литр табихаяа мэдээрэй, — гээд, гараа харбайба. — Али айдаһаншни хүрэнэ гү?

Архи наймаалхаяа болёоб гэжэ ама алдаһандаа, Шаглай гараа тэрээндэ харбайха баатай болобо.

— Яяхань, боосолдоебди. Нюдэндөөш намайе харахагүйш, үзөөрэйш! — гэжэ ехэл бээдээ найдангыар Шаглай хэлэбэ.

— Шимни яагаа түргэн хубилба гээшэбши? Гайханаб. Боосоон нэн хойноо боосоон. Саг харуулна ааб даа, — гэжэ хэлэжэ байхадань, хүлээжэ ядаһан хоёр нүхэдынь хажуудань ерээбэ.

— Олдоногүй гу? — гэжэ нэгэниинь хара Мишкэнээ асууба.

— Олохобди даа. Ябая, — гээд, хара Мишка тэдэнээ дахуулан ошоходоо, хүюунээр хэлэнэ. — Базаарай харханууд барагдахагүй. Бии болохо...

Базаар дээрэ хэхэ юумэ үгы хадаа эрьегдэд гээд, хариха болоо гэжэ Шаглай бодобо. Колхозой дэлгүүр тиимэшье ехэ бэшэ, нэгэ тойроходоо архи наймаалдаг хуушанай танил хоёр хүнтэй уулзаба. Нэгэниинь хоёр шэл улаан архияа мүнгэн болгохо гэжэ мангартайшуулые бэдэрнэ. Архи бэдэрһэн хүнэй нюур хараад алдууригүй тухайлжа, доохонуур дурадхал оруулдаг, үгы гэбэл, энэ тэрэ таниха хүнөөр мурьнь олгуулдаг. Эдэ бүгэдыень хайн мэдэхэ болошһон Шаглай зогсожо, хоёр-гурбан үгэ андалдаад, саашаа ошобо.

Удааншье ябангүй гэртээ ерэхэдэнь, Тоня баяртай, мифэрэнгн шарайтай галаа түлижэ һууба.

— Ямар бодообши? Үдэшэ хараа байса һогтод гэнэ һэнши даа. Орон дээрэш абаашажа унтуулһыемни һанана гүш даа? — гэжэ Тоня асууба.

— Бүүр-түүр... — гээд, Шаглай хубсаһаа тайлажа, орон дээгүүр ошожо хэбтэшэбэ.

— Бишни, — гэжэ Тоня урмашангыар хэлэнэ. — Унтаандаш ошожо, үнөөхиеэ мүнгэн болгоод ерээб.

— Мэдэнэл дая. Болоо гүбэ. Хара Мишка хэлэнэ нэн, һая уулзаад тараабди, — гэжэ Шаглай шииганаба.

— Хари хари... тэрэш нэгэ шэлым абаа. Юрэдөө, наймаалжа ядаха юумэн үгыл даа. Ши тиэхэдэ тумархахаш.

— Энээнһээ хойшо заяандааш худалдахаяа болёоб

гэжэ хара Мишкэтэй боосолдооб.

— Юу? Ши гү? Ухааншни муудажэ байнагүй бээ? Амандаа ороһон алтые хэлээрээ түлхихэ гэбэ гүш?

— Хэлээл хадаа дүүрээ. Юуншье наа, муу хайншье наа, эрэ хүн гэжэ намайе мэдээрэйш!

— Ши байжа байжа, юугээш хээд хаяха хүн хаш.

— Зүб ойлгобош. Хэлээл хадаа дүүрээ. Хэлэһэн үгэээ уһанда хаяха гэжэ яахабиб. Тиигэнхаар... тиигэнхаар...

— Тиигэнхаар халаашам дээрэ гэхэ гээ гүш?

Тиигэнхаар боожо үхүүжэм гэхэ гэһэн аад, хэлээшыень халалган тээшэ абаашахадань, эгээл зохисотойдо тоолоод,

— Тиигээ... мүр ганса, — гэбэ Шаглай.

— Өөрөө мэдэ, шамайе уяжа хаажэ байхагүйб, — гэжэ Тоня сухалдажа, гал дээрэ тоһо адхажархиба.

Шаглай һэрд бодоод, түргэн хубсалжа, газаашаа гүйдэлөөр шахуу гараба. Ажабайдал гээшэ жэгтэй даа. Тэрэ тугаархана хайшан гээд Тонидо нютагаа бусаха тухайгаа ойлгуулхаяа ойлгожо ядажа, марганги ябаа һэн. Харин мүнөө энээхэн хөөрэлдөөн дээрэ Тоня харгы гаргажа үгэжэрхибэ ха юм. Тэрэ хүгшэнэйдөө ошоожо, мүнгэ урьһаар абаад, нютагаа бусаха гэжэ Шаглай бодобо. Тиигээд тэрэ Тониин харшын үүдэ хаб хаагаад, трамвайн буудал тээшэ алхалшаба.

18

Саһа ороһон үдэр дулаан аад, үглөөдэрынь жабараар шэрбэжэ оробо. Эгээл нэгэ иимэ үдэрнүүдэй нэгэндэ Шаглай городһоо автобусоор нютагаа бусахаяа гараба. Хоёр хоногой архи уугагүй, тон элүүр ябаашье һаань, аманиинь хатажа, унда ууха дураниинь хүрэнэ. Шаглай сонхоор городой дабхар үндэр гэрнүүдэй ходорон үнгэрхые гунигтайгаар харан һууна. Хото гээшые бэээрээ үзэжэ, хаража, эрхэтэниинь боложо, ан-бун гэжэ амархан һуужа шадахагүйгөө ойлгобо. Хүдөөһөө ондоо газар Шаглайда хэрэггүй, тэндээ ажаллаад, сэбэр агаараар амилаад, гэр

бүлээ хараад байгаа хаань, бэшэ юуншье хэрэггүй. Тэрэ эдэ харануудта намгашье абажа үрдибэ. Газар дуулаг, гахай шагнаг, үеынь нүхэр Дармаһаа бэшэ хүн тэрэниень мэдэнэгүй. Дарма хүндэ хэлэхэ бэшэ. Ажабайдал соо болодог юумэн болоо, дүүрээ. Дахин тэхэрилтэгүйгөөр түрэл хотынгоо шуяанһаа холодохонь ха юм. Эндэ үшөө нэгэ бага удаараа хаа, Шаглай түрмын үүдэ татахаараал татаха нэн хаш. Өөрөөш ороогүй хаань, Тоня тэрэниие оруулха бшуу. Иигэжэ мүнгэнэй түлөө һалганажа, забһар гараһан газарһаал заа зууеы татаха гэжэ байдаг эхэнэр нэгэтэ нэгэл үйлын тамада унахал. Юрэдөө, саг соогоо зайлашам болоо гэжэ Шаглай бүхөөр бээдээ этигэнхэйл.

Бомботын хүтэлые дабаад, уруудам руу буухадань, гэрнүүд аржын харагдаадхиба. Шаглайн зүрхэн миисгэйн һабараар маажуулһандал өг гэбэ. Нютагаа хүрэжэ ерэбэ. Нэгэ талаһаа нютагаа харахадаа досоонь зохид, нүгөө талаһаа һөөл аягүй, гай хээд, түрмэһөө бусаһан хүн шэнги мэдэрэлдэ абтаба. Сэдьхэлэйнгээ яжашье хүльбэрөө хаань, Шаглай һөөргөө город бусаха, сухарихагүйгөөр зоринхой.

Автобусһоо бууһаар, Шаглай нэн түрүүн Дарматай уулзахаяа бодобо. Ажалдаа гээшэ гү, гэртээ гү? Үдын хоол барихаяа гэртээ ерээд байжа болохо. Шаглай һаяхан ороһон шэнэхэн саһан дээгүүр мур гарган, Дарматан тээшэ гэшхэлшэбэ. Гэрынь хотоной айлай дундашагуур байдаг. Энээхэн харгы дээрэнээ үрхэнһөөнь утаанай бур бурхан гарахань элихэн харагдана. Шаглай хомхойгоор агаар һорон, аяшархаагаад абана. Хүдөө нютагай ганса агаарыншье гэжэ ондоохон даа. Тойроод хуу түрэл дүтэ, нүдэндэ урихан. Иимэ нютагаа хотын шуяантай һэлгэхэ гэжэ ябахандаа, Шаглай шал тэнэг байнаб гэжэ бэээ зэмэлнэ.

Үнээнэйнгээ дал сэбэрлэжэ байһан Дарма рюкзак үргэлһэн нүхэрөө танижархёод, хоёр гараа дээшөнь үргэжэ:

— һоо! Шаглай! — гэжэ холо ябаһан хүнэй дуулахаар шанга гэгшээр һүхиржэрхибэ. — Ерэбэ гүш?! Болоол даа. Болоо!

Үнээнэйнгээ шабаана суглуулхаяа болёод, Дарма хорёогойнгоо үүдэндэ ерэбэ. Хоёр нүхэд үни галабай уулзаагүй юумэдтэл тэбэрилдэбэд.

— Шамайгаа хэзээ ерэхэнь бэ гэжэ марган татажа байгаа. Удаарбагүй ха юмши даа. Гэртэ орое. Хүн үгы, — гэбэ Дарма.

Гэртэ ороһон хойноо Дарма:

— Ерэн ерэбэ гүш? — гэжэ асуугаадхиба.

— Тэрэл гүб даа.

— Городһоо ерэн сасуум, һамганшни гүйжэ ерээ һэн.

— Зай, зай, юун гээбши? — гэжэ Шаглай һонирхобо.

— Уулзааб. Гуйраншан болоогүй дээрээ нютагаа буса гэб, — гээд, Дарма зарпайса эльгэ хатаба. — «Юундэ орхёобши? Шэрээд ерэхээ яагаабши» гэжэ һамганшн ганираа. Хэбэрынь, шамайгаа городой болошохонь гэжэ һанаа, айгаа гү даа.

— Хари һамга абаа гэжэ ама алдажархёогүй бээш даа? — гэжэ Шаглай баталан һуража абахаяа оролдобо.

— Тэрэ нюусаһ бидэ хоёрой хоорондо гэлсээ бэшэ һэн гүбди? Тэрээн дээрэнээ боложо, баһа хэрэлдээ үүдхэхэлта. Дуулангүй байгааһань дээрэ саашаа... тиигээд шимни бүтэн бүлээн һалажа ерэбэ гүш?

Шаглай хайшан гэжэ Тонитой хahasажа гараһанаа сэхэ руунь нүхэртөө табиба.

Гэртээ ороходонь һамганиинь үгы, аяга табагаа угаажа байһан Шагша басаганиинь эсэгээ хараһаар, гүйдэлөөрөө ерэжэ, хүзүүндэнь аһашаба. Тиигэхэдээ тэрэ баяраа барижа шадангүй, нюдэнһөө уһа гоожуулан:

— А... аа... аба, ш... ш... шамайе хаанаш табихагүйб! — гээд, хасараа хасартань няана, эрхэлнэ.

Шаглай хүнгэхэнөөр үргөөд, нюргаарнь шангаар тэбэрээд:

— Басагамни намаяа һанаа байнаш. Абаш хаанаш ошохогүй, — гэжэ этигүүлнэ, найдуулна,

— Эжыш хаанаб? — гэжэ Дарма Шагшаһаа асууба.

— А... а-а... ажалдаа, — гээд, басагахан нёлбоһоо

аршаба. Шаглайн досоо хайлажа, зүрхэнийн
түгшүүрилтэйгээр сохёод, басагаяа шала дээрэ табижа,
рюкзак сооһоо городһоо асарһан яблока юумээ гаргажа
үгэбэ. Өөрынь гэрэй үнэршье ондоохон, юрэ бусын,
сэдьхэлдэ дүтэ мэтээр тэрээндэ үзэгдэбэ.

www.nomoihan.com